

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ & ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ & ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ»
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Η Οδηγία 2016/800/ΕΕ σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και η ενσωμάτωση της στο εσωτερικό δίκαιο

Directive (EU) 2016/800 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings and its transposition into national

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μάρθα Σαμψώνη
(AM 2123M027)

Αθήνα, 2024

Τριμελής Επιτροπή

Όλγα Τσόλκα, Επίκουρη Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)
Δημήτριος Γιαννουλόπουλος, Καθηγητής Department of Law Goldsmiths University
of London
Δομίνικος Αρβανίτης, Διδάκτωρ Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Μάρθα Σαμψώνη, 2024

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

*Στην μνήμη της αγαπημένης μου γιαγιάς,
που έφυγε κατά την διάρκεια συγγραφής
της παρούσας εργασίας*

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	8
Κεφάλαιο Πρώτο: Η έκδοση της Οδηγίας 2016/800/ΕΕ για τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών.....	10
1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις: ιστορικό πλαίσιο έκδοσης της Οδηγίας.....	10
2. Η πρόταση της Επιτροπής για την έκδοση της Οδηγίας	12
3. Νομική βάση της Οδηγίας και αρμοδιότητα της Ένωσης.....	13
4. «Υπέρτατο συμφέρον του παιδιού» και εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.	15
Κεφάλαιο Δεύτερο: Αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2016/800/ΕΕ	16
1. Αντικείμενο της Οδηγίας	16
2. Πεδίο Εφαρμογής της Οδηγίας	17
2.1. «Παιδί».....	17
2.2. Εξαιρέσεις και περιορισμένη εφαρμογή της Οδηγίας.....	19
2.3. Ειδικώς η περίπτωση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης	20
2.4. Χρονικό πεδίο εφαρμογής.....	21
3. Ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο	22
Κεφάλαιο Τρίτο: Δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού και δικαίωμα του παιδιού να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα	24
1. Δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού.....	24
1.1. Η οδηγία 2012/13/ΕΕ.....	24
1.2. Οι διατάξεις του άρθρου 4 της Οδηγίας.....	26
2. Δικαίωμα του παιδιού να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα.....	29
3. Εθνικές ρυθμίσεις.....	31
Κεφάλαιο Τέταρτο: Δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο και δικαίωμα στη χορήγηση νομικής συνδρομής.....	34
1. Συνδρομή από συνήγορο.....	34
1.1. Η οδηγία 2013/48/ΕΕ	35
1.2 Οι διατάξεις του άρθρου 6 της Οδηγίας.....	39
2. Δικαίωμα στην παροχή νομικής συνδρομής	43
3. Εθνικές ρυθμίσεις.....	45

Κεφάλαιο Πέμπτο: Δικαιώματα ειδικά προσανατολισμένα στην προστασία των παιδιών: Δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση, στην ιδιωτική ζωή και οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων	50
1. Δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση	50
2. Δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής των ανηλίκων υπόπτων και κατηγορουμένων	51
3. Οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων	53
4. Εθνικές ρυθμίσεις	54
Κεφάλαιο Έκτο: Δικαίωμα αυτοπρόσωπης παρουσίας του παιδιού στη δίκη του και δικαίωμα συνοδείας του από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία.....	60
1. Δικαίωμα των παιδιών να παρίστανται αυτοπροσώπως και να συμμετέχουν στη δίκη τους.....	60
2. Δικαίωμα του παιδιού να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία.....	62
3. Εθνικές ρυθμίσεις.....	64
Κεφάλαιο Έβδομο: Η στέρηση της ελευθερίας των παιδιών ως έσχατο μέτρο, η ειδική μεταχείριση των παιδιών που στερούνται της ελευθερίας τους και το δικαίωμα τους σε ιατρική εξέταση.....	66
1. Περιορισμός της στέρησης της ελευθερίας και εναλλακτικά μέτρα.....	66
2. Συνθήκες κράτησης ανηλίκων – ειδική μεταχείριση σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας	68
3. Ειδικώς το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης των παιδιών που στερούνται της ελευθερίας τους	70
4. Εθνικές ρυθμίσεις.....	71
Κεφάλαιο Όγδοο: Περαιτέρω εγγυήσεις για την αποτελεσματική προστασία των παιδιών.....	77
1. Έγκαιρη και επιμελής εξέταση των υποθέσεων.....	77
2. Εξασφάλιση αποτελεσματικής ένδικης προστασίας	78
3. Κατάρτιση εθνικών αρχών	79
4. Εθνικές ρυθμίσεις.....	80
Συμπεράσματα.....	83
Νομολογία	85
Πηγές.....	85
Βιβλιογραφία	87

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία μελετά την Οδηγία 2016/800/ΕΕ σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και την ενσωμάτωση της στο εσωτερικό δίκαιο μέσω του Ν.4689/2020. Η Οδηγία εισάγει δικονομικές εγγυήσεις προσαρμοσμένες στις ειδικές ανάγκες και στην ευάλωτη θέση των παιδιών που έρχονται αντιμέτωπα με τον νόμο, αποσκοπώντας στην προστασία τους και στη δημιουργία μιας φιλικής προς αυτά ποινικής δικαιοσύνης. Η εργασία επικεντρώνεται στη μελέτη των κυρίων διατάξεων της Οδηγίας και στην αξιολόγηση της ενσωμάτωσης της στο εσωτερικό δίκαιο. Ειδικότερα αναλύεται η διαδικασία έκδοσης της Οδηγίας, το ιστορικό και νομικό πλαίσιο και οι σκοποί της. Μελετώνται τα επιμέρους δικαιώματα που απονέμει η Οδηγία στα παιδιά, όπως το δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού και του ασκούντος τη γονική μέριμνα, η συνδρομή από δικηγόρο, τα ειδικά προσανατολισμένα στην προστασία των παιδιών δικαιώματα της ατομικής αξιολόγησης, της οπτικοακουστικής καταγραφής των ανακρίσεων και της προστασίας της ιδιωτικής ζωής, η αυτοπρόσωπη παρουσία του παιδιού στη δίκη του και η συνοδεία του από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα. Επιπλέον, εξετάζεται η επιβολή της στέρησης της ελευθερίας ως έσχατο μέτρο και η ειδική μεταχείριση και προστασία που πρέπει να λαμβάνουν τα παιδιά σε περίπτωση κράτησης, με κορυφαίο το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης του παιδιού κατά την κράτηση. Περαιτέρω, μελετώνται οι δικονομικές εγγυήσεις που προβλέπονται στην Οδηγία για την αποτελεσματική προστασία των παιδιών, όπως η έγκαιρη και επιμελής εξέταση των υποθέσεων που αφορούν τα παιδιά και η κατάρτιση των αρμοδίων αρχών που έρχονται σε επαφή με τα παιδιά στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στη σύγκριση μεταξύ της Οδηγίας και των αντίστοιχων εθνικών ρυθμίσεων, αξιολογώντας την πληρότητα της ενσωμάτωσης και τα ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογής τους στην πράξη. Βασικό συμπέρασμα της εργασίας είναι ότι, παρά την τυπική συμμόρφωση της Ελλάδας και την μεταφορά των διατάξεων της Οδηγίας στην ελληνική έννομη τάξη, υπάρχουν σημαντικές προκλήσεις στην πρακτική εφαρμογή, που παρακωλύουν την ουσιαστική προστασία των παιδιών.

Λέξεις- Κλειδιά:

Οδηγία 2016/800, Ανήλικοι, Υπόπτοι, Κατηγορούμενοι, Δικονομικές Εγγυήσεις, Δικαιώματα

Abstract

This thesis studies Directive (EU) 2016/800 on procedural safeguards for children suspected or accused in criminal proceedings and its transposition into national law through Law 4689/2020. The Directive introduces procedural safeguards tailored to the specific needs and vulnerability of children facing criminal justice, aiming to protect them and create a child-friendly criminal justice system. The paper focuses on a study of the main provisions of the Directive and an assessment of its transposition into national law. In particular, it analyses the process of adoption of the Directive, its historical and legal context and its objectives. The individual rights conferred on children by the Directive are studied, such as the right to information of the child and the holder of parental responsibility, the right to be assisted by a lawyer, the specifically child protection-oriented rights of individual assessment, audiovisual recording of interrogations and protection of privacy, the presence of the child in person at his or her trial and the accompaniment of the child by the holder of parental responsibility. In addition, the imposition of deprivation of liberty as a measure of last resort and the special treatment and protection to be given to children in detention are addressed, with the right to a medical examination of the child in detention being a key element. Furthermore, the procedural safeguards provided for in the Directive for the effective protection of children, such as the timely and diligent examination of cases involving children and the training of the competent authorities in contact with children in the context of criminal proceedings, are examined. Particular emphasis is placed on the comparison between the Directive and the corresponding national provisions, assessing the completeness of the transposition and the issues that arise in their implementation in practice. The main conclusion of the paper is that, despite the formal compliance of Greece and the transposition of the provisions of the Directive into the Greek legal order, there are significant challenges in practical implementation, which hinder the effective protection of children.

Keywords:

Directive 2016/800, Juvenile, Suspects, Defendants, Procedural Safeguards, Rights

Εισαγωγή

Αποτελεί σήμερα κοινό τόπο ότι τα παιδιά λόγω της μη ολοκληρωμένης σωματικής και ψυχολογικής ανάπτυξης τους, χρήζουν αυξημένης προστασίας και ειδικής μεταχείρισης από την έννομη τάξη. Χαρακτηριστικά των ανηλίκων ατόμων, όπως η επιπολαιότητα, η ανωριμότητα και η αναπτυσσόμενη ακόμη προσωπικότητα τους, αποτελούν τον βασικό δικαιολογητικό λόγο της αυξημένης προστασίας που πρέπει να τους παρέχεται, ακόμη και – ιδίως - όταν αυτοί είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι για τέλεση αξιόποινων πράξεων.

Η παραδοχή ότι το παιδί δεν αποτελεί απλώς μια «μικρογραφία ενήλικα» άλλα άνθρωπο με ίδια αναπτυσσόμενη προσωπικότητα (Κουράκης, 2012), οδήγησε σταδιακά στην αναγνώριση του ως αυτοτελούς φορέα δικαιωμάτων και στην υιοθέτηση διεθνών προτύπων και συμβάσεων, στο κέντρο των οποίων βρίσκεται η προστασία της ανηλικότητας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, που υιοθετήθηκε ομόφωνα από την Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών το 1989, σύμφωνα με την οποία ως παιδί ορίζεται κάθε άτομο που δεν έχει συμπληρώσει ακόμη το 18^ο έτος της ηλικίας του¹. Η σύμβαση αυτή συμπληρώθηκε στη συνέχεια από τα Ελάχιστα Πρότυπα και τους Κανόνες του ΟΗΕ σχετικά με την δικαιοσύνη Ανηλίκων (Κανόνες του Πεκίνου του 1985, Κατευθυντήριες Γραμμές του Ριάντ του 1990, Κανόνες της Αβάνας του 1990, Κατευθυντήριες γραμμές της Βιέννης του 1997).

Ομοίως, στο επίπεδο του Συμβουλίου της Ευρώπης, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ), πανηγυρικά έχει διακηρύξει στις αποφάσεις του την ιδιαίτερη μεταχείριση που πρέπει να λαμβάνουν τα παιδιά όταν αυτά βρίσκονται αντιμέτωπα με την ποινική δικαιοσύνη. Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ), η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Άσκηση των Δικαιωμάτων του Παιδιού του 1996, καθώς και στις κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010), οι οποίες αν και δεν έχουν δεσμευτικό χαρακτήρα (soft law) αποτελούν πρότυπα που καλούνται να εφαρμόζουν

¹ Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989, United Nations, Treaty Series, vol.1577, art.1

τα συμβαλλόμενα κράτη, είναι μόνο κάποια από τα βήματα που πραγματοποιήθηκαν με σκοπό την διασφάλιση των δικαιωμάτων του παιδιού.

Η διεθνής ευαισθητοποίηση του νομικού κόσμου αναφορικά με την προστασία των παιδιών δεν θα μπορούσε να αφήσει την Ευρωπαϊκή Ένωση (εφεξής ΕΕ) αδιάφορη. Κατ' αρχάς, ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής «Χάρτης») περιλαμβάνει κομβικής σημασίας διατάξεις, οι οποίες προστατεύουν τα θεμελιώδη δικαιώματα και διασφαλίζουν το δικαίωμα υπόπτων και κατηγορουμένων σε δίκαιη δίκη, συμπεριλαμβανομένων των ανηλίκων (άρθρα 47 και 48), ενώ με τον πλέον ξεκάθαρο τρόπο έχει διακηρύξει την πρωταρχική σημασία που πρέπει να δίνεται στο «υπέρτατο συμφέρον του παιδιού» σε κάθε πράξη που το αφορά (άρθρο 24). Κορυφαία ενωσιακή πράξη για την προστασία των ανήλικων υπόπτων και κατηγορουμένων αποτελεί η Οδηγία 2016/800/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών² (εφεξής «Οδηγία για τα παιδιά» ή «Οδηγία»), η οποία προβλέπει συγκεκριμένες ρυθμίσεις με σκοπό την προστασία τους, λαμβάνοντας υπόψη την σωματική και ψυχική ανάπτυξη τους, καθώς και την ανάγκη ειδικής ποινικής μεταχείρισης αυτών.

Η παρούσα εργασία σκοπεί να εξετάσει το ρυθμιστικό αντικείμενο και κανονιστικό περιεχόμενο της Οδηγίας για τα παιδιά και να αξιολογήσει την ενσωμάτωση της στο εσωτερικό δίκαιο. Ειδικότερα, αναλύεται η διαδικασία έκδοσης της Οδηγίας, το ιστορικό πλαίσιο, η νομική βάση της και οι σκοποί της (πρώτο κεφάλαιο), το αντικείμενο και το πεδίο εφαρμογής της (δεύτερο κεφάλαιο), τα επιμέρους δικαιώματα που παρέχει η Οδηγία στα παιδιά και η ενσωμάτωση τους στο ελληνικό δίκαιο, και συγκεκριμένα: το δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού και το δικαίωμα του παιδιού να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα (κεφάλαιο τρίτο), το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο και το δικαίωμα στη χορήγηση νομικής βοήθειας (κεφάλαιο τέταρτο), τα ειδικά προσανατολισμένα στην προστασία των παιδιών δικαιώματα (κεφάλαιο πέμπτο), το δικαίωμα αυτοπρόσωπης παρουσίας του παιδιού στη δίκη του και το δικαίωμα συνοδείας του από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία (κεφάλαιο έκτο), η στέρηση της ελευθερίας ως έσχατο μέτρο και η ειδική μεταχείριση και προστασία που πρέπει να λαμβάνουν τα παιδιά σε

² Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11^{ης} Μαΐου 2016 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, Επίσημη Εφημερίδα της Ε.Ε., L132, 21.5.2016 σ.1

περίπτωση κράτησης (κεφάλαιο έβδομο) και οι περαιτέρω εγγυήσεις που προβλέπονται στην Οδηγία για την αποτελεσματική προστασία των παιδιών (κεφάλαιο όγδοο). Λαμβάνοντας υπόψη και τη συναφή νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ ή «Δικαστήριο») καθώς και του ΕΔΔΑ, στόχος είναι η εξαγωγή χρήσιμων συμπερασμάτων σχετικά με το επίπεδο προστασίας των παιδιών στην πράξη, μέσω της εξέτασης και αξιολόγησης του περιεχομένου των διατάξεων, καθώς και της πρακτικής εφαρμογής τους στην ελληνική έννομη τάξη.

Κεφάλαιο Πρώτο: Η έκδοση της Οδηγίας 2016/800/ΕΕ για τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών

1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις: ιστορικό πλαίσιο έκδοσης της Οδηγίας

Το ζήτημα των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων και των κατηγορουμένων στο πλαίσιο των ποινικών διαδικασιών και η ανάγκη ενίσχυσης τους, απασχολεί διαχρονικά τον ευρωπαϊκό νομικό κόσμο και αποτελεί βασικό στόχο της Ένωσης. Η παραδοχή ότι η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης που υπηρετεί η Ένωση, προϋποθέτει την ενίσχυση των δικαιωμάτων υπόπτων και κατηγορουμένων επέβαλε στον ενωσιακό νομοθέτη την λήψη μέτρων προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι με το Ψήφισμα του Συμβουλίου της 30^{ης} Νοεμβρίου 2009, υιοθετήθηκε ο Οδικός Χάρτης για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων και των κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες³, με τον οποίο υπογραμμίστηκε η ανάγκη λήψης μέτρων σε ενωσιακό επίπεδο με στόχο την διασφάλιση των δικαιωμάτων αυτών.

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέταξε τελικά τον Οδικό Χάρτη ως μέρος του Προγράμματος της Στοκχόλμης⁴ και κάλεσε την Επιτροπή να υποβάλει τις Προτάσεις της για την έκδοση Οδηγιών σχετικά με τα πέντε δικαιώματα που προέβλεπε ο Οδικός Χάρτης, ήτοι **α)** το δικαίωμα σε μετάφραση και διερμηνεία, **β)** το δικαίωμα

³ Ψήφισμα του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, για έναν οδικό χάρτη για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων ή κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες, 2009/C 295/01) Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C295, 4.12.2009 σελ 1

⁴Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης – Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη που εξυπηρετεί και προστατεύει τους Πολίτες, 2010/C 115/01, Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C115, 4.5.2010 σημείο 2.4

ενημέρωσης του κατηγορουμένου σχετικά με τα δικαιώματα του καθώς και για τις αποδιδόμενες σ' αυτόν κατηγορίες, γ) το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο υπεράσπισης, δ) το δικαίωμα επικοινωνίας με συγγενείς, εργοδότες και προξενικές αρχές, ε) ειδικές διασφαλίσεις για ευάλωτους υπόπτους και κατηγορουμένους. Αναφορικά με την προδικαστική κρίτηση αποφασίστηκε η εξέταση σχετικών μέτρων σε Πράσινη Βίβλο.

Κατόπιν των ανωτέρω, σταδιακά άρχισαν να εκδίδονται Οδηγίες που διασφάλιζαν τα προβλεπόμενα στον Οδικό Χάρτη δικαιώματα και ειδικότερα: η **Οδηγία (ΕΕ) 2010/64** σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία⁵, η **Οδηγία (ΕΕ) 2012/13** σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών⁶, η **Οδηγία (ΕΕ) 2013/48** σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας⁷, η **Οδηγία (ΕΕ) 2016/343** σχετικά με την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του⁸, η **Οδηγία (ΕΕ) 2016/1919** σχετικά με τη δικαστική αρωγή για υπόπτους και κατηγορουμένους στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και για καταζητούμενους σε διαδικασίες εκτέλεσης του ευρωπαϊκού

⁵ Οδηγία (ΕΕ) 2010/64 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Οκτωβρίου 2010 σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L 280, 26.10.2010, σ.1

⁶ Οδηγία (ΕΕ) 2012/13 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ης Μαΐου 2012 σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L142, 1.6.2012, σ.1

⁷ Οδηγία (ΕΕ) 2013/48 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Οκτωβρίου 2013 σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας, Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ, L 294, 18.11.2013 σ. 1

⁸ Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 9^{ης} Μαΐου 2016 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L 65, 11.3.2016, σ. 1

εντάλματος σύλληψης⁹ και φυσικά η **Οδηγία (ΕΕ) 2016/800** σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών¹⁰.

Με τις οδηγίες αυτές η Ένωση επεδίωξε να ενισχύσει την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των κρατών μελών, αλλά και της «εμπιστοσύνης των πολιτών» στην Ένωση, ενισχύοντας την προστασία των δικαιωμάτων υπεράσπισης (Τσόλκα, 2024). Με την εναρμόνιση του ελάχιστου επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων των υπόπτων και των κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες ενώπιον των κρατών μελών της πέτυχε να διασφαλίσει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, όπως αυτό κατοχυρώνεται στον Χάρτη (άρθρο 47) και στην ΕΣΔΑ (άρθρο 6). Πράγματι, μολονότι το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και τα συνδεδόμενα με αυτό υπερασπιστικά δικαιώματα του κατηγορουμένου αδιαμφισβήτητα προστατεύουν τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, οι ανωτέρω οδηγίες με την δεσμευτικότητα τους επιτυγχάνουν έτι περισσότερο την ενίσχυση των δικονομικών αυτών δικαιωμάτων, αφού μέσω των μηχανισμών και των θεμελιωδών αρχών του ενωσιακού δικαίου, όπως η αρχή της υπεροχής και του άμεσου αποτελέσματος, εξασφαλίζεται η εφαρμογή των διατάξεων των οδηγιών. Στον βαθμό, δε, που τα κράτη μέλη δεσμεύονται από τον Χάρτη, και οι οδηγίες για τα δικονομικά δικαιώματα συνεπάγονται ουσιαστικά την εφαρμογή του Χάρτη, τότε κατά το βαθμό που δεν ενσωματώνονται ορθά ή και καθόλου από τα κράτη μέλη, είναι δυνατή η έγερση αξιώσεων σε βάρος τους από την ΕΕ.

2. Η πρόταση της Επιτροπής για την έκδοση της Οδηγίας

Στις 27-11-2013 η Επιτροπή υπέβαλλε την πρόταση της για την έκδοση Οδηγίας του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών¹¹. Η πρόταση αυτή αφορούσε την λήψη μέτρου σχετικά με τις ειδικές διασφαλίσεις για ευάλωτους υπόπτους ή κατηγορουμένους (Ε μέτρο του Οδικού Χάρτη) και απέβλεπε στην θέσπιση ελάχιστων κανόνων για τα δικαιώματα των

⁹ Οδηγία (ΕΕ) 2016/1919 Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Οκτωβρίου 2016, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L 297, 1.11.2016 σ. 1

¹⁰ ορ. υποσημείωση 2

¹¹ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση για Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, 27.11.2013, COM(2013) 822 final, 2013/0408 (COD)

υπόπτων ή κατηγορουμένων σε ποινικές διαδικασίες, όταν πρόκειται για παιδιά, τα οποία και αποτελούν μια κατεξοχήν ευάλωτη ομάδα του πληθυσμού, αποφεύγοντας να επεκτείνει το πεδίο εφαρμογής του μέτρου στους ευάλωτους ενήλικους, λόγω δυσκολίας στον ορισμό της συγκεκριμένης ομάδας.

Όπως επεσήμανε και η ίδια η Επιτροπή στην πρόταση της ¹², με την έκδοση της επίμαχης Οδηγίας θα προωθείτο η εφαρμογή του Χάρτη και ιδίως των άρθρων 4 (απαγόρευση βασανιστηρίων), 6 (δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια), 7 (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής), 24 (δικαιώματα του παιδιού), 47 (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου) και 48 (τεκμήριο αθωότητας και δικαιώματα υπεράσπισης). Βασίστηκε, δε, η πρόταση στην ΕΣΔΑ και δη στα άρθρα 3 (απαγόρευση βασανιστηρίων), 5 (δικαίωμα στην προσωπική ελευθερία και ασφάλεια) και 6 (δικαίωμα στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης), όπως αυτά έχουν ερμηνευθεί με πάγιο τρόπο από το ΕΔΔΑ.

Η πρόταση της Επιτροπής έγινε γενικά αποδεκτή από τους κύριους ενδιαφερόμενους φορείς και σχεδόν όλα τα κράτη μέλη εξέφρασαν στο Συμβούλιο, θετικές αντιδράσεις, με την επιφύλαξη ορισμένων τροποποιήσεων στο κείμενο (Cras, 2016). Σημειωτέον ότι οι συζητήσεις για την έκδοσης της Οδηγίας αυτής, ξεκίνησαν επί ελληνικής προεδρίας κατά το πρώτο εξάμηνο του 2014. Σταδιακά ολοκληρώθηκαν οι διαπραγματεύσεις ως προς όλα τα άρθρα και τελικώς η Οδηγία εγκρίθηκε στις 11 Μαΐου 2016 και δημοσιεύθηκε στην Επίσημη Εφημερίδα της 21ης Μαΐου 2016, δίνοντας προθεσμία στα κράτη μέλη να την μεταφέρουν στην έννομη τάξη τους μέχρι τις 11 Ιουνίου 2019.

3. Νομική βάση της Οδηγίας και αρμοδιότητα της Ένωσης

Νομική βάση της Οδηγίας, είναι το άρθρο 82 παράγραφος 2, στοιχείο β της Συνθήκης για την Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΣΛΕΕ), σύμφωνα με τις διατάξεις του οποίου η Ένωση έχει ρητή αρμοδιότητα να θεσπίζει ελάχιστους κανόνες αναφορικά με τα δικαιώματα των προσώπων στην ποινική διαδικασία. Ωστόσο, η συγκεκριμένη αρμοδιότητα, σύμφωνα με τις διατάξεις του αρ. 82 παρ.2, εδάφιο πρώτο ΣΛΕΕ, έχει ανατεθεί στην Ένωση μόνο στο βαθμό που είναι αναγκαία η θέσπιση τέτοιων κανόνων για την διευκόλυνση της αμοιβαίας αναγνώρισης και της

¹² ορ. πρότασης της Επιτροπής, ο.π, αιτιολογική έκθεση σημείο 4

αστυνομικής και δικαστικής συνεργασίας σε ποινικές υποθέσεις με διασυνοριακή διάσταση (Mitsilegas., 2020).

Σε κάθε περίπτωση, το Δικαστήριο έχει επιβεβαιώσει ότι τουλάχιστον η νομοθεσία σχετικά με τα δικαιώματα των υπόπτων και κατηγορουμένων προσώπων, δεν περιορίζεται σε υποθέσεις με διασυνοριακή διάσταση, αλλά εφαρμόζονται ακόμη και σε αμιγώς εσωτερικές υποθέσεις. Ειδικότερα στην απόφαση του Δικαστηρίου της 13^{ης} Ιανουαρίου 2019, υπόθεση C-646/17, Gianluca Moro¹³, στο πλαίσιο εξέτασης του παραδεκτού μιας αίτησης για έκδοση προδικαστικής απόφασης κατά 267 ΣΛΕΕ αναφορικά με την ερμηνεία διατάξεων της οδηγίας 2012/13/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, έκρινε ότι:

οσάκις ανακύψει ανάγκη για την αντιμετώπιση συγκεκριμένου περιστατικού διασυνοριακής συνεργασίας, οι αστυνομικές και δικαστικές αρχές ενός κράτους μέλους θα μπορούν, συνεπώς, να θεωρούν τις αποφάσεις των δικαστικών αρχών των άλλων κρατών μελών ως ισοδύναμες με τις δικές τους. Επομένως, η οδηγία 2012/13 συμβάλλει στην ελάχιστη εναρμόνιση των ποινικών διαδικασιών εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η εφαρμογή, σε ένα κράτος μέλος, των κανόνων που προβλέπει η οδηγία αυτή δεν εξαρτάται από την ύπαρξη διασυνοριακής καταστάσεως στο πλαίσιο μιας διαφοράς που ανακύπτει στο εν λόγω κράτος μέλος.

Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 82 παρ.2 εδάφιο τρίτο ΣΛΕΕ, τα κράτη μέλη δεν εμποδίζονται να θεσπίζουν ή να διατηρούν υψηλότερο επίπεδο προστασίας των προσώπων. Σε συμμόρφωση με την πρόβλεψη αυτή, η Οδηγία στην αιτιολογική σκέψη 67 αναφέρει ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να μπορούν να διευρύνουν τα δικαιώματα που προβλέπει η Οδηγία με σκοπό την παροχή υψηλότερου επιπέδου προστασίας, επισημαίνοντας παράλληλα ότι *«αυτό το υψηλότερο επίπεδο προστασίας δεν θα πρέπει να αποτελεί φραγμό στην αμοιβαία αναγνώριση δικαστικών αποφάσεων, την οποία οι εν λόγω ελάχιστοι κοινοί κανόνες αποσκοπούν να διευκολύνουν»*. Πρακτικά η ανωτέρω ρήτρα έχει την έννοια ότι το υψηλότερο επίπεδο προστασίας των εθνικών κανόνων περιορίζεται σε αμιγώς εθνικές υποθέσεις ή σε υποθέσεις που διερευνά η Ευρωπαϊκή Εισαγγελία, και δεν αφορά την εφαρμογή μέτρων αμοιβαίας αναγνώρισης, όπως άλλωστε έκρινε και το ΔΕΕ στο πλαίσιο της υπόθεσης Melloni¹⁴ (Τσόλκα, 2024).

¹³ ορ. Απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Ιανουαρίου 2019, υπόθεση C-646/17, Gianluca Moro, σκ. 29-37

¹⁴ ορ. Απόφαση του Δικαστηρίου της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2013. υπόθεση C-399/11, Melloni

4. «Υπέρτατο συμφέρον του παιδιού» και εφαρμογή του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε.

Κατά την εφαρμογή των διατάξεων της Οδηγίας, τα κράτη μέλη οφείλουν να λαμβάνουν πρωτίστως υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, σύμφωνα με το άρθρο 24 παρ.2 του Χάρτη¹⁵. Το άρθρο αυτό ορίζει ότι «σε όλες τις πράξεις που αφορούν τα παιδιά, είτε επιχειρούνται από δημόσιες αρχές είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού». Η έννοια του «υπέρτατου συμφέροντος» του παιδιού δεν αποτελεί καινοτομία της Ένωσης, αντιθέτως απαντάται και στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, το άρθρο 3 παρ. 1 της οποίας ορίζει ότι «σε όλες τις δράσεις που αφορούν τα παιδιά, είτε αναλαμβάνονται από δημόσιους είτε από ιδιωτικούς φορείς κοινωνικής πρόνοιας, ιδρύματα, δικαστήρια, διοικητικές αρχές ή νομοθετικά όργανα, το βέλτιστο συμφέρον του παιδιού αποτελεί πρωταρχικό μέλημα.». Ομοίως στις κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνης (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010), οι οποίες δεν είναι μεν δεσμευτικές, πλην όμως αποτελούν πρότυπο επί του οποίου βασίστηκε η Οδηγία¹⁶, γίνεται ρητή αναφορά στην έννοια του «υπέρτατου συμφέροντος» το οποίο και ερμηνεύεται. Ειδικότερα αναφέρεται εκεί, ότι κατά την αξιολόγηση του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού

«θα πρέπει να λαμβάνονται δεόντως υπόψη οι απόψεις και η γνώμη του, να γίνονται πάντοτε σεβαστά όλα τα δικαιώματά του, όπως το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια, στην ελευθερία και στην ίση μεταχείριση, να υιοθετείται ολοκληρωμένη προσέγγιση από όλες τις αρμόδιες αρχές, έτσι ώστε να λαμβάνονται δεόντως υπόψη όλα τα συμφέροντα που διακυβεύονται, και κυρίως η ψυχολογική και σωματική ευημερία του παιδιού, όπως και τα νομικά, κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντά του»¹⁷.

Η Οδηγία προωθεί την εφαρμογή του Χάρτη και ιδίως των άρθρων 4 (απαγόρευση βασανιστηρίων), 6 (δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια), 7 (σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής) και ιδίως 24 (δικαιώματα του

¹⁵ ορ. σκ. 8 προοιμίου Οδηγίας

¹⁶ ορ. Προοίμιο Οδηγίας σκ.7

¹⁷ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010, III. B

παιδιού), 47 (δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου) και 48 (τεκμήριο αθωότητας και δικαιώματα υπεράσπισης). Κατά το άρθρο 52 παρ. 3, τα δικαιώματα που διασφαλίζονται στην ΕΣΔΑ αντιπροσωπεύουν το ελάχιστο επίπεδο προστασίας που πρέπει να παρέχεται σε ιδιώτες σε καταστάσεις που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης (Κανελλοπούλου- Μαλούχου, 2020). Επομένως οι οδηγίες που εκδίδονται από τον ενωσιακό νομοθέτη και συνιστούν εφαρμογή των θεμελιωδών δικαιωμάτων που προβλέπονται στον Χάρτη, ερμηνεύονται με τρόπο τέτοιο ώστε να εξασφαλίζεται προστασία τουλάχιστον στο επίπεδο που ορίζει η ΕΣΔΑ. Στην πράξη οι οδηγίες αυτές ενσωματώνουν την νομολογία του ΕΔΔΑ, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται αναγκαία ότι ο ενωσιακός νομοθέτης δεν μπορεί να παράσχει ευρύτερη προστασία από την ΕΣΔΑ (Τσόλκα, 2024).

Τέλος, στο άρθρο 22 της Οδηγίας εισάγεται *«ρήτρα μη υποβάθμισης των προτύπων»*, σύμφωνα με την οποία οι διατάξεις της Οδηγίας ερμηνεύονται με τρόπο τέτοιο, ώστε να μην περιορίζονται τα δικαιώματα και οι δικονομικές εγγυήσεις που κατοχυρώνονται από τον Χάρτη, την ΕΣΔΑ, διεθνείς δικαίου, και ιδίως τη σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του παιδιού, καθώς και από τα εθνικά πρότυπα, όταν παρέχουν ευρύτερη προστασία, όπως ορίζει το άρθρο 53 του Χάρτη.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Αντικείμενο και πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας 2016/800/ΕΕ

1. Αντικείμενο της Οδηγίας

Σύμφωνα με το αρ. 1 της Οδηγίας, αντικείμενο αυτής αποτελεί η θέσπιση ελαχίστων κανόνων σχετικά με ορισμένα δικαιώματα των παιδιών που **(α)** είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινικές διαδικασίες ή **(β)** υπόκεινται σε διαδικασία ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης (εφεξής ΕΕΣ). Προκύπτει, λοιπόν, ευθύς εξ αρχής ότι εν αντιθέσει με τις υπόλοιπες οδηγίες που εκδόθηκαν στο πλαίσιο του Οδικού Χάρτη, έκαστη εκ των οποίων εστιάζει στην ρύθμιση ενός συγκεκριμένου δικονομικού δικαιώματος, η παρούσα Οδηγία ρυθμίζει πολλαπλά δικονομικά δικαιώματα, τα οποία όμως μπορούν να εφαρμοστούν σε μια συγκεκριμένη ομάδα προσώπων, ήτοι τους ανήλικους υπόπτους, κατηγορουμένους και εκζητούμενους.

Σκοπός αυτής είναι θέσπιση δικονομικών εγγυήσεων που θα εξασφαλίσουν μια «φιλικότερη» προς τα παιδιά δικαιοσύνη, σύμφωνη με τα διεθνή πρότυπα, ώστε οι ανήλικοι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι να είναι ικανοί να κατανοούν και να συμμετέχουν ουσιαστικά στην εν λόγω διαδικασία, ασκώντας αποτελεσματικά το δικαίωμα τους σε δίκαιη δίκη. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται, δε, στην λήψη μέτρων ικανών να προλαμβάνουν την υποτροπή των παιδιών και να προωθούν την κοινωνική τους ένταξη¹⁸.

Η Οδηγία ορίζει υψηλότερα πρότυπα σε σχέση με εκείνα που ισχύουν σε ενήλικους υπόπτους και κατηγορούμενους, γεγονός που δικαιολογείται από την ευάλωτη προσωπικότητα των ανηλίκων ατόμων, η οποία δεν έχει ακόμη αναπτυχθεί πλήρως. Ωστόσο, οι ανήλικοι προστατεύονται και από τις υπόλοιπες οδηγίες που ισχύουν για όλους τους υπόπτους και κατηγορούμενους και προβλέπουν δικονομικά δικαιώματα, οι οποίες και θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά την εφαρμογή της Οδηγίας για τα παιδιά, όπως η τελευταία ρητά προβλέπει και παραπέμπει σ' αυτές. Στην περίπτωση αυτή, τα δικαιώματα της παρούσας Οδηγίας, η οποία αποσκοπεί στον καθορισμό υψηλότερων προτύπων προστασίας, υπερσχύουν και η Οδηγία αποτελεί *lex specialis* (Cras, 2016).

2. Πεδίο Εφαρμογής της Οδηγίας

Η Οδηγία εφαρμόζεται αποκλειστικά στα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινικές διαδικασίες και στα παιδιά που είναι εκζητούμενα από την στιγμή της σύλληψης τους στο κράτος μέλος εκτέλεσης¹⁹. Η Οδηγία εφαρμόζεται, επιπλέον, και στα παιδιά που δεν ήταν μεν αρχικά ύποπτοι ή κατηγορούμενοι, αλλά καθίστανται τέτοιοι κατά την διάρκεια της εξέτασης τους από την αστυνομία ή την αρμόδια αρχή επιβολής του νόμου (λ.χ. όταν εξετάζονται ως μάρτυρες)²⁰.

2.1. «Παιδί»

Για τους σκοπούς της Οδηγίας ως «παιδί» νοείται κάθε άτομο που δεν έχει συμπληρώσει την ηλικία των 18 ετών²¹, ακολουθώντας ο ενωσιακός νομοθέτης τον

¹⁸ ορ. προοίμιο Οδηγίας σκ.1

¹⁹ ορ. άρθρο 2 παρ.1 &2

²⁰ ορ. άρθρο 2 παρ. 4

²¹ ορ. άρθρο 3 της Οδηγίας εδάφιο πρώτο σημείο 1).

ορισμό που δίνεται στην Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού²². Επισημαίνεται ότι η Οδηγία δεν ορίζει την ηλικία ποινικής ευθύνης, η οποία καθορίζεται αποκλειστικά από τους εσωτερικούς κανόνες των κρατών μελών²³. Η ηλικία του παιδιού θα πρέπει να προσδιορίζεται με βάση τις δηλώσεις του ίδιου του παιδιού, τον έλεγχο της προσωπικής του κατάστασης, την έρευνα εγγράφων, άλλα αποδεικτικά στοιχεία και -μόνο εάν τα αποδεικτικά στοιχεία δεν είναι διαθέσιμα ή πειστικά- με βάση ιατρική εξέταση. Η ιατρική εξέταση αυτή αποτελεί, δηλαδή, το έσχατο μέτρο και πρέπει να διενεργείται με πλήρη σεβασμό των δικαιωμάτων του παιδιού, της σωματικής ακεραιότητας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας. Σε περίπτωση, δε, που εξακολουθούν να υπάρχουν αμφιβολίες, τότε το άτομο θα πρέπει να θεωρείται «κατά τεκμήριο παιδί»²⁴.

Αρχικά, η Επιτροπή επεδίωξε να επεκτείνει την εφαρμογή της Οδηγίας και σε υπόπτους ή κατηγορούμενους που έχουν ενηλικιωθεί, πλην όμως ήταν παιδιά όταν ξεκίνησε η ποινική διαδικασία²⁵, ωστόσο η αντίδραση των κρατών μελών στην θέσπιση μιας τέτοιας διάταξης ήταν σθεναρή και επιδιώχθηκε η απάλειψη της (Cras, 2016). Τελικώς, επιλέχθηκε η συμβιβαστική λύση της παραγράφου 3 του άρθρου 2, σύμφωνα με την οποία η εφαρμογή της Οδηγίας, ή ορισμένων διατάξεων αυτής, επεκτείνεται σε πρόσωπα που έχουν ενηλικιωθεί, αλλά ήταν παιδιά όταν υπήχθησαν στη διαδικασία, εφόσον όμως η εφαρμογή της κρίνεται σκόπιμη, υπό το πρίσμα όλων των περιστάσεων της υπόθεσης, συμπεριλαμβανομένης της ωριμότητας και της ευαλωτότητας του ενδιαφερόμενου προσώπου. Ρητώς αναφέρεται στο άνω άρθρο, ότι σε περίπτωση ατόμων που έχουν συμπληρώσει την ηλικία των 18 ετών, δεν εφαρμόζονται οι διατάξεις που αφορούν τον ασκούντα την γονική μέριμνα, καθότι είναι πιθανό ο νεαρός πλέον ενήλικας να μην επιθυμεί την εμπλοκή του στην διαδικασία. Στην περίπτωση, που κριθεί ότι δεν είναι ενδεδειγμένη η εφαρμογή της

²² ορ. Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, άρθρο 1: For the purposes of the present Convention, a child means every human being below the age of eighteen years unless under the law applicable to the child, majority is attained earlier

²³ ορ. άρθρο 2 παρ.5.

²⁴ ορ. προοίμιο σκ. 13 & Άρθρο 3 εδάφιο δεύτερο.

²⁵ ορ. πρόταση της Επιτροπής ο.π, άρθρο 2 παρ. 3: « Η παρούσα οδηγία εφαρμόζεται σε υπόπτους ή κατηγορουμένους που υπόκεινται σε ποινική διαδικασία της παραγράφου 1, καθώς και στα πρόσωπα που υπόκεινται σε διαδικασίες του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης της παραγράφου 2, που δεν είναι πλέον παιδιά στη διάρκεια των εν λόγω διαδικασιών, οι οποίες όμως άρχισαν όταν ήταν παιδιά.»

Οδηγίας για τα παιδιά, το πρόσωπο που συμπλήρωσε την ηλικία των 18 ετών θα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής των οδηγιών 2012/13/ΕΕ, 2013/48/ΕΕ και 2016/343/ΕΕ, που ισχύουν για τους υπόπτους και τους κατηγορουμένους σε ποινικές διαδικασίες ανεξαρτήτως της ηλικίας τους. Παράλληλα, προβλέφθηκε ότι τα κράτη μέλη μπορούν να θέσουν ένα τελικό «ανώτατο όριο» στην εφαρμογή της Οδηγίας αποφασίζοντας ότι δεν θα πρέπει να εφαρμόζονται οι διατάξεις της αναφορικά με τα πρόσωπα που έχουν συμπληρώσει την ηλικία των 21 ετών²⁶.

Ως προς το ζήτημα της επέκτασης της εφαρμογής της Οδηγίας στους νεαρούς ενήλικες, το Δικαστήριο με την πρόσφατη απόφαση του της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2024, υπόθεση C-603/22, M.S., J.W., M.P., ερμήνευσε για πρώτη φορά το άρθρο 2 παρ. 3. Σχετικά, το Δικαστήριο έκρινε ότι όπως προκύπτει από το ίδιο το γράμμα της διάταξης, το ζήτημα της εφαρμογής ή μη της Οδηγίας στα πρόσωπα που συμπληρώνουν την ηλικία των 18 ετών κατά τη διάρκεια της εις βάρος τους διαδικασίας πρέπει να εξετάζεται κατά περίπτωση και με βάση τις ιδιαίτερες συνθήκες και τα χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου προσώπου και της πιθανής ανάγκης ειδικής μεταχείρισης του και σε καμία περίπτωση δεν επιτρέπεται «στα κράτη μέλη να αποκλείουν, κατά γενικό και αφηρημένο τρόπο, όλα τα πρόσωπα που συμπλήρωσαν την ηλικία των 18 ετών κατά τη διάρκεια της εις βάρος τους διαδικασίας από τα δικαιώματα που κατοχυρώνει η οδηγία 2016/800»²⁷.

2.2. Εξαιρέσεις και περιορισμένη εφαρμογή της Οδηγίας

Η Οδηγία εφαρμόζεται μόνο στις ποινικές διαδικασίες και δεν θα πρέπει να εφαρμόζεται σε άλλα είδη διαδικασιών, ιδίως σε διαδικασίες που έχουν θεσπιστεί ειδικά για τα παιδιά και που δύνανται να οδηγήσουν στην επιβολή προστατευτικών, αναμορφωτικών ή εκπαιδευτικών μέτρων²⁸. Επιπλέον, η εφαρμογή της Οδηγίας τυγχάνει περιορισμένη, όσον αφορά τα *αδικήματα ήσσονος σημασίας*, οπότε οι διατάξεις της εφαρμόζονται μόνο στη διαδικασία ενώπιον του ποινικού δικαστηρίου, εφόσον **(α)** το εθνικό δίκαιο προβλέπει επιβολή κυρώσεων από αρχή πλην δικαστηρίου με ποινική δικαιοδοσία και για την επιβληθείσα κύρωση υπάρχει

²⁶ ορ. αρ. 2 παρ. 3 Οδηγίας

²⁷ ορ. απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Σεπτεμβρίου 2024, υπόθεση C-603/22, M.S., J.W., M.P σκ 131-133

²⁸ ορ. προοίμιο Οδηγίας σκ. 17

δυνατότητα προσφυγής σε ποινικό δικαστήριο ή **(β)** δεν μπορεί εν προκειμένω να επιβληθεί ποινή στερητική της ελευθερίας²⁹.

Στο σημείο αυτό, δοθέντος ότι η Οδηγία δεν διευκρινίζει ρητώς ποια αδικήματα ορίζονται ως «*ήσσονος σημασίας*», η συγκεκριμένη ρύθμιση της Οδηγίας μπορεί να προκαλέσει προβλήματα στην εφαρμογή της, καθότι αφήνει ένα ευρύ περιθώριο στα κράτη μέλη να αποκλείσουν κατά το δοκούν συγκεκριμένες πράξεις από το πεδίο εφαρμογής της Οδηγίας (Fair Trials, 2018). Σε κάθε περίπτωση, οι διατάξεις της Οδηγίας εφαρμόζονται ανεξάρτητα από το στάδιο της ποινικής διαδικασίας, όταν το παιδί στερείται της ελευθερίας του, συμπεριλαμβανομένης και της αστυνομικής κράτησης (Rap, Zlotnik, van Leeuwen, & Liefwaard, 2018).

2.3. Ειδικώς η περίπτωση του Ευρωπαϊκού Εντάλματος Σύλληψης

Όπως προαναφέρθηκε, η Οδηγία εφαρμόζεται και στα παιδιά που είναι εκζητούμενα στο πλαίσιο ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο άρθρο 17 αυτής³⁰. Το άρθρο 17 προβλέπει ποιες συγκεκριμένες διατάξεις της Οδηγίας – δικαιώματα, εφαρμόζονται στην περίπτωση εκζητούμενων παιδιών, ορίζοντας ότι θα πρέπει να εφαρμόζονται: **(α)** το δικαίωμα ενημέρωσης (άρθρο 4), **(β)** το δικαίωμα του παιδιού να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα (άρθρο 5), **(γ)** το δικαίωμα συνδρομής από δικηγόρο (άρθρο 6), **(δ)** το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης (άρθρο 8), **(ε)** οι διατάξεις σχετικά με την στέρηση της ελευθερίας (άρθρα 10-12), **(στ)** οι διατάξεις σχετικά με την έγκαιρη και επιμελή εξέταση των υποθέσεων (άρθρο 13), **(ζ)** το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 14), **(η)** το δικαίωμα του παιδιού να συνοδεύεται από τον ασκούντα την γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία (άρθρο 15) και **(θ)** το δικαίωμα στη χορήγηση νομικής συνδρομής (άρθρο 18).

Σύμφωνα με την απόφαση -πλαίσιο 2002/584 ΔΕΥ του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουνίου 2002 για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών³¹, όπως τροποποιήθηκε με την απόφαση- πλαίσιο

²⁹ ορ. άρθρο 2 παρ.6 Οδηγίας και σκ. 14-17 του προοιμίου

³⁰ ορ. άρθρα 1, 2 παρ. 2 και 17 της Οδηγίας

³¹ ορ. Απόφαση - πλαίσιο 2002/584 ΔΕΥ του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουνίου 2002 για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ 2002, L190

2009/299/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2009³² και ισχύει (εφεξής Απόφαση- πλαίσιο για το ΕΕΣ), και συγκεκριμένα κατά το άρθρο 3 αυτής, η δικαστική αρχή εκτέλεσης του κράτους εκτέλεσης (εφεξής δικαστική αρχή εκτέλεσης) αρνείται την εκτέλεση του ΕΕΣ *«εάν το πρόσωπο για το οποίο έχει εκδοθεί το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης δεν μπορεί λόγω της ηλικίας του να θεωρηθεί ποινικώς υπεύθυνο για τις πράξεις για τις οποίες εξεδόθη το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους μέλους εκτέλεσης»*.

Σύμφωνα με την ερμηνεία που έδωσε το Δικαστήριο στην ανωτέρω διάταξη στο πλαίσιο της υπόθεσης Piotrowski ³³, το ανωτέρω άρθρο έχει την έννοια ότι το ΕΕΣ μπορεί να εκτελεσθεί μόνο εφόσον το παιδί έχει συμπληρώσει την ηλικία ποινικής ευθύνης και δεν θεσπίζει λόγο άρνησης εκτέλεσης κατά των ανηλίκων γενικώς. Με άλλα λόγια, ο λόγος άρνησης εκτέλεσης του αρ. 3 παρ.3 της Απόφασης – πλαίσιο για το ΕΕΣ, αφορά μόνο τις περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες ο ανήλικος δεν έχει συμπληρώσει την απαιτούμενη ηλικία που βάσει του δικαίου του κράτους εκτέλεσης θεωρείται ποινικώς υπεύθυνος. Επιπλέον, στο πλαίσιο της ίδιας υπόθεσης, το Δικαστήριο έκρινε ότι η δικαστική αρχή εκτέλεσης οφείλει να ελέγχει μόνο αν ο εκζητούμενος έχει συμπληρώσει την ελάχιστη ηλικία, ώστε να θεωρείται ποινικώς υπεύθυνος για το κράτος μέλος εκτέλεσης *«χωρίς να οφείλει να λάβει υπόψη ενδεχόμενες συμπληρωματικές προϋποθέσεις για εξατομικευμένη αξιολόγηση»* από τις οποίες αυτό εξαρτά in concreto την ποινική δίωξη ή καταδίκη ανηλίκου για τις πράξεις αυτές³⁴.

2.4. Χρονικό πεδίο εφαρμογής

Εν αντιθέσει με τις άλλες οδηγίες που εκδόθηκαν στο πλαίσιο του Οδικού Χάρτη και θεσπίζουν επιμέρους δικονομικά δικαιώματα για τους υπόπτους και κατηγορουμένους στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, οι οποίες, σύμφωνα με τις διατάξεις τους, εφαρμόζονται από την στιγμή που τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα *«λαμβάνουν γνώση από τις αρμόδιες αρχές κράτους μέλους, μέσω επίσημης*

³² ορ. Απόφαση- πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2009, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ 2009, L81

³³ ορ. Απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2018, υπόθεση C-367/16, Dawid Piotrowski, σκ. 29-30

³⁴ ορ. Απόφαση του Δικαστηρίου της 23^{ης} Ιανουαρίου 2018, υπόθεση C-367/16, Dawid Piotrowski, σκ 62

ειδοποίησης ή με άλλο τρόπο, ότι θεωρούνται ύποπτοι ή κατηγορούνται για την τέλεση αξιόποινης πράξης»³⁵, η Οδηγία για τα παιδιά, εφαρμόζεται ήδη από προγενέστερο στάδιο και συγκεκριμένα από την στιγμή που τα πρόσωπα αυτά καθίστανται ύποπτοι ή κατηγορούμενοι³⁶, ήτοι πριν ακόμη ενημερωθούν τα παιδιά ότι κατέστησαν τέτοιοι, κάτι που έχει ιδιαίτερη σημασία στην περίπτωση του δικαιώματος προστασίας της ιδιωτικής ζωής του παιδιού, το οποίο κατοχυρώνει η Οδηγία³⁷. Βεβαίως, το δικαίωμα ενημέρωσης του άρθρου 4 της Οδηγίας, εφαρμόζεται από την στιγμή που το παιδί λάβει γνώση ότι είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος για τέλεση αξιόποινης πράξης, καθότι δεν είναι νοητή η εφαρμογή του σε προγενέστερο στάδιο. Αναφορικά με τα παιδιά που υπόκεινται σε διαδικασία ΕΕΣ, οι σχετικές διατάξεις της Οδηγίας εφαρμόζονται από την στιγμή της σύλληψης τους στο κράτος μέλος εκτέλεσης³⁸.

Οι διατάξεις της Οδηγίας εφαρμόζονται, τελικά, μέχρι να κριθεί οριστικά αν οι ανήλικοι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι τέλεσαν ή όχι την αξιόποινη πράξη που τους αποδίδεται, συμπεριλαμβανομένης «κατά περίπτωση» της επιμέτρησης της ποινής και της εκδίκασης τυχόν προσφυγής, όχι όμως και στο στάδιο της εκτέλεσης της απόφασης, καθότι κατά την κρατούσα άποψη κατά τις διαπραγματεύσεις στο Συμβούλιο, η επέκταση της εφαρμογής της Οδηγίας στο στάδιο της εκτέλεσης εκφεύγει της αρμοδιότητας της Ένωσης κατά το αρ. 82 παρ.2 στοιχείο (β) ΣΛΕΕ (Cras, 2016).

3. Ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο

Σύμφωνα με το άρθρο 24 παρ.1 τα κράτη μέλη όφειλαν να συμμορφωθούν προς τις διατάξεις της Οδηγίας το αργότερο έως τις 11 Ιουνίου 2019. Στην Ελλάδα, οι διατάξεις της Οδηγίας ενσωματώθηκαν στο εθνικό δίκαιο στις 26 Μαΐου 2020, με τον Ν. 4689/2020 (μέρος Α) για την ενσωμάτωση της Οδηγίας (ΕΕ) 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11^{ης} Μαΐου 2016 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο

³⁵ ορ. Οδηγία 2013/38/ΕΕ αρ. 2 παρ.1, ομοίως Οδηγία 2012/13/ΕΕ αρ.2 παρ.1

³⁶ ορ. άρθρο 2 παρ.1 της Οδηγίας

³⁷ ορ. άρθρο 14 της Οδηγίας

³⁸ ορ. άρθρο 2 παρ.2 της Οδηγίας

ποινικών διαδικασιών³⁹, σε συμμόρφωση – έστω και εκπρόθεσμα – με τις διατάξεις της Οδηγίας.

Σύμφωνα με το άρθρο 2 του άνω νόμου, οι διατάξεις του εφαρμόζονται στους ανήλικους που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινική διαδικασία μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης, καθώς επίσης και στους ανήλικους που είναι εκζητούμενοι από τη στιγμή της σύλληψής τους στο κράτος μέλος εκτέλεσης. Περαιτέρω, οι διατάξεις του νόμου εφαρμόζονται και στα ενδιαφερόμενα πρόσωπα που ήταν ανήλικα όταν άρχισαν οι διαδικασίες σε βάρος τους, ακόμα κι αν συμπλήρωσαν στη συνέχεια την ηλικία των 18 ετών, ιδιαίτερα όταν κρίνεται αναγκαίο από τις περιστάσεις της συγκεκριμένης υπόθεσης. Εξαίρεση από τον κανόνα αυτό αποτελεί το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα, το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης κατόπιν αίτησης του ασκούντος τη γονική μέριμνα, και το δικαίωμα συνοδείας από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα, τα οποία δεν εφαρμόζονται στην περίπτωση των νεαρών ενηλίκων. Οι διατάξεις του νόμου δεν εφαρμόζονται, όταν το πρόσωπο στο οποίο αφορούν οι διατάξεις, έχει συμπληρώσει την ηλικία των 25 ετών.

Επιπλέον, οι διατάξεις του Νόμου ενσωμάτωσης, εφαρμόζονται και σε ανήλικους που δεν ήταν αρχικά ύποπτοι ή κατηγορούμενοι για την τέλεση αξιόποινης πράξης, αλλά απέκτησαν την ιδιότητα αυτή μεταγενέστερα, ιδίως κατά την εξέταση τους ως μάρτυρες. Εφαρμόζεται, δε, σε πράξεις, για τις οποίες όταν τελούνται από ενήλικο τιμωρούνται με ποινή φυλάκισης τουλάχιστον 6 μηνών, και σε κάθε περίπτωση, όταν ο ανήλικος έχει στερηθεί την ελευθερία του, ανεξάρτητα από το στάδιο της ποινικής διαδικασίας.

Επομένως, εν πρώτοις, ο Νόμος με τον οποίο ενσωματώθηκε στο εθνικό δίκαιο η Οδηγία, φαίνεται να συμμορφώνεται με τις επιταγές της τελευταίας και να παρέχει μια ευρύτερη προστασία στους ανήλικους, τουλάχιστον αναφορικά με το πεδίο εφαρμογής του. Το περιεχόμενο των διατάξεων του άνω νόμου και εν γένει των διατάξεων του εθνικού δικαίου αναφορικά με την πρόβλεψη και προστασία των δικονομικών δικαιωμάτων των ανήλικων ατόμων που έρχονται αντιμέτωπα με τις ποινικές διαδικασίες, θα εξεταστεί στην συνέχεια, κατά την ανάλυση των επιμέρους διατάξεων της Οδηγίας, αξιολογώντας τελικά το κατά πόσο η ελληνική έννομη τάξη πράγματι συμμορφώθηκε στις διατάξεις της Οδηγίας.

³⁹ ορ. Ν. 4689/2020, ΦΕΚ 103/27-5-2020, Τεύχος Α.

Κεφάλαιο Τρίτο: Δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού και δικαίωμα του παιδιού να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα

1. Δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού

Λαμβάνοντας υπόψη ο ενωσιακός νομοθέτης ότι εξίσου σημαντική με την θέσπιση δικονομικών δικαιωμάτων στους ανήλικους υπόπτους και κατηγορουμένους, είναι και η ενημέρωση τους ότι έχουν αυτά τα δικαιώματα, ώστε να μπορούν τελικά να τα εξασκήσουν (Cras, 2016), προέβλεψε στην Οδηγία το δικαίωμα ενημέρωσης επ' αυτών (άρθρο 4). Σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ.1 της Οδηγίας, από την στιγμή που τα παιδιά ενημερώνονται ότι είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι για τέλεση αξιόποινης πράξης, θα πρέπει να ενημερώνονται άμεσα για τα δικαιώματα τους σύμφωνα με την οδηγία 2012/13/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και για τις γενικές πτυχές διεξαγωγής της διαδικασίας, καθώς και για τα δικαιώματα της παρούσας Οδηγίας. Πράγματι, ο ενωσιακός νομοθέτης έκρινε ότι το συγκεκριμένο δικαίωμα της ενημέρωσης, έχει πράγματι νόημα να εφαρμόζεται αφ'ης στιγμής ο ανήλικος ενημερωθεί ότι είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος, και όχι σε ωρύτερο στάδιο, όπως τα λοιπά δικαιώματα της Οδηγίας.

Από το γράμμα της διάταξης προκύπτει ότι οι αρμόδιες αρχές των κρατών μελών θα πρέπει να ενημερώνουν τα παιδιά πρώτα για τα δικονομικά δικαιώματα που προβλέπει η οδηγία 2012/13/ΕΕ, τα οποία αφορούν όλους τους ύποπτους και τους κατηγορούμενους, και στην συνέχεια για τα πρόσθετα- ειδικότερα δικαιώματα των παιδιών βάσει της Οδηγίας 2016/800/ΕΕ (Radic, 2018).

1.1. Η οδηγία 2012/13/ΕΕ

Η Οδηγία, όπως προαναφέρθηκε αποτελεί *lex specialis* και προβλέπει συμπληρωματικές εγγυήσεις όσον αφορά την ενημέρωση που πρέπει να παρέχεται στα παιδιά και στον ασκούντα την γονική μέριμνα, προκειμένου να ληφθούν υπόψη οι ειδικές ανάγκες του παιδιού, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι οι γενικοί κανόνες που θεσπίζονται στην οδηγία 2012/13/ΕΕ δεν ισχύουν και εν προκειμένω, εφόσον βέβαια η Οδηγία δεν ορίζει διαφορετικά. Αντιθέτως, κατά ρητή απαίτηση της Οδηγίας για τα παιδιά *«κατά την εφαρμογή της παρούσας οδηγίας θα πρέπει να*

λαμβάνονται υπόψη οι διατάξεις της οδηγίας 2012/12/ΕΕ»⁴⁰. Καθίσταται, ούτως, αναγκαία η επισκόπηση των διατάξεων της οδηγίας 2012/13/ΕΕ προκειμένου να εξεταστεί το δικαίωμα ενημέρωσης του άρθρου 4 της Οδηγίας για τα παιδιά.

Η οδηγία 2012/13 διακρίνει δύο είδη δικαιωμάτων ενημέρωσης: **(α)** το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικαιώματα (άρθρο 3) και **(β)** το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την κατηγορία (άρθρο 6). Αναφορικά με το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με τα δικαιώματα, η οδηγία 2012/12/ΕΕ προβλέπει ότι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι πρέπει να ενημερώνονται *άμεσα* όσον αφορά *τουλάχιστον* **α)** το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, **β)** τυχόν δικαίωμα παροχής νομικών συμβουλών δωρεάν και τις σχετικές προϋποθέσεις τέτοιας παροχής νομικών συμβουλών, **γ)** το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία σύμφωνα με το άρθρο 6, **δ)** το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης και **ε)** το δικαίωμα σιωπής. Η ενημέρωση αυτή αποσκοπεί στην διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης των δικαιωμάτων αυτών. Η οδηγία 2012/13/ΕΕ, ρυθμίζει μόνο την υποχρέωση των κρατών μελών να διασφαλίσουν την ενημέρωση των υπόπτων και των κατηγορουμένων σχετικά με τα ανωτέρω δικονομικά δικαιώματα τους, χωρίς να ρυθμίζει το περιεχόμενο και τις προϋποθέσεις άσκησης εκάστου εξ αυτών (Radic, 2018). Η ενημέρωση σχετικά με τα δικαιώματα αυτά πρέπει να γίνεται γραπτώς ή προφορικώς, πάντως σίγουρα «άμεσα», δηλαδή εγκαίρως κατά τη διάρκεια της διαδικασίας και το αργότερο πριν από την πρώτη επίσημη εξέταση του υπόπτου ή κατηγορουμένου από την αστυνομία ή από άλλη αρμόδια αρχή⁴¹.

Περαιτέρω, αναφορικά με το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την ποινική κατηγορία, κατά τα οριζόμενα στην οδηγία 2012/13/ΕΕ (άρθρο 6), οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι θα πρέπει να ενημερώνονται άμεσα και λεπτομερώς για την αξιόποινη πράξη που τους αποδίδεται, ώστε να μπορούν να ασκήσουν αποτελεσματικά το δικαίωμα υπεράσπισης τους. Ομοίως πρέπει να ενημερώνονται και για τους λόγους σύλληψης ή κράτησης τους. Η ενημέρωση πρέπει να γίνεται το αργότερο έως την διαβίβαση του κατηγορητηρίου στο δικαστήριο και πρέπει να περιλαμβάνει λεπτομερή στοιχεία για την ποινική κατηγορία, την φύση και τον νομικό χαρακτηρισμό της αξιόποινης πράξης και το είδος της συμμετοχής του κατηγορουμένου.

⁴⁰ ορ. προοίμιο της Οδηγίας σκ. 18

⁴¹ ορ. προοίμιο οδηγίας 2012/13/ΕΕ σκ 19

1.2. Οι διατάξεις του άρθρου 4 της Οδηγίας

Το άρθρο 4 ορίζει ότι πέραν των δικαιωμάτων που αναφέρονται στην οδηγία 2012/13/ΕΕ, τα παιδιά θα πρέπει επιπλέον να ενημερώνονται και σχετικά με τα δικαιώματα που παρέχει η παρούσα Οδηγία, διακρίνοντας τα στάδια κατά τα οποία η ενημέρωση αυτή θα πρέπει να λαμβάνει χώρα. Πράγματι, κρίθηκε αναγκαίο να ενημερώνονται τα παιδιά σχετικά με τα δικονομικά τους δικαιώματα κατά τον χρόνο που αυτά θα μπορούν να ασκηθούν, καθώς μια εξ αρχής ενημέρωση για όλα τα δικαιώματα τους θα ερχόταν σε σύγκρουση με το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, καθώς θα οδηγούσε πιθανώς σε σύγχυση του (Radic, 2018).

Ούτως, σύμφωνα με το γράμμα της διάταξης⁴², τα παιδιά θα πρέπει να ενημερώνονται **(α) αμέσως μόλις πληροφορούνται ότι είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι** σχετικά με: το δικαίωμα τους να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα (άρθρο 5), το δικαίωμα συνδρομής από δικηγόρο (άρθρο 6), το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 14), το δικαίωμα συνοδείας από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα σε στάδια της διαδικασίας διαφορετικά από την ακροαματική διαδικασία, (άρθρο 15 παρ. 4), και το δικαίωμα σε δικαστική συνδρομή (άρθρο 18), **(β) σε όσο το δυνατόν περισσότερο πρώιμο και κατάλληλο στάδιο της διαδικασίας** σχετικά με: το δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση (άρθρο 7), το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος σε ιατρική περίθαλψη (άρθρο 8), το δικαίωμα περιορισμού της στέρησης της ελευθερίας και χρήσης εναλλακτικών μέτρων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος σε περιοδική επανεξέταση της κράτησης (άρθρα 10 και 11), το δικαίωμα συνοδείας από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά την ακροαματική διαδικασία (άρθρο 15 παρ. 1), το δικαίωμα αυτοπρόσωπης παράστασης στη δίκη (άρθρο 16) και το δικαίωμα σε αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας (άρθρο 19), **(γ) από τη στέρηση της ελευθερίας** όσον αφορά το δικαίωμα σε ειδική μεταχείριση κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας (άρθρο 12).

Φορείς του δικαιώματος ενημέρωσης του άρθρου 4 είναι τόσο οι ανήλικοι ύποπτοι και κατηγορούμενοι, όσο και οι ανήλικοι που υπόκεινται σε διαδικασία ΕΕΣ, τηρουμένων των αναλογιών, σύμφωνα με ρητή απαίτηση του άρθρου 17 της Οδηγίας. Η ενημέρωση πρέπει να γίνεται γραπτώς ή/και προφορικά, πάντως σε γλώσσα απλή

⁴² ορ. άρθρο 4 παρ.1 εδ. β της Οδηγίας

και προσιτή στα παιδιά⁴³, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες αυτών. Ασφαλώς, θα πρέπει για την ορθή εφαρμογή του άρθρου 4 της Οδηγίας, να λαμβάνονται υπόψη τα πρότυπα που καθορίζονται στην οδηγία 2010/64/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία. Πράγματι, τα παιδιά είναι αναγκαίο, όχι μόνο να γνωρίζουν τα δικονομικά δικαιώματά τους, αλλά και -πρωτίστως- να τα κατανοούν, διότι μόνο τότε θα είναι σε θέση να τα ασκήσουν ή ενδεχομένως να παραιτηθούν από αυτά (Cras, 2016). Η επιταγή αυτή, συμμορφώνεται με την ΕΣΔΑ, την νομολογία του ΕΔΔΑ καθώς και με τις κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη και γενικώς με τα διεθνή πρότυπα.

Ειδικότερα, σύμφωνα με το αρ. 6 παρ.3 της ΕΣΔΑ ο κατηγορούμενος έχει δικαίωμα να ενημερωθεί *«εν τη βραχυτέρα προθεσμία εις γλώσσαν την οποίαν εννοεί και εν λεπτομερεία την φύσιν και τον λόγον της εναντίον του κατηγορίας»*, σε περίπτωση δε, που δεν γνωρίζει την γλώσσα της χώρας στην οποία κατηγορείται θα πρέπει οι σχετικές πληροφορίες να μεταφράζονται σε γλώσσα που κατανοεί, αλλά όχι αναγκαία στην μητρική του γλώσσα (Σισιλιάνος, 2017). Το ΕΔΔΑ στην απόφαση της 2ας Μαρτίου 2010, Panovits κατά Κύπρου, αφού διευκρίνισε ότι το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ εφαρμόζεται και στην προδικασία, ανέφερε ότι οι ανήλικοι ύποπτοι και κατηγορούμενοι πρέπει να αντιμετωπίζονται με τρόπο τέτοιο που θα λαμβάνει υπόψη την ηλικία τους, το επίπεδο ωριμότητας και τις νοητικές και συναισθηματικές ικανότητες τους και ότι επιπλέον πρέπει να γίνεται προσπάθεια από τις αρχές να ενισχύσουν την ικανότητα τους να κατανοήσουν και να συμμετάσχουν στις διαδικασίες. Επιπλέον, τόνισε ότι παραίτηση του ανηλίκου υπόπτου ή κατηγορουμένου από δικονομικά δικαιώματα, προκειμένου να είναι έγκυρη, πρέπει να γίνεται ρητώς από τον ίδιο (ή από πρόσωπο που ενεργεί νομίμως για λογαριασμό του) και αφού οι αρμόδιες αρχές έχουν ακολουθήσει όλα τα αναγκαία βήματα, ώστε να εξασφαλίσουν ότι έχει κατανοήσει πλήρως από τι ακριβώς παραιτείται και τι συνέπειες η παραίτηση του αυτή δύναται να επιφέρει⁴⁴.

Περαιτέρω, σύμφωνα με τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, αμέσως μόλις τα παιδιά βρεθούν αντιμέτωπα με την δικαιοσύνη

⁴³ ορ. άρθρο 4 παρ.2 της Οδηγίας.

⁴⁴ ορ. Απόφαση ΕΔΔΑ της 2ας Μαρτίου 2010, Panovits κατά Κύπρου σκ. 67-68

(συμπεριλαμβανομένης και της εξέτασης από την αστυνομία), θα πρέπει τόσο τα ίδια όσο και οι ασκούντες τη γονική μέριμνα αυτών, να ενημερώνονται «αμέσως και δεόντως» για τα δικαιώματά τους καθώς και για τα ένδικα μέσα που μπορούν να ασκήσουν σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων τους αυτών. Επιπλέον, το παιδί ενημερώνεται απευθείας και αμελλητί για τις εναντίον του κατηγορίες. Η ενημέρωση πρέπει να γίνεται με τρόπο τέτοιο ώστε το παιδί να μπορεί να κατανοήσει τις διαδικασίες, λαμβανομένης υπόψη της ηλικίας και της ωριμότητας του (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010)⁴⁵.

Το άρθρο 4 παρ.2 επιβάλλει ομοίως στα κράτη μέλη την υποχρέωση να διασφαλίζουν ότι οι παρεχόμενες στα παιδιά πληροφορίες σημειώνονται, χρησιμοποιώντας τη διαδικασία καταγραφής σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Σύμφωνα δε με την παράγραφο 3 του ίδιου άρθρου, στις περιπτώσεις που χορηγείται σε παιδιά έγγραφο δικαιωμάτων δυνάμει της οδηγίας 2012/13/ΕΕ, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι το εν λόγω έγγραφο περιλαμβάνει αναφορά στα δικαιώματά τους δυνάμει της παρούσας Οδηγίας. Το εν λόγω έντυπο πρέπει να είναι γραμμένο σε γλώσσα φιλική προς τα παιδιά, ώστε τελικά να επιτυγχάνεται η πραγματική ενημέρωσή τους. Το Δικαστήριο στην πρόσφατη απόφαση του επί της υπόθεσης C-603/22, έκρινε ότι η ενημέρωση των παιδιών σχετικά με τα δικαιώματά τους έχουν βάσει του άρθρου 4 παρ.1 της Οδηγίας, πρέπει να παρέχεται στα παιδιά σε αρκούντως απλή και προσιτή γλώσσα. Η ενημέρωση αυτή δεν πραγματοποιείται στην ουσία της, όταν διανέμεται στα παιδιά το τυποποιημένο έγγραφο για τη γραπτή ενημέρωση των υπόπτων ή των κατηγορουμένων σχετικά με τα δικαιώματά τους που προβλέπει το άρθρο 3 της οδηγίας 2012/13, καθόσον αυτό απευθύνεται σε ενήλικες, και δεν ανταποκρίνεται στις ανάγκες ενημέρωσης των παιδιών, αφού δεν είναι διατυπωμένο σε απλή και προσιτή για αυτά γλώσσα, και δεν αποσκοπεί στην πληροφόρησή τους για τα δικαιώματά τους κατοχυρώνει ειδικά η οδηγία 2016/800⁴⁶.

Τέλος, το άρθρο 4 παρ.1, προβλέπει ότι τα παιδιά θα πρέπει να ενημερώνονται ομοίως και σχετικά με τις «γενικές πτυχές της διεξαγωγής της δίκης». Η συγκεκριμένη διάταξη δεν έγινε εύκολα αποδεκτή από το Συμβούλιο κατά το στάδιο

⁴⁵ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010, IV, A

⁴⁶ ορ. Απόφαση ΔΕΕ της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2024, υπόθεση C-603/22, MS, JW, MP, σκ.153-156

των διαπραγματεύσεων, αφού θεωρήθηκε ότι η ενημέρωση αυτή αποτελεί υποχρέωση του συνηγόρου υπεράσπισης και όχι των αρμοδίων αρχών (Cras, 2016). Τελικώς, επιτεύχθηκε μια συμβιβαστική λύση, σύμφωνα με την οποία τα παιδιά θα πρέπει μεν να λαμβάνουν πληροφορίες σχετικά με τις γενικές πτυχές της διεξαγωγής της δίκης (άρθρο 4 παρ.1), πλην όμως όπως επεξηγείται στο Προοίμιο της Οδηγίας (σκέψη 19) *«θα πρέπει ειδικότερα να επεξηγούνται συνοπτικά σ' αυτά τα επόμενα δικονομικά στάδια της διαδικασίας, στο βαθμό που αυτό είναι δυνατό υπό το πρίσμα του συμφέροντος της ποινικής διαδικασίας, και ο ρόλος των εμπλεκόμενων αρχών. Οι παρεχόμενες πληροφορίες θα πρέπει να εξαρτώνται από τις περιστάσεις της υπόθεσης»*. Αφέθηκε επομένως, ένα ευρύ πεδίο δράσης στις αρμόδιες εθνικές αρχές αναφορικά με την ενημέρωση των παιδιών σχετικά με τις γενικές πτυχές της διεξαγωγής της δίκης.

2. Δικαίωμα του παιδιού να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα

Οι Κανόνες του Πεκίνου που υιοθετήθηκαν το 1985, συμπληρώνοντας την Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UN GENERAL ASSEMBLY Beijing Rules, 1985) προβλέπουν ότι οι γονείς ή ο κηδεμόνας πρέπει να ειδοποιούνται αμέσως για τη σύλληψη του και όταν η άμεση αυτή ειδοποίηση δεν είναι δυνατή, πρέπει να ειδοποιούνται το συντομότερο δυνατό (κανόνας 10.1). Σκοπός της πρόβλεψης αυτής είναι η αρωγή του ανηλίκου, ο οποίος λόγω της ευάλωτης προσωπικότητας του δεν θα μπορεί να αντιμετωπίσει μόνος του τις σε βάρος του διαδικασίες.

Η Οδηγία «πατώντας» στην ανωτέρω πρόβλεψη και στον σκοπό της, προέβλεψε το δικαίωμα του παιδιού να ενημερώνεται ο ασκών τη γονική του μέριμνα, στο οποίο προσέδωσε ακόμη μεγαλύτερη έκταση και περιεχόμενο. Σύμφωνα με το άρθρο 5 της Οδηγίας, τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι παρέχεται το συντομότερο δυνατόν στον ασκούντα τη γονική μέριμνα η ενημέρωση που έχει δικαίωμα να λάβει το παιδί σύμφωνα με το άρθρο 4. Σύμφωνα με το άρθρο 3, ως ασκών τη γονική μέριμνα νοείται *«κάθε πρόσωπο που έχει τη γονική μέριμνα παιδιού»*, η οποία ορίζεται ως *«το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που παρέχονται σε φυσικό ή νομικό πρόσωπο με δικαστική απόφαση, απευθείας από τον νόμο ή με ισχύουσα συμφωνία όσον αφορά το πρόσωπο ή την περιουσία παιδιού, περιλαμβανομένων των δικαιωμάτων επιμέλειας και προσωπικής επικοινωνίας»*.

Η ενημέρωση του άρθρου 5, δύναται να παρασχεθεί σε άλλον κατάλληλο ενήλικα, που ορίζεται από το παιδί και γίνεται αποδεκτός υπό αυτή την ιδιότητα από την αρμόδια αρχή, εφόσον η ενημέρωση του ασκούντος τη γονική μέριμνα **(α)** θα αντέβαινε στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, **(β)** δεν είναι εφικτή, ή **(γ)** θα μπορούσε να θέσει σε σοβαρό κίνδυνο την ποινική διαδικασία⁴⁷. Επιπλέον, όταν το παιδί δεν έχει ορίσει άλλον κατάλληλο ενήλικα ή εκείνος που έχει ορίσει δεν γίνεται αποδεκτός, η αρμόδια αρχή οφείλει να ορίσει αυτεπαγγέλτως και να ενημερώσει σύμφωνα με το άρθρο 5 άλλο κατάλληλο ενήλικα (λ.χ. Επιμελητή Ανηλίκων). Τελικώς, όταν οι λόγοι που επέβαλαν την ενημέρωση άλλου ενήλικα αντί του ασκούντος τη γονική μέριμνα παύσουν να υφίστανται, τότε επιβάλλεται και πάλι η δέουσα ενημέρωση του τελευταίου⁴⁸.

Με την πρόβλεψη του συγκεκριμένου δικαιώματος, ο ενωσιακός νομοθέτης τόνισε την σημασία του ρόλου του ασκούντος την γονική μέριμνα στην παροχή συναισθηματικής υποστήριξης, καθοδήγησης και συμπαράστασης στον ανήλικο (Rap, Zlotnik, van Leeuwen, & Liefwaard, 2018). Το άρθρο 5 της Οδηγίας, έρχεται σε συμμόρφωση με τις κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010), οι οποίες προβλέπουν ότι *«πρέπει να παρέχεται απευθείας στο παιδί και στους γονείς ή στους αντιπροσώπους του»*. Το περιεχόμενο της ενημέρωσης, ταυτίζεται με όσα αναφέρθηκαν σχετικά με το άρθρο 4, ενώ γίνεται δεκτό ότι και η ενημέρωση των ασκούντων την γονική μέριμνα, θα πρέπει να γίνεται με έναν «φιλικό» τρόπο, ώστε να εξασφαλίζεται η πραγματική ενημέρωση και η κατανόηση της κατάστασης και των δικαιωμάτων του παιδιού από τον «γονέα» του, αφού κάτι τέτοιο πράγματι τελεί προς το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

Σε κάθε περίπτωση, η ενημέρωση των ασκούντων την γονική μέριμνα κατά τις διατάξεις του άρθρου 5, δεν αντικαθιστά το δικαίωμα ενημέρωσης των ίδιων των παιδιών απευθείας σύμφωνα με τις προβλέψεις του άρθρου 4, η οποία ενημέρωση πρέπει να πραγματοποιείται πάντοτε. Κάτι τέτοιο θα ερχόταν, άλλωστε, σε αντίθεση με τις προβλέψεις του άρθρου 4, το οποίο υποχρεώνει τις αρχές να ενημερώνουν απευθείας το παιδί για τα δικαιώματά του και για τις γενικές πτυχές της διεξαγωγής

⁴⁷ ορ. άρθρο 5 παρ.2 Οδηγίας

⁴⁸ ορ. άρθρο 5 παρ. 2 εδάφιο β Οδηγίας

τις διαδικασίας, και όχι για μέσω άλλων προσώπων, ακόμη και των ασκούντων την γονική μέριμνα του ανηλίκου.

Η ενημέρωση του ασκούντος της γονική μέριμνα (ή άλλου κατάλληλου προσώπου), πρέπει να λαμβάνει χώρα το συντομότερο δυνατόν και να είναι δεόντως λεπτομερής προκειμένου να διασφαλισθεί το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και η αποτελεσματική άσκηση των δικονομικών δικαιωμάτων του ανηλίκου. Επισημαίνεται, ότι η ενημέρωση του ασκούντος την γονική μέριμνα, αποτελεί δικαίωμα που απονέμεται στο παιδί και όχι στον ασκούντα την γονική μέριμνα, και εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του ιδίου του παιδιού. Για τον λόγο αυτό, το άρθρο 2 παρ. 3 προβλέπει ότι το άρθρο 5 δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση που ο ύποπτος ή κατηγορούμενος ήταν μεν παιδί όταν κατέστη τέτοιος, πλην όμως στην συνέχεια συμπλήρωσε την ηλικία των 18 ετών. Τέλος, σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 2 παρ.2 και 17 της Οδηγίας, το δικαίωμα του παιδιού να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική μέριμνα εφαρμόζεται, τηρουμένων των αναλογιών και στα εκζητούμενα παιδιά κατά τη σύλληψη τους δυνάμει ΕΕΣ στο κράτος μέλος εκτέλεσης.

3. Εθνικές ρυθμίσεις

Οι διατάξεις των άρθρων 4 και 5 της Οδηγίας, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού και το δικαίωμα του παιδιού να ενημερωθεί ο ασκών τη γονική του μέριμνα, ενσωματώθηκαν στην ελληνική έννομη τάξη με τα άρθρα 4 και 5 αντίστοιχα του Ν. 4689/2020. Σύμφωνα με το άρθρο 4 του ανωτέρω νόμου, που θεσπίζει το Δικαίωμα ενημέρωσης (άρθρο 4 Οδηγίας), ο ανήλικος πρέπει να ενημερώνεται άμεσα, προφορικά ή γραπτώς, σχετικά με τα δικαιώματά του και σχετικά με τις γενικές πτυχές της διεξαγωγής της διαδικασίας, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ποινικού Κώδικα (εφεξής ΠΚ) και του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας (εφεξής ΚΠΔ) και η σχετική ενημέρωση πρέπει να πιστοποιείται εγγράφως.

Σύμφωνα με το άρθρο 95 ΚΠΔ, ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος πρέπει ενημερώνεται αμέσως τουλάχιστον αναφορικά με **(α)** το δικαίωμα παράστασης με συνήγορο, **(β)** το δικαίωμα και τις προϋποθέσεις παροχής δωρεάν νομικών συμβουλών, **(γ)** το δικαίωμα ενημέρωσης σχετικά με την κατηγορία, **(δ)** το δικαίωμα διερμηνείας και μετάφρασης και **(ε)** το δικαίωμα σιωπής και μη αυτοενοχοποίησης. Η εν λόγω ενημέρωση γίνεται εγγράφως ή προφορικά και πάντως σε απλή και κατανοητή γλώσσα, προσαρμοσμένη σε τυχόν ειδικές ανάγκες υπόπτων ή κατηγορουμένων είναι ευάλωτα πρόσωπα. Επιπλέον, σύμφωνα με τις διατάξεις του

άνω άρθρου, ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος πρέπει να ενημερώνεται και σχετικά με τις συνέπειες τυχόν παραίτησης του από τα δικαιώματά του.

Κατά το άρθρο 96 ΚΠΔ, αμέσως μόλις συλληφθεί ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος, του χορηγείται από τις αρμόδιες αρχές έγγραφο στο οποίο καταγράφονται τα δικαιώματά του. Στο έγγραφο αυτό περιλαμβάνονται πληροφορίες σχετικά με τα δικαιώματα που μνημονεύει το άρθρο 95 ΚΠΔ και επιπλέον σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης στο υλικό της δικογραφίας, το δικαίωμα ενημέρωσης των προξενικών αρχών και ενός επιπλέον προσώπου της επιλογής του, το δικαίωμα σε επείγουσα ιατρική περίθαλψη, τον ανώτατο αριθμό ωρών ή ημερών κατά τις οποίες ο κατηγορούμενος δύναται να στερηθεί της ελευθερίας του προτού προσαχθεί ενώπιον δικαστικής αρχής και πληροφορίες σχετικά με τις δυνατότητες προσβολής του νόμιμου χαρακτήρα της σύλληψης ή της κράτησης. Το εν λόγω έγγραφο πρέπει να είναι γραμμένο σε απλή και κατανοητή γλώσσα και αν αυτό δεν είναι εφικτό τότε ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος ενημερώνεται για τα δικαιώματά του προφορικά σε γλώσσα που κατανοεί.

Επιπλέον, το άρθρο 4 του Ν.4689/2020 αναφέρει ότι η ενημέρωση του ανηλίκου πρέπει να γίνεται σε διάφορα στάδια της ποινικής διαδικασίας, ακολουθώντας τις επιταγές της Οδηγίας. Ειδικότερα, προβλέπεται ότι ο ανήλικος **μόλις πληροφορηθεί ότι είναι ύποπτος ή κατηγορούμενος, ενημερώνεται αμέσως** για όλα τα δικαιώματα που αναφέρει η Οδηγία στο άρθρο 4 παρ.1 στ.(α), με την διαφοροποίηση ότι ο εθνικός νομοθέτης προβλέπει επιπλέον: **α)** την ενημέρωση του ανηλίκου σ' αυτό το στάδιο σχετικά με το δικαίωμα συνοδείας του από τον ασκούντα τη γονική του μέριμνα ή από άλλον ενήλικο (άρθρα 5 παρ. 2 και 14 παρ. 2), **σε όλα τα στάδια της ποινικής διαδικασίας**, ενώ το άρθρο 4 της Οδηγίας, προβλέπει την σε αυτό το στάδιο ενημέρωση του σχετικά μόνο για το δικαίωμα συνοδείας του σε στάδια της διαδικασίας διαφορετικά από την ακροαματική διαδικασία και **β)** το δικαίωμα σε αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας. Περαιτέρω, **από την άσκηση της ποινικής δίωξης και πάντως πριν από την απαγγελία της κατηγορίας**, ο ανήλικος ενημερώνεται αμέσως για τα δικαιώματα που αναφέρει η Οδηγία στο άρ.4 παρ.1 στ. (β) πλην του δικαιώματος σε αποτελεσματικά μέσα ένδικης προστασίας, το οποίο πρέπει κατά τις διατάξεις του Νόμου αυτού να παρέχεται στο προηγούμενο στάδιο. **Με την έκδοση της απόφασης**, ο ανήλικος ενημερώνεται αμέσως για το δικαίωμα άσκησης ενδίκων μέσων ή βοηθημάτων και **σε κάθε περίπτωση στέρησης της**

προσωπικής του ελευθερίας, ο ανήλικος ενημερώνεται αμέσως για το δικαίωμα ειδικής μεταχείρισης κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας.

Με ρητή επισήμανση του άρθρου 4 παρ.2 του άνω Νόμου, για την ενημέρωση του ανηλίκου πρέπει να χρησιμοποιείται γλώσσα απλή και κατανοητή, λαμβανομένων υπόψη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ανηλίκου, όπως ηλικία, ωριμότητα, πνευματικές και διανοητικές ικανότητες, μορφωτικό επίπεδο, γλωσσική επάρκεια, τυχόν προβλήματα ακοής ή όρασης, καθώς και η έντονη συναισθηματική φόρτιση αυτού, *«τα οποία ενδεχομένως επηρεάζουν την ικανότητά του να κατανοεί ή να γίνεται κατανοητός»*.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Νόμου ενσωμάτωσης ο ασκών τη γονική μέριμνα θα πρέπει να ενημερώνεται ομοίως με το παιδί για τα ίδια δικαιώματα που αναφέρονται στο άρθρο 4 και κατά τα αντίστοιχα χρονικά στάδια. Προβλέπει, ομοίως ότι μπορεί να παρέχεται η ενημέρωση αυτή και σε άλλον κατάλληλο ενήλικο, σε περίπτωση που συντρέχουν οι προϋποθέσεις που αναφέρει, οι οποίες ταυτίζονται με τις προϋποθέσεις που αναφέρει και η Οδηγία στο άρθρο 5, επαναλαμβάνοντας εν πολλοίς αυτολεξεί τις διατάξεις της Οδηγίας.

Αναφορικά με τα εκζητούμενα παιδιά, ο εθνικός νομοθέτης στο άρθρο 15 του Ν. 4689/2020 προέβλεψε ότι από την στιγμή της σύλληψης του σε εκτέλεση ΕΕΣ, τους χορηγείται χωρίς καθυστέρηση έγγραφο ενημέρωσης για τα δικαιώματά τους και οδηγούνται χωρίς αναβολή στον Εισαγγελέα Εφετών, ο οποίος τον ενημερώνει: **(α)** για την ύπαρξη και το περιεχόμενο του εντάλματος, **(β)** για το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα αυτού, **(γ)** για το δικαίωμα ενημέρωσης άλλου ανηλίκου, επιλογής του ανηλίκου, εφόσον γίνει αποδεκτός υπό αυτή την ιδιότητα από τον Εισαγγελέα Εφετών, **(δ)** για το δικαίωμα ενημέρωσης των προξενικών αρχών του κράτους του οποίου είναι υπήκοος, **(ε)** για το δικαίωμα να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα αυτού ή άλλον ενήλικο επιλογής του, κατά τα ανωτέρω κατά τις διαδικασίες του ΕΕΣ, **(στ)** για το δικαίωμα να συγκατατεθεί στην προσαγωγή του στο κράτος έκδοσης του ΕΕΣ, **(ζ)** για το δικαίωμα να προσφύγει στις υπηρεσίες νομικού παραστάτη και διερμηνέα στο κράτος μέλος εκτέλεσης και στο κράτος-μέλος έκδοσης, **(η)** για το δικαίωμα σε ιατρική εξέταση και **(θ)** για το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής του ζωής. Προκύπτει επομένως, ότι ειδικώς για τα εκζητούμενα παιδιά, εν αντιθέσει με τις σαφείς προβλέψεις της Οδηγίας, ο εθνικός νομοθέτης επιφυλάσσει την τυπική ενημέρωση τους κατά την στιγμή της σύλληψης και την περαιτέρω ενημέρωση τους στην συνέχεια από τον Εισαγγελέα Εφετών,

χωρίς όμως να αναφέρεται πουθενά στην εξ αρχής ενημέρωση του ασκούντος τη γονική μέριμνα, όπως απαιτεί η Οδηγία, παρά μόνο η ενημέρωση του παιδιού σχετικά με το δικαίωμα τους αυτό (περί ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα). Περαιτέρω, το έγγραφο ενημέρωσης που τους χορηγείται κατά την σύλληψη, δεν αναφέρεται ρητά στην διάταξη του άρθρου για ποια ακριβώς δικαιώματα πληροφορεί τα εκζητούμενα παιδιά.

Ως προς την πρακτική εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων, ζήτημα τίθεται ως προς το αν πράγματι ενημερώνονται με τρόπο ουσιαστικό και «φιλικό» ιδίως τα παιδιά πρόσφυγες, μετανάστες και Ρομά που έρχονται αντιμέτωπα με ποινικές διαδικασίες και τα οποία συνήθως δεν κατανοούν την ελληνική γλώσσα. Σύμφωνα με την μελέτη που πραγματοποίησε η UNICEF σχετικά με τη φιλικότητα του συστήματος δικαιοσύνης προς τα παιδιά στην Ελλάδα, προέκυψε ότι λόγω της έλλειψης υπηρεσιών διερμηνείας στα στάδια της διαδικασίας, *«τα παιδιά των οποίων η μητρική γλώσσα δεν είναι η ελληνική δεν ενημερώνονται κατάλληλα για την κατάσταση και τα δικαιώματά τους και είναι σχεδόν αδύνατο να κατανοήσουν τι τους ζητείται»*, (UNICEF Greece, 2023). Πράγματι, η έννοια της ουσιαστικής ενημέρωσης απαιτεί την κατανόηση της γλώσσας, προϋποθέτοντας σε ορισμένες περιπτώσεις την μετάφραση ή/και διερμηνεία, η οποία αν και προβλέπεται από τον νόμο, στην πράξη δεν παρέχεται αποτελεσματικά. Σε περίπτωση που αυτό δεν συμβεί, λόγω έλλειψης σχετικών υπηρεσιών ή υπολειτουργίας τους, τότε προφανής είναι η παραβίαση του δικαιώματος ενημέρωσης, παιδιού και ασκούντος τη γονική μέριμνα, αφού η τυπική χορήγηση εγγράφου σε γλώσσα που τα άτομα δεν κατανοούν παραβλέπει την ουσία του δικαιώματος ενημέρωσης και τελικά θέτει σε κίνδυνο την ενάσκηση των επιμέρους δικαιωμάτων του παιδιού.

Κεφάλαιο Τέταρτο: Δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο και δικαίωμα στη χορήγηση νομικής συνδρομής

1. Συνδρομή από συνήγορο

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παρ.1 της Οδηγίας, τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινικές διαδικασίες, έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο σύμφωνα με την οδηγία 2013/48/ΕΕ σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης ΕΕΣ, καθώς και σχετικά

με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας. Το εν λόγω άρθρο, λαμβάνοντας υπόψη την ευαλωτότητα και τις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών όταν τα παιδιά βρίσκονται αντιμέτωπα με την ποινική δικαιοσύνη, προβλέπει συμπληρωματικές εγγυήσεις για την εξασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, το οποίο τους παρέχεται δυνάμει της οδηγίας 2013/48/ΕΕ⁴⁹, τονίζοντας δεόντως ότι καμία διάταξη της Οδηγίας για τα παιδιά και δη του άρθρου 6, δεν μπορεί να εκληφθεί ως περιορισμός του δικαιώματος σε δικηγόρο όταν πρόκειται για παιδιά, σε σύγκριση με το πεδίο εφαρμογής του αυτού δικαιώματος όλων των υπόπτων ή κατηγορουμένων, βάσει της οδηγίας 2013/48/ΕΕ⁵⁰. Τούτων δοθέντων, μια επισκόπηση των διατάξεων της οδηγίας σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο καθίσταται αναγκαία, προκειμένου να προσδιοριστεί το περιεχόμενο και η έκταση του δικαιώματος των παιδιών σε συνδρομή από δικηγόρο.

1.1. Η οδηγία 2013/48/ΕΕ

Στο άρθρο 3 της οδηγίας 2013/48/ΕΕ προβλέπεται το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας. Διευκρινίζεται ότι για τους σκοπούς της οδηγίας αυτής ως «δικηγόρος» νοείται κάθε πρόσωπο το οποίο διαθέτει κατά το εθνικό δίκαιο τα προσόντα και δικαιούται να παρέχει νομικές συμβουλές και νομική συνδρομή σε υπόπτους και κατηγορουμένους⁵¹. Η οδηγία αυτή, σύμφωνα με τις διατάξεις της⁵², εφαρμόζεται σε υπόπτους ή σε κατηγορουμένους στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας από τη στιγμή που λαμβάνουν γνώση από τις αρμόδιες αρχές κράτους μέλους «μέσω επίσημης ειδοποίησης ή με άλλο τρόπο» ότι θεωρούνται ύποπτοι ή κατηγορούνται για την τέλεση αξιόποινης πράξης, ασχέτως αν έχουν στερηθεί την ελευθερία τους, και μέχρις ότου υπάρξει τελεσίδικη απόφαση επί της ενοχής, καθώς και σε εκζητούμενα πρόσωπα από τον χρόνο σύλληψής τους στο κράτος μέλος εκτέλεσης.

⁴⁹ ορ. προοίμιο Οδηγίας σκ. 25-26

⁵⁰ ορ. άρθρο 6 παρ.1 Οδηγίας

⁵¹ ορ. προοίμιο οδηγίας 2013/48/ΕΕ σκ. 15

⁵² ορ. οδηγία 2013/48/ΕΕ άρθρο 2

Σύμφωνα με το άρθρο 3 της οδηγίας 2013/48/ΕΕ, οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι, ανεξαρτήτου ηλικίας, πρέπει να έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο, χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση και κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να μπορούν να ασκήσουν τα υπερασπιστικά τους δικαιώματα αποτελεσματικά. Η πρόσβαση σε συνήγορο πρέπει να εξασφαλίζεται στα ανωτέρω πρόσωπα από οποιαδήποτε από τις ακόλουθες χρονικές στιγμές, ανάλογα με το ποια προκύπτει πρώτη: **(α)** προτού εξεταστούν από την αστυνομία ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική αρχή, **(β)** κατά τη διενέργεια ερευνητικής πράξης ή άλλης πράξης συλλογής αποδεικτικών στοιχείων από ερευνητική ή άλλη αρμόδια αρχή, **(γ)** χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση μετά τη στέρηση της ελευθερίας, **(δ)** όταν έχουν κλητευθεί ενώπιον δικαστηρίου με δικαιοδοσία σε ποινικές υποθέσεις, εγκαίρως πριν παραστούν ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου.

Ως προς το περιεχόμενο του εν λόγω δικαιώματος το άρθρο 3 παρ. 3 της οδηγίας αυτής, ορίζει ότι τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα πρέπει να έχουν δικαίωμα κατ' ιδίαν συνάντησης και επικοινωνίας με τον δικηγόρο τους, πριν από την εξέταση τους από την αστυνομία ή άλλη αρμόδια αρχή, καθώς και να ζητήσουν την παρουσία και τη συμμετοχή του δικηγόρου τους κατά την εξέτασή τους, η οποία συμμετοχή πραγματοποιείται σύμφωνα με τις προβλέψεις του εθνικού δικαίου. Περαιτέρω, οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι έχουν τουλάχιστον το δικαίωμα να ζητούν την παράσταση του δικηγόρου τους σε ερευνητικές πράξεις ή πράξεις συλλογής αποδεικτικών στοιχείων, όπως στην διέλευση προσώπων για αναγνώριση, σε κατ' αντιπαράσταση εξετάσεις και αναπαραστάσεις του εγκλήματος, εφόσον προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο και ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος υποχρεούται να παραστεί κατά τη διενέργειά τους. Το δε άρθρο 4, προβλέπει το απόρρητο της επικοινωνίας του υπόπτου ή κατηγορουμένου με τον δικηγόρο του.

Οι συγκεκριμένες προβλέψεις της οδηγίας συμμορφώνονται με τις διατάξεις του αρ. 47 του Χάρτη και του αρ. 6 παρ.3 της ΕΣΔΑ, σχετικά με το δικαίωμα του κατηγορουμένου να εκπροσωπείται από συνήγορο της επιλογής του, όπως το τελευταίο έχει ερμηνευτεί από την νομολογία του ΕΔΔΑ. Πράγματι, το ΕΔΔΑ έχει πολλάκις διευκρινίσει ότι η πρόσβαση σε συνήγορο συνεπάγεται τόσο την παρουσία όσο και την αποτελεσματική συμμετοχή του στις διαδικασίες, ώστε να μπορέσει να βοηθήσει ουσιαστικά τον εντολέα του. Προκειμένου, δε, η συμμετοχή του να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να εξασφαλίζεται η ακώλυτη επικοινωνία μεταξύ

συνηγόρου και εντολέα⁵³. Ασφαλώς, είναι δυνατόν να τεθούν όροι ως προς την επικοινωνία του ενδιαφερομένου προσώπου με τον συνήγορο του (πχ. επικοινωνία σε συγκεκριμένες ώρες), πάντως οι όροι αυτοί δεν πρέπει να οδηγούν σε σημείο πλήρους στέρησης του δικαιώματος (Σισιλιάνος, 2017).

Εν συνεχεία, μολονότι το άρθρο 6 παρ.3 της ΕΣΔΑ δεν αναφέρεται ρητώς στην προδικασία, το ΕΔΔΑ έχει κρίνει ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο τυγχάνει, ασφαλώς, εφαρμογής και εκεί. Ειδικότερα, στην εμβληματική απόφαση του της 27^{ης} Νοεμβρίου 2008, υπόθεση Salduz κατά Τουρκίας⁵⁴ (εφεξής υπόθεση Salduz), αφού επεσήμανε ότι το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ έχει εφαρμογή και στην προδικασία, εξήγησε ότι η πρόσβαση σε συνήγορο κατά αρ. 6 παρ. 3 στοιχείο γ, πρέπει κατά κανόνα να εξασφαλίζεται από την πρώτη εξέταση του υπόπτου από την αστυνομία. Ενδεχομένως, το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο μπορεί να περιορίζεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις, όταν συντρέχουν επιτακτικοί προς τούτο λόγοι, πλην όμως σε κάθε περίπτωση εξετάζεται *in concreto* αν και κατά πόσο ο συγκεκριμένος περιορισμός έθιξε τα υπερασπιστικά δικαιώματα του ενδιαφερομένου προσώπου, στερώντας του τελικώς το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη⁵⁵. Τα δικαιώματα αυτά θίγονται όταν ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος προβαίνει σε ενοχοποιητικές για τον ίδιο δηλώσεις κατά την κατάθεση του ενώπιον της αστυνομίας χωρίς την παρουσία συνηγόρου, καθότι αυτές δημιουργούν προκαταλήψεις οι οποίες δεν μπορούν να αρθούν εύκολα στην πορεία⁵⁶.

Περαιτέρω, το άρθρο 3 παρ. 5 της οδηγίας σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, προβλέπει ότι σε εξαιρετικές περιστάσεις και μόνο κατά το στάδιο της προδικασίας, επιτρέπεται η προσωρινή παρέκκλιση από την εφαρμογή του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο όταν, για λόγους «γεωγραφικής απομόνωσης» του υπόπτου ή κατηγορουμένου, είναι αδύνατη η διασφάλιση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση μετά τη στέρηση της ελευθερίας. Ομοίως, σε εξαιρετικές περιστάσεις και μόνο κατά το στάδιο της προδικασίας, τα κράτη μέλη μπορούν να παρεκκλίνουν προσωρινά από την εφαρμογή του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο, στον βαθμό που ειδικές περιστάσεις της

⁵³ ορ. Απόφαση του ΕΔΔΑ της 18^{ης} Νοεμβρίου 2014, υπόθεση Aras κ. Τουρκίας, σκ.36-42

⁵⁴ ορ. Απόφαση ΕΔΔΑ της 27^{ης} Νοεμβρίου 2008, υπόθεση Salduz κ. Τουρκίας

⁵⁵ ορ. Απόφαση ΕΔΔΑ της 27^{ης} Νοεμβρίου 2008, Salduz κ. Τουρκίας, σκ 50-55

⁵⁶ορ. Απόφαση ΕΔΔΑ της 27^{ης} Νοεμβρίου 2008, Salduz κ. Τουρκίας σκ 56-62

υπόθεσης το δικαιολογούν, εφόσον **(α)** υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπούν σοβαρές συνέπειες για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπου, **(β)** είναι επιτακτική η ανάληψη άμεσης δράσης από τις αρχές έρευνας προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία. Επιπλέον, το άρθρο 8 το οποίο ρυθμίζει την εφαρμογή των προσωρινών παρεκκλίσεων από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, ορίζει ότι κάθε προσωρινή παρέκκλιση πρέπει να είναι αναλογική, αυστηρά χρονικά καθορισμένη, να βασίζεται αποκλειστικά στον τύπο ή την σοβαρότητα του αποδιδόμενου αδικήματος και να μην θίγει το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη και να αιτιολογείται προσηκόντως από δικαστήριο ή άλλη αρμόδια αρχή υπό τον όρο ότι, στην περίπτωση αυτή, η απόφαση μπορεί να υπαχθεί σε δικαστικό έλεγχο.

Ιδιαίτερη μνεία πρέπει να γίνει στο άρθρο 9 της οδηγίας σχετικά με την πρόσβαση σε δικηγόρο, στο οποίο προβλέπεται η δυνατότητα παραίτησης του υπόπτου και του κατηγορουμένου από το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με το άρθρο 9, προκειμένου να είναι έγκυρη η παραίτηση από το εν λόγω δικαίωμα θα πρέπει αυτή να δηλώνεται με τρόπο ελεύθερο και αδιαμφισβήτητο και μόνον εφόσον ο ύποπτος και ο κατηγορούμενος είχε προηγουμένως ενημερωθεί σαφώς και επαρκώς και σε γλώσσα απλή και κατανοητή, σχετικά με το περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο και τις ενδεχόμενες συνέπειες της παραίτησης του από αυτό. Οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις αναφορικά με την παραίτηση του ενδιαφερομένου από το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, επιβεβαιώνονται και από την νομολογία του ΕΔΔΑ, σύμφωνα με την οποία η παραίτηση πρέπει να είναι οικειοθελής, να εκφράζεται με τρόπο αδιαμφισβήτητο, να συνοδεύεται από κάποιο *minimum* εγγυήσεων⁵⁷ και τέλος να διασφαλίζεται ότι ο ενδιαφερόμενος έχει κατανοήσει πλήρως το περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο και τις συνέπειες που δύναται να επιφέρει η παραίτηση του από αυτό⁵⁸.

Τέλος, η οδηγία 2013/48/ΕΕ προβλέπει ότι κατά την εφαρμογή των διατάξεων της, θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαίτερες ανάγκες των υπόπτων και των

⁵⁷ ορ. Απόφαση ΕΔΔΑ της 27^{ης} Νοεμβρίου 2008, Salduz κ. Τουρκίας σκ. 59.

⁵⁸ ορ. Απόφαση ΕΔΔΑ της 2ας Μαρτίου 2010, Panovits κατά Κύπρου, σκ. 67-68 & Απόφαση ΕΔΔΑ της 4^{ης} Οκτωβρίου 2010, Adamkiewicz κατά Πολωνίας σκ. 89

κατηγορουμένων αν πρόκειται για ευάλωτα άτομα⁵⁹, χαρακτηριστική κατηγορία των οποίων αποτελούν τα παιδιά.

1.2 Οι διατάξεις του άρθρου 6 της Οδηγίας

Έχοντας εξετάσει το περιεχόμενο του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, όπως αυτό προβλέπεται στην οδηγία 2013/48/ΕΕ, δέον να εξεταστούν οι συμπληρωματικές εγγυήσεις όσον αφορά τους ανήλικους υπόπτους και κατηγορουμένους, οι οποίες τίθενται στο άρθρο 6 της Οδηγίας. Ειδικώς, λοιπόν, για τα παιδιά η συνδρομή από δικηγόρο έχει το περιεχόμενο ότι έχουν δικαίωμα **(α)** κατ' ιδίαν συνάντησης και επικοινωνίας με τον δικηγόρο που τα εκπροσωπεί, **(β)** παρουσίας και ουσιαστικής συμμετοχής του δικηγόρου τους όταν υποβάλλονται σε εξέταση, και **(γ)** παρουσίας και ουσιαστικής συμμετοχής του δικηγόρου τους σε ερευνητικές πράξεις ή πράξεις συλλογής αποδεικτικών στοιχείων, όπως στην διέλευση προσώπων για αναγνώριση, σε κατ' αντιπαράσταση εξετάσεις και αναπαραστάσεις του εγκλήματος, εφόσον προβλέπονται στο εθνικό δίκαιο και ο ύποπτος ή ο κατηγορούμενος υποχρεούται να παραστεί κατά τη διενέργεια τους.

Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι ως προς το περιεχόμενο της η συνδρομή από δικηγόρο του άρθρου 6 παρ.4 δεν διαφοροποιείται, αλλά επαναλαμβάνει τις διατάξεις του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο του άρθρου 3 της οδηγίας 2013/48/ΕΕ. Εν προκειμένω, το άρθρο 6 της Οδηγίας παρέχει, ουσιαστικά την εγγύηση ότι τα παιδιά θα ασκούν ακώλυτα το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, το οποίο τους παρέχει η οδηγία 2013/48/ΕΕ, υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις της παρούσας Οδηγίας για τα παιδιά. Η ουσιαστική διαφοροποίηση μεταξύ των δύο διατάξεων έγκειται στο ότι η Οδηγία για τα παιδιά επιβάλει την κατά κανόνα υποχρεωτική συνδρομή από δικηγόρο στα παιδιά που έρχονται αντιμέτωπα με τον νόμο, γεγονός που προκύπτει από το πνεύμα και τους σκοπούς της Οδηγίας. Εξάλλου, η αρχική πρόταση της Επιτροπής προέβλεπε ρητώς την υποχρεωτική εκπροσώπηση των παιδιών από δικηγόρο⁶⁰.

⁵⁹ ορ. οδηγία 2013/48/ΕΕ άρθρο 13

⁶⁰ ορ. Πρόταση της Επιτροπής για την έκδοση της Οδηγίας, αρ. 6: *Δικαίωμα υποχρεωτικής πρόσβασης σε δικηγόρο: 1. Τα κράτη μέλη διασφαλίζουν ότι τα παιδιά έχουν τη συνδρομή δικηγόρου καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας σύμφωνα με την οδηγία 2013/48/ΕΕ. Δεν είναι δυνατή η παραίτηση από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο. 2. Το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο εφαρμόζεται επίσης στις ποινικές διαδικασίες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε οριστική παύση της δίωξης από την κατηγορούσα αρχή, αφού προηγουμένως το παιδί συμμορφωθεί με ορισμένους όρους.* COM(2013) 822 final, 2013/0408 (COD)

Περαιτέρω, εν αντιθέσει με τα όσα αναφέρθηκαν σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, όπως αυτό προβλέπεται στην οδηγία 2013/48/ΕΕ, η οποία ισχύει για όλους τους υπόπτους και τους κατηγορούμενους, η Οδηγία για τα παιδιά δεν προβλέπει τη δυνατότητα των παιδιών να παραιτηθούν από το δικαίωμα συνδρομής από δικηγόρο⁶¹. Η ανωτέρω διαπίστωση άγει στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο των ενηλίκων μετατρέπεται σε υποχρέωση παροχής νομικής εκπροσώπησης σε παιδιά στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας. Η άποψη αυτή υποστηρίχθηκε και από την Γενική Εισαγγελέα στο πλαίσιο της υπόθεσης C-603/22⁶², σύμφωνα με την οποία το άρθρο 6 της οδηγίας 2016/800 προβλέπει ότι τα παιδιά θα πρέπει υποχρεωτικά να έχουν πρόσβαση σε δικηγόρο χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, αλλά και από την σκέψη του Δικαστηρίου στο πλαίσιο της ίδιας υπόθεσης, ότι δεν είναι δυνατή η διενέργεια της εξέτασης από την αστυνομία ή άλλη αρμόδια αρχή, αν το παιδί δεν λαμβάνει πράγματι συνδρομή από δικηγόρο⁶³.

Βασική εγγύηση που θέτει η Οδηγία για τα παιδιά, είναι ότι αυτά θα πρέπει χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση, να λαμβάνουν τη συνδρομή δικηγόρου μόλις ενημερώνονται ότι είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι και σε κάθε περίπτωση, από όποιο από τα ακόλουθα γεγονότα επισυμβεί νωρίτερα: **(α)** προτού εξεταστούν από την αστυνομία ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική αρχή, **(β)** κατά τη διενέργεια ανακριτικής πράξης ή άλλης πράξης συλλογής αποδεικτικών στοιχείων από ανακριτική ή άλλη αρμόδια αρχή, **(γ)** χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση μετά τη στέρηση της ελευθερίας, **(δ)** όταν έχουν κλητευθεί ενώπιον δικαστηρίου με δικαιοδοσία σε ποινικές υποθέσεις, εγκαίρως πριν παραστούν ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου⁶⁴.

Σε κάθε, δε, περίπτωση, σύμφωνα με την παράγραφο 5 του άρθρου 6, θα πρέπει να διασφαλίζεται το απόρρητο της επικοινωνίας μεταξύ των παιδιών και του δικηγόρου τους κατά την άσκηση του δικαιώματος συνδρομής από δικηγόρο. Περαιτέρω, σύμφωνα με την παράγραφο 7 του άρθρου 6 της Οδηγίας, όταν το παιδί πρέπει να λαμβάνει τη συνδρομή δικηγόρου, αλλά δεν παρίσταται δικηγόρος, οι

⁶¹ ορ. Απόφαση ΔΕΕ της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2024, υπόθεση C-603/22, MS, JW, MP, σκ. 106 και Πρόταση της Γενικής Εισαγγελέα, ο.π σκ 70

⁶² ορ. Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα, Tamara Capeta της 22ας Φεβρουαρίου 2024, Υπόθεση C-603/22, M.S., J.W, M.P, σκ 67-68

⁶³ ορ. Απόφαση ΔΕΕ της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2024, υπόθεση C-603/22, MS, JW, MP, σκ. 110

⁶⁴ ορ άρθρο 6 παρ. 3 Οδηγίας

αρμόδιες αρχές αναβάλλουν την εξέταση του παιδιού ή άλλη ανακριτική πράξη ή πράξη συλλογής αποδεικτικών στοιχείων για εύλογο χρονικό διάστημα, είτε προκειμένου να καταστεί δυνατή η παρουσία δικηγόρου είτε προκειμένου να εξασφαλίσουν δικηγόρο για το παιδί, όταν αυτό δεν έχει διορίσει δικηγόρο. Σημειωτέον, δε, ότι βάσει του άρθρου 17 της Οδηγίας, το άρθρο 6 εφαρμόζεται και στα εκζητούμενα παιδιά κατά την σύλληψη τους στο κράτος μέλος εκτέλεσης ΕΕΣ.

Ζήτημα ανακύπτει αναφορικά με τις παρεκκλίσεις που προβλέπει η Οδηγία από το δικαίωμα συνδρομής των παιδιών από συνήγορο. Ειδικότερα, σύμφωνα με την παράγραφο 6 του άρθρου 6 της Οδηγίας, «υπό την προϋπόθεση ότι δεν θίγεται το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη» είναι δυνατή η παρέκκλιση από το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, εφόσον κρίνεται ότι η συνδρομή δικηγόρου δεν έχει αναλογικό χαρακτήρα, λαμβάνοντας υπόψη τη βαρύτητα του εικαζόμενου ποινικού αδικήματος, την περιπλοκότητα της υπόθεσης και τα μέτρα που θα μπορούσαν να ληφθούν όσον αφορά το εν λόγω αδίκημα, ενώ είναι αυτονόητο ότι δίνεται πάντοτε «πρωταρχική σημασία στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού». Σε κάθε περίπτωση, τα παιδιά λαμβάνουν τη συνδρομή δικηγόρου: (α) όταν προσάγονται ενώπιον αρμόδιου δικαστηρίου ή δικαστή προκειμένου να ληφθεί απόφαση σχετικά με την κράτησή τους σε οποιοδήποτε στάδιο της διαδικασίας, και (β) κατά τη διάρκεια της κράτησης, ενώ θα πρέπει να διασφαλίζεται ότι δεν μπορεί να επιβληθεί στερητική της ελευθερίας ποινή αν ο δικηγόρος δεν είναι παρών. Επιπλέον, η παράγραφος 8 προβλέπει ότι ειδικώς κατά την προδικασία και σε εξαιρετικές περιστάσεις, είναι δυνατή η παρέκκλιση από το δικαίωμα του παιδιού για πρόσβαση σε συνήγορο: **(α)** όταν υπάρχει επείγουσα ανάγκη να αποτραπούν σοβαρές δυσμενείς επιπτώσεις για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπου και **(β)** όταν είναι επιτακτική η ανάληψη άμεσης δράσης από τις ανακριτικές αρχές προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία σε σχέση με σοβαρό ποινικό αδίκημα. Και στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, ενώ περαιτέρω η απόφαση διεξαγωγής εξέτασης απουσία δικηγόρου δυνάμει της παραγράφου 8 του άρθρου 6, λαμβάνεται μόνο από δικαστική αρχή ή άλλη αρμόδια αρχή υπό την προϋπόθεση ότι η απόφαση μπορεί να υποβληθεί σε δικαστικό έλεγχο.

Όπως επεσήμανε η Γενική Εισαγγελέας στο πλαίσιο της υπόθεσης C-603/22, από την παρ. 1 του άρθρου 6 της Οδηγίας, προκύπτει «*ότι καμία παρέκκλιση δυνάμει των λοιπών παραγράφων του άρθρου 6 της οδηγίας 2016/800 δεν μπορεί να ερμηνευθεί*

ως περιορισμός των δικαιωμάτων των ανηλίκων σε σχέση με τα γενικά δικαιώματα που προβλέπονται στην οδηγία 2013/48»⁶⁵. Όπως, προαναφέρθηκε η οδηγία 2013/48/ΕΕ, προβλέπει στο άρθρο 3 παρ.6, δυο πιθανές παρεκκλίσεις από το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο με τρόπο εξαντλητικό ⁶⁶. Οι δύο αυτές παρεκκλίσεις του άρθρου 3 παρ.6 της οδηγίας 2013/48/ΕΕ αντιστοιχούν στις προβλεπόμενες εκ του αρ. 6 παρ. 8 της Οδηγίας για τα παιδιά. Επιπλέον, η οδηγία 2013/48/ΕΕ, προβλέπει μια ακόμη παρέκκλιση από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στην παράγραφο 5 του άρθρου 3, η οποία αφορά αποκλειστικά το στάδιο της προδικασίας, για λόγους «γεωγραφικής απομόνωσης του υπόπτου ή του κατηγορουμένου», η οποία όμως δεν προβλέπεται στην Οδηγία για τα παιδιά. Μολονότι, όμως οι παρεκκλίσεις της παραγράφου 8 του άρθρου 6 της Οδηγίας για τα δικονομικά δικαιώματα των παιδιών προβλέπονται αντιστοίχως και στην οδηγία 2013/48/ΕΕ σχετικά με την πρόσβαση όλων των υπόπτων και των κατηγορουμένων σε δικηγόρο, το αυτό δεν ισχύει και για την παρέκκλιση της παραγράφου 6 του άρθρου 6 της Οδηγίας, η οποία βασίζεται στον έλεγχο της αναλογικότητας. Με δεδομένα αυτά, η Γενική Εισαγγελέας, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι «το άρθρο 6, παράγραφος 6, της οδηγίας 2016/800 είναι δυνατό να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι εφαρμόζεται μόνο σε κατάσταση κατά την οποία η εξέταση παιδιού χωρίς δικηγόρο είναι καλύτερη για το παιδί από την εξέτάσή του παρουσία δικηγόρου»⁶⁷ διότι δεν είναι λογικό να τίθενται περισσότερες παρεκκλίσεις στην εφαρμογή του σχετικού δικαιώματος των παιδιών, τα οποία ασφαλώς έχουν ανάγκη περισσότερης προστασίας από τους ενήλικους.

Τελικώς, το ΔΕΕ στην απόφαση του επί της υπόθεσης αυτής, δεν στάθηκε στην ανωτέρω απόκλιση αναφορικά με τις παρεκκλίσεις από το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο, που προβλέπονται στις δύο οδηγίες. Αυτό που επεσήμανε το Δικαστήριο αναφορικά με την ερμηνεία των σχετικών διατάξεων της Οδηγίας, είναι ότι οι παρεκκλίσεις των παραγράφων 6 και 8 του άρθρου 6, πρέπει να αποφασίζονται από τις αρμόδιες αρχές *in concreto* «προκειμένου να διαπιστώνεται αν, υπό το πρίσμα των ιδιαίτερων περιστάσεων κάθε περίπτωσης και λαμβανομένου υπόψη του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού, δικαιολογείται η σχεδιαζόμενη παρέκκλιση, τούτο δε τηρουμένων των αυστηρών προϋποθέσεων που θέτουν οι εν λόγω διατάξεις»,

⁶⁵ ορ. Προτάσεις Γενικής Εισαγγελέας ο.π., σκ. 73

⁶⁶ ορ. Απόφαση του ΔΕΕ της 12^{ης} Μαρτίου 2020, υπόθεση C-659/18, VW, σκ. 42

⁶⁷ ορ. Προτάσεις Γενικής Εισαγγελέας, υπόθεση C-603/22, ο.π., σκ 91

επισημαίνοντας ότι δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να επιτρέπουν μια γενική και αφηρημένη παρέκκλιση, στο πλαίσιο της εθνικής νομοθεσίας, από το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο, στο πλαίσιο της ποινικής προδικασίας, όσον αφορά τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι.⁶⁸

2. Δικαίωμα στην παροχή νομικής συνδρομής

Η Οδηγία στο άρθρο 18 προβλέπει το δικαίωμα των παιδιών στην παροχή νομικής συνδρομής, προβλέποντας ειδικώς, ότι τα κράτη μέλη θα πρέπει να διασφαλίζουν ότι η εθνική τους νομοθεσία σχετικά με το «ευεργέτημα της πενίας» εγγυάται την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος των παιδιών για συνδρομή από δικηγόρο δυνάμει του άρθρου 6 της Οδηγίας. Τα άρθρα 6 και 18 της Οδηγίας, είναι αλληλένδετα, καθότι διασφαλίζουν ουσιαστικά από κοινού το δικαίωμα νομικής υπεράσπισης του παιδιού, όπως αυτό προβλέπεται στο άρθρο 47 του Χάρτη και άρθρο 6 παρ.3 στοιχείο (γ) της ΕΣΔΑ.

Σύμφωνα με το άρθρο 6 παράγραφος 3 στοιχείο (γ) της ΕΣΔΑ, ο κατηγορούμενος δικαιούται *«όπως υπερασπίση ο ίδιος εαυτόν ή αναθέση την υπεράσπισίν του εις συνήγορον της εκλογής του, εν δε περιπτώσει δεν διαθέτει τα μέσα να πληρώσει σνήγορον να τω παρασχεθή τοιούτος δωρεάν, όταν τούτο ενδείκνυται υπό του συμφέροντος της δικαιοσύνης»*. Προκύπτει, συνεπώς, ότι η παροχή συνηγόρου δωρεάν εξαρτάται από την συνδρομή κάποιων προϋποθέσεων και συγκεκριμένα, **(α)** την οικονομική αδυναμία του κατηγορουμένου και **(β)** το συμφέρον της δικαιοσύνης. Αναφορικά με την οικονομική αδυναμία του κατηγορουμένου, αυτή αξιολογείται καταρχήν από τις εθνικές αρχές, πλην όμως η σχετική απόφαση ελέγχεται από το ΕΔΔΑ για τυχόν αυθαιρεσίες ή έλλειψη αιτιολόγησης (Σισιλιάνος, 2017). Το συμφέρον της δικαιοσύνης, ως προϋπόθεση, δεν σημαίνει απαραίτητως ότι η συνδρομή από δικηγόρο θα οδηγούσε σε διαφορετική έκβαση της δίκης, αντιθέτως το ΕΔΔΑ, προκειμένου να κρίνει αν πληρούνται η συγκεκριμένη προϋπόθεση, λαμβάνει υπόψη την σοβαρότητα αδικήματος και την βαρύτητα της επαπειλούμενης ποινής. Σε κάθε περίπτωση η νομική συνδρομή που παρέχεται δωρεάν, πρέπει να είναι *«πρακτική και αποτελεσματική»*, γεγονός που σημαίνει ότι δεν αρκεί από μόνος του ο αυτεπάγγελτος διορισμός του δικηγόρου, αλλά θα πρέπει να δίνεται σ' αυτόν πραγματική δυνατότητα να ασκήσει τα καθήκοντα του.

⁶⁸ όρ. Απόφαση ΔΕΕ της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2024, υπόθεση C-603/22, MS, JW, MP, σκ. 112-113

Εξάλλου, η έννοια του «ευεργετήματος της πενίας» δεν εμφανίζεται για πρώτη φορά στην Οδηγία για τα παιδιά. Αντιθέτως, η οδηγία 2013/48/ΕΕ στο άρθρο 11 αναφέρει ότι οι διατάξεις της δεν θίγουν «το εθνικό δίκαιο περί του ευεργετήματος της πενίας, το οποίο είναι εφαρμοστέο σύμφωνα με τον Χάρτη και την ΕΣΔΑ». Η Επιτροπή στην πρόταση της εξήγησε ότι η Οδηγία για τα παιδιά δεν αποσκοπεί στη ρύθμιση του ζητήματος του ευεργετήματος πενίας, ωστόσο θα πρέπει τα εγχώρια συστήματα ευεργετήματος πενίας να εγγυώνται την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο, εξηγώντας παράλληλα ότι το σχετικό δικαίωμα των παιδιών να τύχουν προσωρινά του ευεργετήματος της πενίας, όταν στερούνται της ελευθερίας τους ή όταν υπόκεινται σε διαδικασίες ΕΕΣ θα καλυφθεί από σχετική οδηγία που θα εκδοθεί⁶⁹. Πράγματι τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι, όπως οι ενήλικες, επωφελούνται από τη δικαστική αρωγή, όπως ορίζεται στην οδηγία 2016/1919/ΕΕ. Ωστόσο το άρθρο 18 της Οδηγίας για τα παιδιά ορίζει ρητά ότι η εθνική νομοθεσία σχετικά με το ευεργέτημα πενίας εγγυάται όχι μόνο το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο που παρέχεται σε όλους τους υπόπτους και κατηγορουμένους, αλλά και την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος συνδρομής από δικηγόρο, δυνάμει του άρθρου 6 της Οδηγίας.

Η οδηγία 2016/1919/ΕΕ, η οποία θεσπίζει τους ελάχιστους κοινούς κανόνες σχετικά με το δικαίωμα σε δικαστική αρωγή των υπόπτων και κατηγορούμενων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών και των εκζητούμενων προσώπων, ορίζει ότι συμπληρώνει τις οδηγίες 2013/48/ΕΕ και 2016/800/ΕΕ και ότι «καμία διάταξη της παρούσας οδηγίας δεν ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι περιορίζει τα δικαιώματα που προβλέπουν οι εν λόγω οδηγίες» (άρθρο 1 παρ.2). Σύμφωνα δε με την εν λόγω οδηγία ως «δικαστική αρωγή» νοείται η οικονομική βοήθεια που παρέχει κράτος μέλος για τη συνδρομή δικηγόρου, προκειμένου να καταστεί δυνατή η άσκηση του δικαιώματος πρόσβασης σε δικηγόρο.

Όπως προαναφέρθηκε, το άρθρο 6 της Οδηγίας για τα παιδιά, εγγυάται την υποχρεωτική συνδρομή από συνήγορο, υπό τις προϋποθέσεις που θέτει. Όπως επεσήμανε η Γενική Εισαγγελέας Tamara Căpeta στις προτάσεις της στο πλαίσιο της υπόθεσης C-603/22⁷⁰, «από τον συνδυασμό των άρθρων 6 και 18 της οδηγίας 2016/800 προκύπτει περαιτέρω ότι εάν ένα παιδί δεν έχει δικηγόρο, οι αρχές είναι

⁶⁹ ορ. πρόταση της Επιτροπής για έκδοση Οδηγίας, COM(2013) 822 final, 2013/0408 (COD)

⁷⁰ ορ. Προτάσεις Γενικής Εισαγγελέας ο.π., σκ. 69

υποχρεωμένες να διορίσουν αυτεπαγγέλτως συνήγορο υπεράσπισης πριν από την έναρξη της εξέτασης του παιδιού». Το ίδιο το ΔΕΕ στην απόφαση του επί της ίδιας υπόθεσης έκρινε ότι παιδιά που έρχονται αντιμέτωπα με την ποινική δικαιοσύνη πρέπει να έχουν «συγκεκριμένη και πραγματική δυνατότητα συνδρομής από δικηγόρο, πριν από την πρώτη εξέταση από την αστυνομία ή άλλη αρχή επιβολής του νόμου ή δικαστική αρχή και το αργότερο από την εξέταση αυτή» και επιπλέον οι αρμόδιες αρχές πρέπει να διορίζουν αυτεπαγγέλτως δικηγόρο στο παιδί κατά την εξέταση αυτή (σκ.107-109).

Τέλος, η υποχρεωτικότητα της παροχής δωρεάν νομικής συνδρομής σε περίπτωση αδυναμίας του παιδιού να διορίσει δικηγόρο της επιλογής του, εφαρμόζεται και στην περίπτωση των εκζητούμενων παιδιών κατά τη σύλληψη τους δυνάμει ΕΕΣ στο κράτος μέλος εκτέλεσης (άρθρο 17).

3. Εθνικές ρυθμίσεις

Ο εθνικός νομοθέτης πολύ πριν την έκδοση των ενωσιακών οδηγιών σχετικά με την διασφάλιση των υπερασπιστικών δικαιωμάτων υπόπτων και κατηγορουμένων, συμπεριλαμβανομένων και των ανηλίκων, αλλά και πολύ πριν την έκδοση της νομολογίας Salduz του ΕΔΔΑ, η οποία ερμήνευσε με τρόπο αποφασιστικό το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη κατά αρ. 6 της ΕΣΔΑ, με τον Ν. 2408/1996 (ΦΕΚ 104/4-6-1996/Α) είχε προβλέψει το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο πριν την ανάκριση και το δικαίωμα παράστασης του συνηγόρου κατά την διάρκεια της εξέτασης από την αστυνομία. Η πρωτοτυπία αυτή για την εποχή της, οδήγησε την ελληνική έννομη τάξη τελικά σε επανάπαυση με αποτέλεσμα να μην προχωρήσει σε βελτιώσεις της νομοθεσίας της με τρόπο τέτοιοι ώστε να ανταποκρίνεται στην νομολογία του ΕΔΔΑ (Giannoulouropoulos, 2018).

Ειδικότερα, σε ο, τι αφορά την ενσωμάτωση της Οδηγίας για τα παιδιά και ειδικότερα της συνδρομής από δικηγόρο κατά το άρθρο 6 αυτής, ενδιαφέρον έχει να εξεταστεί το γράμμα του σχετικού άρθρου 6 του Ν. 4689/2020. Σύμφωνα με τις διατάξεις του εν λόγω άρθρου (άρθρο 6 παρ.1) οι ανήλικοι ύποπτοι και κατηγορούμενοι έχουν το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο κατά τρόπο αντίστοιχο με τους ενήλικες, σύμφωνα με τις διατάξεις του ΚΠΔ και του Ν. 4478/2017, με τον οποίο ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο η οδηγία σχετικά με την πρόσβαση σε δικηγόρο εν γένει (οδηγία 2013/48/ΕΕ), μνημονεύοντας ότι «καμία διάταξη του παρόντος μέρους και ειδικότερα του παρόντος άρθρου δεν θίγει το δικαίωμα αυτό».

Ήδη βέβαια ανωτέρω εξηγήθηκε ότι ειδικώς για τα παιδιά η πρόσβαση σε συνήγορο είναι υποχρεωτική και μόνο κατ' εξαίρεση παρακάμπτεται στις περιπτώσεις εκείνες που η Οδηγία προβλέπει παρέκκλιση από τον κανόνα. Σημειώνεται ότι από την διατύπωση του Έλληνα νομοθέτη, συνάγεται ότι είναι επιτρεπτή η παραίτηση του παιδιού από το σχετικό δικαίωμα σε αντίθεση με το γράμμα της Οδηγίας και τη σχετική νομολογία του ΔΕΕ. Ωστόσο, σύμφωνα με το άρθρο 99 παρ. 3 ΚΠΑ, ειδικώς κατά την ανάκριση και στην περίπτωση που η πράξη που φέρεται να τέλεσε χαρακτηρίζεται ως κακούργημα (αν τελούταν από ενήλικο) ή πλημμέλημα ο ανακριτής έχει την υποχρέωση να του διορίσει αυτεπαγγέλτως συνήγορο, χωρίς τη δυνατότητα παραίτησης από το δικαίωμα αυτό.

Αναφορικά με τον χρόνο κατά τον οποίο τα παιδιά «δικαιούνται»⁷¹ να λαμβάνουν τη συνδρομή του δικηγόρου, ο νόμος ενσωμάτωσης επαναλαμβάνει εν πολλοίς αυτολεξεί τις διατάξεις της Οδηγίας⁷². Ομοίως, και αναφορικά με το περιεχόμενο της συνδρομής από δικηγόρο⁷³. Επιπλέον, ορίζεται ρητά το απόρρητο της επικοινωνίας του ανηλίκου και του δικηγόρου, αναφέροντας ότι αυτή μπορεί να πραγματοποιείται με συναντήσεις, αλληλογραφία, τηλεφωνικές συνομιλίες, μέσα κοινωνικής δικτύωσης και οποιονδήποτε άλλον νόμιμο τρόπο (άρθρο 6 παρ.4).

Ωστόσο, εν αντιθέσει με το πνεύμα της Οδηγίας, η οποία **(α)** θέτει τον κανόνα της υποχρεωτικότητας της συνδρομής από συνήγορο στα παιδιά (αρ. 6 παρ.1), προβλέποντας **(β)** παρεκκλίσεις από τον κανόνα αν η συνδρομή αυτή προσκρούει στην αρχή της αναλογικότητας και υπό την επιφύλαξη του δικαιώματος σε δίκαιη

⁷¹ χαρακτηριστική η χρήση του ρήματος «δικαιούνται» αντί του «πρέπει» να λαμβάνουν, όπως αξιώνει το πνεύμα της Οδηγίας

⁷² ορ. άρθρο 6 παρ.2 Ν.4689/2020: «[...] μόλις ενημερωθούν από τις αρμόδιες αρχές, [...]ότι απέκτησαν την ιδιότητα του ύποπτου ή κατηγορουμένου για την τέλεση αξιόποινης πράξης [...] Σε κάθε περίπτωση, σε όποιο από τα ακόλουθα γεγονότα επισυμβεί νωρίτερα: α) προτού εξεταστούν από τις διωκτικές, εισαγγελικές ή δικαστικές αρχές, β) κατά τη διενέργεια ανακριτικής πράξης ή άλλης πράξης συλλογής αποδεικτικών στοιχείων από ανακριτική ή άλλη αρμόδια αρχή, σύμφωνα με την περ. γ' της παρ.3 , γ) χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση αμέσως μετά τη σύλληψή τους, δ) όταν έχουν κλητευθεί ενώπιον ποινικού δικαστηρίου, εγκαίρως πριν παραστούν ενώπιον του εν λόγω δικαστηρίου.

⁷³ ορ. άρθρο 6 παρ.3 Ν.4689/2020 : 3. Η συνδρομή από δικηγόρο περιλαμβάνει τα εξής: α) δικαίωμα κατ' ιδίαν συνάντησης και εν γένει επικοινωνίας του ανηλίκου με τον δικηγόρο που τον εκπροσωπεί, πριν από την εξέτασή του από τις διωκτικές, εισαγγελικές ή δικαστικές αρχές, β) την παράσταση του δικηγόρου κατά τη διάρκεια της εξέτασης του ανηλίκου από τις υπό στ. (α) αρχές, η οποία πιστοποιείται με σχετική αναφορά της παράστασής του στη συνταχθείσα έκθεση εξέτασης, καθώς και την ουσιαστική συμμετοχή αυτού κατά τη διάρκεια της εξέτασης, γ) την παράσταση του δικηγόρου, τουλάχιστον, κατά τις ακόλουθες ανακριτικές πράξεις ή πράξεις συλλογής αποδεικτικών στοιχείων, εφόσον ο ύποπτος ή κατηγορούμενος ανήλικος υποχρεούται ή δικαιούται να παραστεί στη συγκεκριμένη πράξη: i) προσέλευση προσώπων για αναγνώριση, ii) κατ' αντιπαράσταση εξετάσεις, iii) αναπαραστάσεις του εγκλήματος.

δίκη και του υπέρτατου συμφέροντος του παιδιού (δικλείδες ασφαλείας) (άρθρο 6 παρ.6 εδ. α) και (γ) εξαίρεση από την παρέκκλιση και επιστροφή στον κανόνα της υποχρεωτικότητας 1) όταν το παιδί προσάγεται ενώπιον εισαγγελικής ή δικαστικής αρχής, προκειμένου να ληφθεί απόφαση σχετικά με τη στέρηση ή μη της ελευθερίας του, και 2) κατά τη διάρκεια της κράτησής του (άρθρο 6 παρ. 6 εδ. β), ο Έλληνας νομοθέτης προβλέπει ως υποχρεωτική την συνδρομή του συνηγόρου μόνο στις ανωτέρω δύο περιπτώσεις, ήτοι στην εξαίρεση από την παρέκκλιση που προβλέπει η Οδηγία στο άρθρο 6 παρ. 6.

Ως προς τις λοιπές διατάξεις του άρθρου 6 της Οδηγίας, ο Έλληνας νομοθέτης ανταποκρίθηκε στις υποχρεώσεις που του έθεσε η Οδηγία, προβλέποντας την αναβολή της εξέτασης του παιδιού ή της διενέργειας άλλης ανακριτικής πράξης ή συλλογής στοιχείων, για εύλογο χρονικό διάστημα, στην περίπτωση που το παιδί δικαιούται την συνδρομή δικηγόρου και αυτός δεν παρίσταται προκειμένου οι αρμόδιες αρχές είτε να αναμείνουν την άφιξη του, είτε να εξασφαλίσουν δικηγόρο για τον ανήλικο, όταν αυτός δεν έχει διορίσει δικηγόρο της επιλογής του (άρθρο 6 παρ.7 του Ν. 4689/2020). Ομοίως, ενσωμάτωσε και την προβλεπόμενη στην Οδηγία προσωρινή παρέκκλιση από το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο κατά την προδικασία σε περίπτωση είτε επείγουσας ανάγκης αποτροπής δυσμενών συνεπειών για τη ζωή, την ελευθερία ή τη σωματική ακεραιότητα προσώπου, είτε επιτακτικής ανάληψης άμεσης δράσης από τις ανακριτικές αρχές προς αποτροπή σημαντικού κινδύνου για την ποινική διαδικασία σε σχέση με σοβαρό ποινικό αδίκημα, προβλέποντας ειδικώς ότι όταν η παρέκκλιση αυτή ενεργείται από προανακριτικό υπάλληλο, που δεν είναι δικαστικός λειτουργός, απαιτείται η προηγούμενη έγκριση του αρμόδιου Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών (άρθρο 6 παρ. 8 Ν. 4689/2020).

Αναφορικά με το δικαίωμα σε νομική βοήθεια που κατοχυρώνει η Οδηγία στο άρθρο 18, ο Νόμος ενσωμάτωσης της στο ελληνικό δίκαιο προέβλεψε στο άρθρο 16, ότι ο ανήλικος ύποπτος ή κατηγορούμενος δικαιούται νομική βοήθεια σε ποινικές υποθέσεις σύμφωνα με τον Ν.3226/2004 (ΦΕΚ 24/4-2-2004/Α), και υπό τις προϋποθέσεις που αυτός ορίζει, «για πράξεις, οι οποίες, όταν τελούνται από ενήλικο, προβλέπεται ποινή φυλάκισης, το κατώτατο όριο της οποίας είναι τουλάχιστον έξι (6) μηνών.». Ειδικότερα, το άρθρο 6 παρ.2 εδάφιο πρώτο του Ν.3226/2004 (όπως τροποποιήθηκε ομοίως με τον Ν.4689/2020, με τον οποίο ενσωματώθηκε στο ελληνικό δίκαιο και η οδηγία 2016/1919/ΕΕ), θέτει οικονομικά κριτήρια στο

δικαίωμα νομικής βοήθειας⁷⁴. Θέτει επομένως ο Έλληνας νομοθέτης πρόσθετα κριτήρια στο δικαίωμα νομικής βοήθειας τα οποία όμως δεν τίθενται στην Οδηγία για τα παιδιά, ήτοι ένα οικονομικό κριτήριο και ένα κριτήριο που σχετίζεται με το ύψος της επαπειλούμενης ποινής, παρακάμπτοντας έτσι την υποχρεωτικότητα της παροχής νομικής βοήθειας σε παιδιά, η οποία προκύπτει από τον συνδυασμό του άρθρου 6 και 18 της Οδηγίας. Σε κάθε περίπτωση, κατά το άρθρο 340 παρ. 1 ΚΠΔ, ο δικαστής ανηλίκων υποχρεούται να διορίσει συνήγορο από πίνακα που καταρτίζει το διοικητικό συμβούλιο του οικείου δικηγορικού συλλόγου, σε ανήλικους κατηγορούμενους που δεν έχουν συνήγορο και κατηγορούνται για πράξη που αν τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα.

Παρά την ρητή αναφορά του άρθρου 17 της Οδηγίας, ότι η συνδρομή από δικηγόρο (άρθρο 6 της Οδηγίας) και το δικαίωμα χορήγησης νομικής συνδρομής (άρθρο 18 της Οδηγίας) εφαρμόζονται και στα παιδιά που είναι εκζητούμενα κατά την σύλληψη τους δυνάμει ΕΕΣ στο κράτος μέλος εκτέλεσης, ο Έλληνας νομοθέτης δεν κάνει καμία αναφορά στο σχετικό άρθρο 15, ούτε αναφορικά με την πρόσβαση σε συνήγορο ούτε αναφορικά με την παροχή νομικής βοήθειας στα παιδιά. Συγκεκριμένα, το μόνο που προβλέπει το σχετικό άρθρο του ελληνικού νόμου, είναι ότι τα παιδιά ενημερώνονται σχετικά με τα δικαιώματα αυτά σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου, χωρίς όμως να αναφέρει ρητώς ότι τα εκζητούμενα παιδιά έχουν τα δικαιώματα αυτά, όπως τα προβλέπει η Οδηγία.

⁷⁴ορ. αρ. 6 παρ. 2. Ν.3226/2004: Δικαιούχος νομικής βοήθειας είναι κάθε ύποπτος ή κατηγορούμενος, ανεξαρτήτως της ιθαγένειας ή του τόπου κατοικίας ή συνήθους διαμονής του, εφόσον πληρούνται οι ακόλουθες προϋποθέσεις: α) με την επιφύλαξη της παρ. 4, το μέσο ετήσιο ατομικό ή οικογενειακό, κατά περίπτωση, φορολογητέο εισόδημα των τριών (3) τελευταίων ετών από κάθε πηγή δεν υπερβαίνει: (i) για άγαμο το ποσό των έξι χιλιάδων (6.000) ευρώ, προσαυξανόμενου του ανωτέρου ποσού κατά χίλια (1.000) ευρώ για κάθε προστατευόμενο τέκνο και μέχρι τέσσερα (4) τέκνα, (ii) για έγγαμο ή μέρος συμφώνου συμβίωσης το ποσό των οκτώ χιλιάδων (8.000) ευρώ, προσαυξανόμενου του ανωτέρου ποσού κατά χίλια (1.000) ευρώ για κάθε προστατευόμενο τέκνο και μέχρι τέσσερα (4) τέκνα και β) στο στάδιο της προκαταρκτικής εξέτασης, της προανάκρισης του άρθρου 245 παρ. 2 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας, της προανάκρισης και της κυρίας ανάκρισης, ερευνάται αδίκημα για το οποίο προβλέπεται ποινή στέρησης της ελευθερίας με ανώτατο όριο τουλάχιστον δύο (2) ετών και καλείται για παροχή εξηγήσεων ή απολογία ή διενεργείται ανακριτική πράξη, κατά την οποία δικαιούται να παρίσταται ο ίδιος ή/και ο συνήγορος, όπως μεταξύ άλλων και κατά τη: i) διέλευση προσώπων για αναγνώριση, ii) κατ' αντιπαράσταση εξέταση ή iii) αναπαράσταση του εγκλήματος, γ) στο στάδιο της κυρίας διαδικασίας σε πρώτο βαθμό, η εκδίκαση αφορά αδίκημα για το οποίο προβλέπεται ποινή στέρησης της ελευθερίας με ανώτατο όριο άνω των δύο (2) ετών, δ) στις περιπτώσεις άσκησης προβλεπόμενου στο νόμο ενδίκου βοηθήματος ή ενδίκου μέσου ή παράστασης κατά τη συζήτηση τέτοιου ενδίκου βοηθήματος ή μέσου, παραπέμπεται για αδίκημα, για το οποίο προβλέπεται ποινή στέρησης της ελευθερίας με ανώτατο όριο άνω των δύο (2) ετών ή έχει καταδικαστεί με στερητική της ελευθερίας ποινή τουλάχιστον έξι (6) μηνών, καθώς και στην περίπτωση που έχει ασκηθεί ένδικο μέσο κατά αθωωτικής απόφασης και η εκδίκαση αφορά αδίκημα για το οποίο προβλέπεται ποινή στέρησης της ελευθερίας με ανώτατο όριο άνω των δύο (2) ετών.

Αναφορικά με την πρακτική εφαρμογή των συγκεκριμένων υπερασπιστικών δικαιωμάτων, παρά την πρόβλεψη του δικαιώματος πρόσβασης σε συνήγορο, στην πράξη στο στάδιο της προδικασίας, και δη κατά την αστυνομική προανάκριση, συχνά αυτό δεν γίνεται σεβαστό στην Ελλάδα. Όπως παρατήρησε ο Γιαννουλόπουλος σε παλαιότερη μελέτη του, το σύνθημα ήταν οι ύποπτοι να αποκτούν πρόσβαση σε συνήγορο κατά την ακροαματική διαδικασία, κυρίως λόγω στέρησης της δυνατότητας διορισμού δικηγόρου, αφού ουδόλως ενημερώνονται πραγματικά για το σχετικό δικαίωμα τους, ενώ κατά κανόνα αυτό συνέβαινε στην περίπτωση αλλοδαπών που βρίσκονται παράνομα στην Ελλάδα (Giannouloupoulos, 2018). Η παρατήρηση αυτή αφορά μεν σε διαθέσιμα στοιχεία παλαιότερων ετών, πλην όμως αμφίβολο είναι ότι η πραγματικότητα έχει σήμερα αλλάξει. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την αντιμετώπιση της συνδρομής από συνήγορο ως δικαίωμα του παιδιού και όχι ως υποχρέωση των αρχών, εν αντιθέσει με το πνεύμα της Οδηγίας, καθιστά εμφανή τον κίνδυνο που διατρέχουν τα παιδιά κατά το στάδιο της προδικασίας, και ιδίως τα αλλοδαπά παιδιά ή τα ανήκοντα σε εθνικές μειονότητες, τα οποία στην πράξη στερούνται το δικαίωμα πρόσβασης σε συνήγορο υπεράσπισης. Βεβαίως, η στέρηση του σχετικού δικαιώματος, είναι δεόντως επικίνδυνη, αφού ενδέχεται να οδηγήσει σε αυθαιρεσίες ή ακόμη και σε άσκηση βίας, ιδίως από τις αστυνομικές αρχές.

Σύμφωνα με τη μελέτη της UNICEF σχετικά με την φιλικότητα του συστήματος δικαιοσύνης προς τα παιδιά στην Ελλάδα, αναφορικά με την εκπροσώπηση των παιδιών από δικηγόρο στο αστυνομικό τμήμα, μολονότι δεν συγκεντρώθηκαν στατιστικά στοιχεία, από τις συνεντεύξεις που πραγματοποιήθηκαν σε εκπροσώπους της αστυνομίας και των εισαγγελικών αρχών προέκυψε ότι στην πράξη το δικαίωμα συνδρομής από δικηγόρο συχνά παραβιάζεται και η αστυνομία δεν θεωρεί ότι έχει υποχρέωση να βοηθήσει τους γονείς να βρουν δικηγόρο για το παιδί:

Σε γενικές γραμμές, ως αστυνομική αρχή, δεν ασχολούμαστε με αυτό το θέμα [εύρεση δικηγόρου]. Αυτό θα γίνει αργότερα στην ποινική διαδικασία, όταν το παιδί φύγει από την αστυνομία και πάει στον εισαγγελέα, όπου μπορεί να ζητήσει δικηγόρο. Τις περισσότερες φορές βρίσκουν δικηγόρο όταν η υπόθεση πηγαίνει σε ανακριτή, και όταν δεν μπορούν να βρουν δικηγόρο, οι αντίστοιχοι ανακριτές διορίζουν δικηγόρο⁷⁵.

⁷⁵ (UNICEF Greece, 2023, σσ. 46-47)

Ωστόσο, παρά την απουσία δικηγόρου, οι αστυνομικοί συχνά λαμβάνουν γραπτή κατάθεση από το παιδί, την οποία αυτό υπογράφει, παραβιάζοντας κατάφωρα στην πράξη το δικαίωμα τους για συνδρομή από συνήγορο (UNICEF Greece, 2023).

Κεφάλαιο Πέμπτο: Δικαιώματα ειδικά προσανατολισμένα στην προστασία των παιδιών: Δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση, στην ιδιωτική ζωή και οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων

1. Δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση

Τα παιδιά είναι άτομα που μπορεί να έχουν ιδιαίτερες ανάγκες, για τον λόγο αυτό το άρθρο 7 της Οδηγίας προβλέπει ότι τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών πρέπει να αξιολογούνται ατομικά προκειμένου να διαπιστωθούν οι ειδικές ανάγκες εκάστου εξ αυτών (Cras, 2016). Ειδικότερα, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 7 *«η ατομική αξιολόγηση λαμβάνει ιδιαίτερα υπόψη την προσωπικότητα και την ωριμότητα του παιδιού, το οικονομικό, κοινωνικό και οικογενειακό υπόβαθρο και τις ειδικές αδυναμίες που ενδέχεται να παρουσιάζει το παιδί»*.

Το δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση ανταποκρίνεται και επιβεβαιώνει τα διεθνή πρότυπα και ειδικότερα τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, κατά την οποία *«θα πρέπει να ενθαρρύνεται η στενή συνεργασία μεταξύ διαφόρων επαγγελματιών με στόχο την ολοκληρωμένη κατανόηση του παιδιού και την αξιολόγηση της νομικής, ψυχολογικής, κοινωνικής, συναισθηματικής, σωματικής και γνωστικής κατάστασής του»* (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010), καθώς και τους Κανόνες του Πεκίνου (UN GENERAL ASSEMBLY Beijing Rules, 1985), που προβλέπουν ότι προτού η αρμόδια αρχή εκδώσει οριστική διάταξη σχετικά με το παιδί, πρέπει να διερευνώνται δεόντως το ιστορικό και οι περιστάσεις υπό τις οποίες ο ζει ο ανήλικος ή οι συνθήκες υπό τις οποίες διαπράχθηκε το αδίκημα, ώστε να διευκολύνεται η συνετή εκδίκαση της υπόθεσης από την αρμόδια αρχή.

Σκοπός της ατομικής αξιολόγησης είναι η διαπίστωση και η συλλογή πληροφοριών αναφορικά με τα ατομικά χαρακτηριστικά του παιδιού και την

προσωπική του κατάσταση, πληροφορίες οι οποίες είναι χρήσιμες στις αρμόδιες αρχές, όταν **(α)** αποφασίζουν αν θα πρέπει να ληφθεί μέτρο που ωφελεί το παιδί, **(β)** αξιολογούν την καταλληλότητα και την αποτελεσματικότητα ασφαλιστικών μέτρων, **(γ)** λαμβάνουν απόφαση ή αναλαμβάνουν δράση στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, μεταξύ άλλων κατά την επιμέτρηση ποινής (άρθρο 7 παρ. 4).

Η ατομική αξιολόγηση του παιδιού διενεργείται πραγματοποιείται «στο πλέον πρώιμο και κατάλληλο στάδιο» και πάντως πριν την απαγγελία της κατηγορίας σε βάρος του παιδιού (άρθρο 7 παρ. 5). Εξαιρέση στον κανόνα αυτό εισάγεται στην παράγραφο 6 του άρθρου 7, σύμφωνα με την οποία είναι δυνατή η απαγγελία κατηγορίας χωρίς προηγούμενη ατομική αξιολόγηση, εφόσον αυτό εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού. Η ατομική αξιολόγηση στην περίπτωση αυτή θα πρέπει να είναι διαθέσιμη κατά την έναρξη της ακροαματικής διαδικασίας. Αυτό μπορεί να συμβεί στην περίπτωση που το παιδί τελεί υπό προσωρινή κράτηση και η αναμονή για την ολοκλήρωση της ατομικής αξιολόγησης θα οδηγούσε σε ανεπίτρεπτη παράταση της κράτησης του (προοίμιο Οδηγίας σκ.39).

Η ατομική αξιολόγηση θα πρέπει να γίνεται με ενεργή συμμετοχή του παιδιού και από ειδικευμένο προσωπικό και εφόσον κρίνεται απαραίτητο, με την συμμετοχή του ασκούντος τη γονική μέριμνα ή άλλου κατάλληλου ενήλικα (άρθρο 7 παρ.7). Σε περίπτωση δε, σημαντικής μεταβολής των περιστάσεων, θα πρέπει η ατομική αξιολόγηση να επικαιροποιείται καθ' όλη τη διάρκεια της ποινικής διαδικασίας (άρθρο 7 παρ. 8). Δυνατή είναι, δε, η παρέκκλιση από την υποχρέωση διενέργειας ατομικής αξιολόγησης, στην περίπτωση που αυτό «δικαιολογείται από τις περιστάσεις της υπόθεσης, και υπό την προϋπόθεση ότι αυτό εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού» (άρθρο 7 παρ.9). Για την συγκεκριμένη διάταξη έχουν διατυπωθεί σοβαρές επιφυλάξεις, λόγω της γενικότητας της και του ευρύτατου περιθωρίου που αφήνεται στα κράτη μέλη να παρεκκλίνουν από την εφαρμογή της διάταξης και να παρακάμπτουν το στάδιο της ατομικής αξιολόγησης, παραβιάζοντας ουσιαστικά το σχετικό δικαίωμα του παιδιού (Rap, Zlotnik, van Leeuwen, & Liefwaard, 2018).

2. Δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής των ανηλίκων υπόπτων και κατηγορουμένων

Το άρθρο 14 της Οδηγίας, προβλέπει το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής των παιδιών που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, καθώς και των εκζητούμενων παιδιών κατά την σύλληψη τους στο κράτος εκτέλεσης

ΕΕΣ, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 17 της Οδηγίας. Πράγματι, όπως η Επιτροπή εξήγησε στην πρόταση της για έκδοση της Οδηγίας (αιτιολογικές σκέψεις 51-53) τα παιδιά που έρχονται αντιμέτωπα με ποινικές διαδικασίες στιγματίζονται σε τέτοιο βαθμό που τελικά τίθεται σε κίνδυνο η επανένταξη τους στην κοινωνία και η μελλοντική επαγγελματική και κοινωνική τους ζωή, και ως εκ τούτου η προστασία της ιδιωτικής τους ζωής κρίνεται αναγκαία.

Η ανάγκη προστασίας της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής του παιδιού, αναγνωρίζεται ομοίως από τις κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης, για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, σύμφωνα με τις οποίες η ιδιωτική ζωή και τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα των παιδιών που εμπλέκονται σε δικαστική διαδικασία θα πρέπει να προστατεύονται σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και δεν θα πρέπει γνωστοποιείται ή να δημοσιεύεται, ιδίως στα ΜΜΕ, καμία πληροφορία ή δεδομένο προσωπικού χαρακτήρα του παιδιού, *«όπως φωτογραφίες, λεπτομερείς περιγραφές του παιδιού ή της οικογένειάς του, ονόματα και διευθύνσεις, ηχογραφημένα ή βιντεοσκοπημένα υλικά»* και επιπλέον οι ακροαματικές διαδικασίες και οι καταθέσεις παιδιών στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών θα πρέπει να πραγματοποιούνται, όταν αυτό είναι δυνατό, κεκλεισμένων των θυρών (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010).

Σε συμμόρφωση με τις άνω κατευθυντήριες γραμμές, το άρθρο 14 της Οδηγίας για τα παιδιά προβλέπει ότι οι ακροαματικές διαδικασίες που αφορούν τα παιδιά είτε διεξάγονται κατά κανόνα κεκλεισμένων των θυρών, είτε διαφορετικά αφήνεται περιθώριο στις δικαστικές αρχές να επιλέξουν ανά περίπτωση την διεξαγωγή των ακροαματικών διαδικασιών χωρίς παρουσία κοινού (άρθρο 14 παρ.2). Παρατηρείται ότι ο ενωσιακός νομοθέτης δεν επιβάλλει ευθύς εξ αρχής την κεκλεισμένων των θυρών ακροαματική διαδικασία, αλλά αντιθέτως απαιτεί κατ' ελάχιστο την δυνατότητα των δικαστικών αρχών να την επιβάλουν. Η ιδιαιτερότητα της πρόβλεψης αυτής, έγκειται στο ότι το άρθρο 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ, ρητώς επιβάλλει την δημοσιότητα της δίκης, η οποία δεν θα μπορούσε να παραγκωνιστεί από τον ενωσιακό νομοθέτη, ο οποίος ρητώς αναφέρει ότι το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής ζωής του παιδιού *«δεν θίγει τις αποφάσεις που απαγγέλλονται δημοσίως σύμφωνα με το άρθρο 6 ΕΣΔΑ»* (προοίμιο Οδηγίας σκ. 56). Έτσι με την πρόβλεψη τουλάχιστον της δυνατότητας διεξαγωγής της δίκης χωρίς κοινό, επιτεύχθηκε η εξισορρόπηση του θεμελιώδους δικαιώματος της ανοικτής και δημόσιας δίκης και της

προστασίας της ιδιωτικής ζωής του παιδιού, η οποία απορρέει από το υπέρτατο συμφέρον του.

Περαιτέρω, το άρθρο 14 παρ. 3 κατοχυρώνει το απόρρητο των οπτικοακουστικών ή έγγραφων καταγραφών των ανακρίσεων των παιδιών, που πραγματοποιούνται σύμφωνα με το άρθρο 9 της Οδηγίας, που θα εξεταστεί στην συνέχεια. Τέλος, ορίζει ότι θα πρέπει τα κράτη μέλη να ενθαρρύνουν τα ΜΜΕ ώστε αυτά να λάβουν μέτρα αυτορρύθμισης, ώστε να διασφαλίζονται οι στόχοι του άρθρου 14.

3. Οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων

Στην επεξηγηματική έκθεση της πρότασης για την έκδοση της Οδηγίας, η Επιτροπή επεσήμανε ρητώς ότι τα δικονομικά δικαιώματα των παιδιών ενδέχεται να μη γίνονται πάντοτε σεβαστά κατά την ανάκριση και η ευάλωτη κατάστασή τους ενδέχεται να μην λαμβάνεται δεόντως υπόψη (αιτιολογική έκθεση σημείο 40). Προκειμένου, λοιπόν, να διασφαλιστεί η επαρκής προστασία των παιδιών, το άρθρο 9 της Οδηγίας προβλέπει ότι οι ανακρίσεις τους από την αστυνομία ή άλλες αρχές επιβολής νόμου, θα πρέπει να καταγράφονται με οπτικοακουστικά μέσα (προοίμιο Οδηγίας σκ. 42). Σύμφωνα, μάλιστα, με την Επιτροπή, η οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων των παιδιών προστατεύει τα παιδιά, εφόσον σε περίπτωση κακομεταχείρισης ή παραβίασης των δικονομικών δικαιωμάτων τους από τις ανακριτικές αρχές, θα μπορούσαν να το αποδείξουν και αντιστρόφως, οι αρμόδιες ανακριτικές αρχές ότι συμπεριφέρθηκαν δίκαια στα παιδιά κατά την ανάκριση και ότι σεβάστηκαν τα δικονομικά τους δικαιώματα (Cras, 2016). Σε κάθε περίπτωση, το άρθρο 9 δεν απαιτεί την οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων που διενεργούνται από δικαστικές αρχές (προοίμιο σκ. 42), εφόσον σ' αυτές κατά τεκμήριο γίνονται σεβαστά τα δικονομικά δικαιώματα των παιδιών.

Η οπτικοακουστική καταγραφή, δεν επιβάλλεται το δίχως άλλο κάθε φορά που ανακρίνεται ένα παιδί, αλλά μόνο στις περιπτώσεις εκείνες που αυτό είναι σύμφωνο με την αρχή της αναλογικότητας, λαμβανομένων υπόψη: **(α)** αν παρίσταται ή όχι δικηγόρος και **(β)** αν το παιδί έχει στερηθεί ή όχι την ελευθερία του. Αυτονόητη προϋπόθεση σε κάθε περίπτωση είναι ότι πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού (άρθρο 9 παρ.1 & Προοίμιο σκ. 42), κάτι το οποίο εξάλλου επιβάλλεται και από το άρθρο 24 παρ.2 του Χάρτη. Η Επιτροπή, επεσήμανε

ότι στις οπτικοακουστικές καταγραφές των ανακρίσεων θα πρέπει να έχουν πρόσβαση μόνον οι δικαστικές αρχές και οι διάδικοι, αποκλειόμενης κάθε δημόσιας διάδοσης τους (αιτιολογική έκθεση σ. 42). Αυτό εξάλλου, προβλέπεται ρητώς στο άρθρο 14 παρ.3, σύμφωνα με το οποίο απαγορεύεται κάθε δημοσίευση των καταγραφών που λαμβάνονται στο πλαίσιο του άρθρου 9 της Οδηγίας.

Σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 9, εφόσον η ανάκριση δεν καταγράφεται με οπτικοακουστικά μέσα, θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να καταγράφεται με άλλο κατάλληλο τρόπο και ιδίως με την τήρηση γραπτών πρακτικών, τα οποία ελέγχονται. Η διάταξη αυτή, εφαρμόζεται τόσο στην περίπτωση που η οπτικοακουστική καταγραφή δεν είναι υποχρεωτική βάσει της παραγράφου 1 του άρθρου 9 (εφόσον παρίσταται συνήγορος και το παιδί δεν στερείται της ελευθερίας του ή καθίσταται δυσανάλογη της περίπτωσης μια τέτοια καταγραφή), όσο και στην περίπτωση που η οπτικοακουστική καταγραφή είναι μεν υποχρεωτική, πλην όμως καθίσταται αδύνατη για αντικειμενικούς λόγους. Πράγματι, στην σκέψη 43 του προοιμίου της Οδηγίας, αναφέρεται ότι αν υφίσταται ανυπέρβλητο τεχνικό πρόβλημα τέτοιο, που καθιστά αδύνατη την οπτικοακουστική καταγραφή, οι αρμόδιες ανακριτικές αρχές *«θα πρέπει να μπορούν να ανακρίνουν το παιδί χωρίς να πραγματοποιείται καταγραφή με οπτικοακουστικά μέσα»* εφόσον, όμως πληρούνται οι εξής προϋποθέσεις: **(α)** έχουν καταβληθεί εύλογες προσπάθειες να λυθεί το τεχνικό πρόβλημα που εμποδίζει την οπτικοακουστική καταγραφή και **(β)** δεν κρίνεται σκόπιμη η αναβολή της ανάκρισης και ιδίως **(γ)** δεν βλάπτεται το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

Τέλος, οι διατάξεις του άρθρου 9, δεν απαγορεύουν στις αστυνομικές αρχές ή σε άλλες αρχές επιβολής του νόμου, να υποβάλλουν ερωτήσεις με σκοπό αποκλειστικά την ταυτοποίηση του παιδιού. Πράγματι, η απαίτηση της οπτικοακουστικής καταγραφής των ερωτήσεων αυτών, θα ήταν εμφανώς δυσανάλογη του σκοπού της διάταξης, με αποτέλεσμα ρητώς να προβλέπει η παράγραφος 3 του άρθρου 9 την εξαίρεση τους.

4. Εθνικές ρυθμίσεις

Ο ΚΠΔ διαχρονικά περιελάμβανε ειδική ρύθμιση για τους ανήλικους στο στάδιο της ανάκρισης. Ο Νόμος 4620/2019 (ΦΕΚ Α' 96/11-6-2019) με τον οποίον κυρώθηκε ο ισχύων ΚΠΔ, περιείχε διάταξη (ΚΠΔ239) η οποία προέβλεπε για τους ανήλικους κατηγορουμένους τη διενέργεια ειδικής έρευνας *«για την ηθική και τη διανοητική του*

κατάσταση, για την προηγούμενη ζωή του, για τις οικογενειακές συνθήκες και γενικά για το περιβάλλον του», από την αρμόδια Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων, η οποία συνέτασσε σχετική έκθεση που ετίθεντο στη δικογραφία και ο κατηγορούμενος λάμβανε γνώση αυτής (Κοσμάτος, 2021). Η εν λόγω διάταξη, καταργήθηκε στην συνέχεια δυνάμει του Ν. 4689/2920, με τον οποίο ενσωματώθηκε η Οδηγία στην ελληνική έννομη τάξη (άρθρο 20), ενώ παράλληλα εισήχθη άρθρο 7 με το οποίο ενσωματώθηκε το δικαίωμα σε ατομική αξιολόγηση κατά το άρθρο 7 της Οδηγίας.

Σύμφωνα με το άρθρο 7 του Ν.4689/2020, αρμοδία για την διενέργεια ατομικής αξιολόγησης στην Ελλάδα είναι η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής, μετά από γραπτή παραγγελία του αρμόδιου ανά στάδιο της ποινικής διαδικασίας, εισαγγελικού ή δικαστικού λειτουργού. Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στην Οδηγία, η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής συντάσσει έκθεση κοινωνικής έρευνας αναφορικά με την προσωπικότητα, το οικονομικό, κοινωνικό και οικογενειακό περιβάλλον, καθώς και την ψυχική, σωματική και διανοητική κατάσταση του ανηλίκου, λαμβανόμενων υπόψη των προϋποθέσεων που θέτει η Οδηγία, του χρόνου διενέργειας της ατομικής αξιολόγησης, της ανάγκης επικαιροποίησης της έκθεσης και τις προβλεπόμενες παρεκκλίσεις, όπως αυτά αναλύθηκαν ανωτέρω (αρ.7 παρ.1 Ν.4689/2020).

Εν συνεχεία, στην παράγραφο 2 του άρθρου 7 του Ν.4689/2020 προβλέπεται ότι εφόσον η αρμόδια Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής κρίνει ότι απαιτείται εξειδικευμένη αξιολόγηση (για την εκτίμηση της ψυχικής υγείας του ανηλίκου ή για τη διάγνωση διαταραχών εθισμού), καθώς και σε περίπτωση που η υπηρεσία αυτή δεν λειτουργεί, συγκροτείται Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών, αποτελούμενη από: παιδοψυχίατρο, ψυχολόγο με εμπειρία σε θέματα παιδιών, κοινωνικό λειτουργό και επιμελητή ανηλίκων. Σε περίπτωση μεγάλου φόρτου υποθέσεων, ορίζεται και δεύτερη Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων. Σύμφωνα με την παράγραφο 4 του ίδιου άρθρου, ο αρμόδιος Εισαγγελέας αναθέτει στην Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών την αξιολόγηση της υπόθεσης, εκείνη συντάσσει έκθεση προς τον Εισαγγελέα και προτείνει την ενδεδειγμένη παρέμβαση σε συνεργασία με τους Επιμελητές Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής. Σύμφωνα με τις διατάξεις του αρ. 7 παρ. 5, η Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών ορίζεται ετησίως με την έναρξη του δικαστικού έτους από το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών της έδρας κάθε Εισαγγελίας Εφετών, μετά από πρόταση του Εισαγγελέα Πλημμελειοδικών.

Το παιδί θα πρέπει να συμμετέχει ενεργά κατά την διενέργεια της ατομικής αξιολόγησης, ενώ εφόσον κρίνεται σκόπιμο προβλέπεται και η συμμετοχή του ασκούντος τη γονική μέριμνα ή άλλου κατάλληλου ενηλίκου ή εξειδικευμένου επαγγελματία. Εν αντιθέσει, δε, με το παλαιό καθεστώς, εν προκειμένω το περιεχόμενο της έκθεσης – καθώς και κάθε άλλο στοιχείο έρχεται σε γνώση της αρμόδιας υπηρεσίας κατά την ενάσκηση των καθηκόντων της- είναι απόρρητο, δεν επισυνάπτεται στη δικογραφία, ενώ γνώση της λαμβάνουν μόνο οι αρμόδιες εισαγγελικές και δικαστικές αρχές, καθώς και ο ενδιαφερόμενος ύποπτος ή κατηγορούμενος, κατόπιν αιτήσεως του (άρ.7 παρ. 8 Ν.4689/2020).

Η παράγραφος 6 του άρθρου 7 του άνω Νόμου ενσωμάτωσης της Οδηγίας, προβλέπει ότι *«Μέχρις ότου συγκροτηθούν οι Επιστημονικές Ομάδες Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών, οι αρμοδιότητές τους ασκούνται από τις οριζόμενες από τον αρμόδιο Εισαγγελέα ή το δικαστήριο δομές του Εθνικού Συστήματος Υγείας»*. Το «ενδιαφέρον», εν προκειμένω, είναι ότι ακόμη και σήμερα -4 έτη μετά την έκδοση του Νόμου- δεν έχει ακόμη συσταθεί Επιστημονική Ομάδα Αξιολόγησης Ανηλίκων, ελλείπει της έκδοσης της κοινής υπουργικής απόφασης που προβλέπει η παράγραφος 3 του άρθρου 7⁷⁶, με αποτέλεσμα να γίνεται εκτεταμένη χρήση της (προσωρινής) ρύθμισης της παραγράφου 6. Σημειωτέον, ότι λίαν προσφάτως, στο πλαίσιο του κοινοβουλευτικού ελέγχου, σχετική ερώτηση κατατέθηκε από ομάδα Βουλευτών⁷⁷.

Η μη συγκρότηση Επιστημονικής Ομάδας Εκτίμησης, έχει ως συνέπεια να επιβαρυνθεί ακόμη περισσότερο η «υποστελεχωμένη» και ήδη «υπερφορτωμένη» με μεγάλο όγκο αρμοδιοτήτων Υπηρεσία Επιμελητών η οποία ουσιαστικά *«φέρ[ει] όλο το βάρος της νεανικής παραβατικότητας στην Ελλάδα»*, χωρίς όμως να διαθέτει τους οικονομικούς και ανθρώπινους πόρους για αυτό (UNICEF Greece, 2023). Σύμφωνα με την μελέτη της UNICEF σχετικά με την φιλικότητα του συστήματος

⁷⁶ αρ. 7 παρ.3.Ν.4689/2020: Τα μέλη της Επιστημονικής Ομάδας Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών συμπεριλαμβάνονται στους καταρτιζόμενους στην έδρα κάθε Εισαγγελίας Εφετών πίνακες πραγματογνωμόνων, σε ειδικό κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Επιστημονική Ομάδα Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών» και αποζημιώνονται, σύμφωνα με τις διατάξεις που ισχύουν για τους πραγματογνώμονες. Με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών και Δικαιοσύνης μπορεί να ρυθμίζονται ειδικότερα θέματα αναφορικά με τα ποσά των αποζημιώσεων και των εξόδων, τις προϋποθέσεις πληρωμής, τη διαδικασία υποβολής αιτήσεων από τους ενδιαφερόμενους, τα απαιτούμενα δικαιολογητικά για την τεκμηρίωση της προβλεπόμενης από το παρόν άρθρο εξειδίκευσης, τα επιμέρους καθήκοντα του κάθε μέλους της Επιστημονικής Ομάδας Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών και το πρωτόκολλο λειτουργίας της, καθώς και κάθε άλλο τεχνικό και λεπτομερειακό θέμα, σύμφωνα με την παρ. 2 του άρθρου 576 του Κώδικα Ποινικής Δικονομίας.

⁷⁷ Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αρ. Πρωτ. Ερώτησης:1440/14-11-2024, διαθέσιμο εδώ: <https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleutikos-Elenchos/Mesa-Koinovouleutikou-Elegchou>

δικαιοσύνης προς τα παιδιά στην Ελλάδα, από την έρευνα προέκυψε ότι τις περισσότερες φορές «οι επιμελητές δεν παρευρίσκονται στο αστυνομικό τμήμα και γενικά δεν είναι παρόντες/ούσες όταν το παιδί οδηγείται ενώπιον του/της ανακριτή», ενώ ορισμένοι από τους ερωτηθέντες ανέφεραν ότι «οι επιμελητές συναντώνται με το παιδί λίγο πριν από την κατάθεση ενώπιον του/της ανακριτή/ανακρίτριας, γεγονός που δεν τους αφήνει αρκετό χρόνο για να κατανοήσουν το πλαίσιο και το ιστορικό της υπόθεσης του παιδιού ούτε να πάρουν σωστή συνέντευξη από το παιδί και τους γονείς αυτοπροσώπως» (UNICEF Greece, 2023, σ. 36).

Αναφορικά με την σύνταξη της έκθεσης των Επιμελητών, έρευνες που διενεργήθηκαν στο πλαίσιο του συγχρηματοδοτούμενου από την ΕΕ έργου του προγράμματος Δικαιοσύνης με τίτλο «Δικονομικές διασφαλίσεις κατηγορουμένων ή ύποπτων παιδιών: βελτίωση της εφαρμογής του δικαιώματος στην ατομική αξιολόγηση» (IA-CHILD) σε τέσσερις χώρες (Λιθουανία, Κροατία, Κύπρος και Ελλάδα), έδειξαν ότι τουλάχιστον στην Θεσσαλονίκη και τη Δράμα η σύνταξη κοινωνικής έρευνας γίνεται ουσιαστικά με τη συμπλήρωση ενός «προεκτυπωμένου εντύπου» που περιέχει ερωτήσεις που πρέπει να απαντήσει ο ανήλικος. Επιπλέον, σύμφωνα με την ίδια έρευνα, οι Επιμελητές Ανηλίκων δεν παίρνουν θέση για το αν το παιδί έχει διαπράξει ή όχι το αδίκημα, ωστόσο «επικεντρώνονται στο κατά πόσον το παιδί είναι έτοιμο να αναλάβει την ευθύνη των πράξεών του ως μέρος της διαδικασίας ενηλικίωσης. Στο τέλος, αξιολογούν τα είδη των διαθέσιμων παρεμβάσεων και προτείνουν τον τρόπο με τον οποίο το παιδί θα πρέπει να αντιμετωπιστεί από το δικαστήριο» (Pitsela, Nouskalis, Karagiannidis, & Giagkou, 2020, p. 140). Αναφορικά με τον χρόνο που απαιτείται για την διενέργεια της ατομικής αξιολόγησης, οι συμμετέχοντες στην έρευνα δήλωσαν ότι αυτός δεν είναι πάντοτε ίδιος, αλλά εξαρτάται από την περίπτωση, πάντως κατά το σύνηθες κάθε συνεδρία διαρκεί περίπου μια ώρα και ότι τις περισσότερες φορές οι Επιμελητές αρκούνται σε μια συνεδρία, εκτός αν η σοβαρότητα του εγκλήματος επιβάλει τη διενέργεια περισσότερων. Σε κάθε περίπτωση η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων αντιμετωπίζει δυσκολίες στην αποτελεσματική διεξαγωγή των ατομικών αξιολογήσεων που έγκεινται ιδίως στην «απουσία ενός συμφωνημένου εργαλείου για τη διεξαγωγή κοινωνικών ερευνών, στον περιορισμένο αριθμό των Επιμελητών Αναστολών και την ανεπαρκή εκπαίδευσή τους, και στην έλλειψη εξειδικευμένων γνώσεων από τους Εισαγγελείς Ανηλίκων και τους Δικαστές» (Pitsela, Nouskalis, Karagiannidis, & Giagkou, 2020, σ. 148).

Περαιτέρω, στο άρθρο 13 του Ν. 4689/2020 προβλέπεται ότι οι αρμόδιες διωκτικές, εισαγγελικές και δικαστικές αρχές οφείλουν να προστατεύουν την ιδιωτική και οικογενειακή ζωή του ανηλίκου, λαμβάνοντας υπόψη τα προσωπικά χαρακτηριστικά αυτού, που προκύπτουν από τη διαδικασία ατομικής αξιολόγησης και της ιατρικής εξέτασης του. Αναφορικά με την διεξαγωγή της ακροαματικής διαδικασίας, επιλέχθηκε από τον νομοθέτη η κεκλεισμένων των θυρών συνεδρίαση των Δικαστηρίων Ανηλίκων, προβλέποντας ότι σ' αυτές μπορούν να παρευρίσκονται οι διάδικοι, οι συνήγοροι τους, οι Επιμελητές Ανηλίκων και Κοινωνικής Αρωγής, καθώς και οι γονείς ή οι κηδεμόνες ή οι αντιπρόσωποι της οικείας Εταιρείας Προστασίας Ανηλίκων, (ΚΠΔ 329 παρ.2 & άρθρο 13 παρ. 2 Ν.4689/2020). Εξάλλου στο άρθρο 96 παρ. 3 του Συντάγματος προβλέπεται ότι οι αποφάσεις των δικαστηρίων ανηλίκων μπορεί να μην απαγγέλλονται δημόσια.

Επιπλέον, στην παράγραφο 3 του άρθρου προβλέπεται ότι η ιδιωτική ζωή και η ταυτότητα του ανηλίκου προστατεύονται από τις διατάξεις του Κανονισμού (ΕΕ) 2016/679 για τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, ενώ απαγορεύεται η ολική ή μερική μετάδοση από την τηλεόραση, το ραδιόφωνο ή το διαδίκτυο, καθώς και η κινηματογράφηση, μαγνητοσκόπηση και μαγνητοφώνηση της δίκης ενώπιον του Δικαστηρίου Ανηλίκων καθώς και των διαδικασιών ενώπιον των διωκτικών, εισαγγελικών, δικαστικών και λοιπών αρχών (άρθρο 13 παρ.4) και οι παραβάτες της απαγόρευσης αυτής τιμωρούνται με φυλάκιση μέχρι 3 ετών και χρηματική ποινή. Με την ίδια ποινή προβλέπεται ότι τιμωρούνται και όσοι δημοσιοποιούν τις οπτικοακουστικές ή έγγραφες καταθέσεις των ανηλίκων στο πλαίσιο της ποινικής διαδικασίας.

Αναφορικά με τα εκζητούμενα παιδιά, ο ν. 4689/2020, στο άρθρο 15, προβλέπει μόνο την ενημέρωσή τους από τον αρμόδιο Εισαγγελέα, σχετικά με το δικαίωμα προστασίας της ιδιωτικής τους ζωής, χωρίς και πάλι να αναφέρει ρητώς ότι απολαμβάνουν και αυτά το εν λόγω δικαίωμα, το οποίο σημειωτέον κατά τις διατάξεις της Οδηγίας εφαρμόζεται ήδη πριν ενημερωθούν για την σε βάρος τους διαδικασία στο πλαίσιο του εκδοθέντος ΕΕΣ.

Ως προς την οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων, σύμφωνα με το άρθρο 9 του Ν. 4689/2020, αυτή θα πρέπει να διενεργείται κατά την εξέταση του ανηλίκου υπόπτου ή κατηγορουμένου από διωκτικές αρχές **(α)** ανεξαρτήτως εάν ο ανήλικος παρίσταται ή μη με δικηγόρο ή έχει στερηθεί ή μη την ελευθερία του, εφόσον φέρεται να τέλεσε τις ακόλουθες πράξεις: Αρπαγή (322 ΠΚ), Εμπορία

Ανθρώπων (323^A ΠΚ), Αρπαγή ανηλίκων (324 ΠΚ), Βιασμός (336 ΠΚ), Προσβολή γενετήσιας Αξιοπρέπειας (337 ΠΚ), Κατάχρηση ανίκανου προς αντίσταση σε γενετήσια πράξη (338 ΠΚ), Γενετήσιες πράξεις με ανηλίκους ή ενώπιον τους (339 ΠΚ), Κατάχρηση ανηλίκων (342 ΠΚ), Γενετήσια πράξη μεταξύ συγγενών (345 ΠΚ), Διευκόλυνση προσβολών ανηλικότητας (348 ΠΚ), Πορνογραφία ανηλίκων (348^A ΠΚ), Προσέλκυση παιδιών για γενετήσιους λόγους (348B ΠΚ), Πορνογραφικές παραστάσεις ανηλίκων (348Γ ΠΚ), Μαστροπεία (349 ΠΚ), Γενετήσια πράξη με ανήλικο έναντι αμοιβής (351^A ΠΚ), ή πράξεις που αφορούν στη διευκόλυνση εισόδου και παραμονής πολιτών τρίτης χώρας με σκοπό την αποκόμιση κέρδους καθώς και στις μεταφορές πολιτών τρίτης χώρας που δεν έχουν δικαίωμα εισόδου στο ελληνικό έδαφος (άρθρα 29 παρ. 5 και 6 και 30 του ν. 4251/2014 ως ισχύουν), ή για πράξη την οποία, αν τελούσε ενήλικος, θα ήταν κακούργημα απειλούμενο με την ποινή της ισόβιας κάθειρξης, **(β)** όταν δεν παρίσταται δικηγόρος και **(γ)** όταν ο ανήλικος έχει στερηθεί την ελευθερία του.

Από τις διατάξεις του άρθρου 9 παρ.1 προκύπτει η υποχρεωτικότητα της οπτικοακουστικής εξέτασης των ανηλίκων στις ανωτέρω περιπτώσεις, σε κάθε στάση της διαδικασίας (εφόσον χρησιμοποιείται ο όρος «εξέταση») και ανεξαρτήτως του οργάνου που την διενεργεί («από τις διωκτικές αρχές»). Σε κάθε άλλη περίπτωση, η εξέταση συντάσσεται εγγράφως. Ρητή αναφορά γίνεται στις διατάξεις του αρ. 9 παρ. 3, ότι δεν θίγεται τη δυνατότητα υποβολής ερωτήσεων με αποκλειστικό σκοπό την ταυτοποίηση του ανηλίκου χωρίς οπτικοακουστική καταγραφή, όπως προβλέπει και η Οδηγία. Στην παρ. 4 του άρθρου 9, ενσωματώνει ο εθνικός νομοθέτης τις διευκρινίσεις που δίνονται στο Προοίμιο της Οδηγίας, δηλαδή ότι εφόσον είναι υποχρεωτική η οπτικοακουστική καταγραφή της εξέτασης, πλην όμως λόγω ανυπέρβλητου τεχνικού προβλήματος, καθίσταται αυτή αδύνατη, τότε η εξέταση του ανηλίκου συντάσσεται εγγράφως, εφόσον η επίλυση του τεχνικού προβλήματος είναι ανέφικτη, δεν κρίνεται σκόπιμη η αναβολή της εξέτασης και αυτό εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του ανηλίκου. Ερώτημα τίθεται αναφορικά με την τήρηση των προβλέψεων στην πράξη, ιδίως σε επαρχιακά αστυνομικά τμήματα, όπου ενδεχομένως να μην υφίστανται οι απαιτούμενες υποδομές για την οπτικοακουστική καταγραφή των ανακρίσεων, οπότε μάλλον η εξαίρεση του άρθρου 9 παρ.4, θα γίνεται ο κανόνας για την έγγραφη καταγραφή της εξέτασης του παιδιού.

Κεφάλαιο Έκτο: Δικαίωμα αυτοπρόσωπης παρουσίας του παιδιού στη δίκη του και δικαίωμα συνοδείας του από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία

1. Δικαίωμα των παιδιών να παρίστανται αυτοπροσώπως και να συμμετέχουν στη δίκη τους

Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στο άρθρο 12 προβλέπει ότι τα παιδιά έχουν δικαίωμα να εκφράζουν τις απόψεις τους ελεύθερα σε όλα τα θέματα που τα αφορούν και πρέπει να έχουν την δυνατότητα να ακουστούν σε δικαστικές διαδικασίες που τα επηρεάζουν. Επιπλέον, οι κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, αποδίδουν ιδιαίτερη σημασία στο δικαίωμα ακρόασης και έκφρασης των παιδιών κατά την διάρκεια της δίκης τους καθώς και της ουσιαστικής συμμετοχής τους σ' αυτήν (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010).

Βάσει των ανωτέρω διεθνών προτύπων, η Οδηγία στο άρθρο 16 προέβλεψε το δικαίωμα των παιδιών να παρίστανται αυτοπροσώπως και να συμμετέχουν στη δίκη τους και ότι θα πρέπει να λαμβάνεται κάθε δυνατό μέτρο προκειμένου να έχουν τη δυνατότητα να ακουστούν και να εκφράσουν τη γνώμη τους. Το δικαίωμα της αυτοπρόσωπης παρουσίας και συμμετοχής στη δίκη, ερείδεται στο θεμελιώδες δικαίωμα σε δίκαιη δίκη, όπως προβλέπεται στο άρθρο 47 του Χάρτη και στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, όπως ερμηνεύεται από το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ. Σύμφωνα δε με το προοίμιο της Οδηγίας (σκέψη 60) τα παιδιά θα πρέπει να ενθαρρύνονται, ώστε να παρίστανται στη δίκη τους, μεταξύ άλλων με την αυτοπρόσωπη κλήτευση τους και με την αποστολή αντιγράφου της κλήτευσης στον ασκούντα τη γονική μέριμνα ή σε άλλον κατάλληλο ενήλικα, ώστε να μπορούν να δώσουν τη δική τους εκδοχή των γεγονότων και να προσκομίσουν τις ανάλογες αποδείξεις (αιτιολογική έκθεση πρότασης της Επιτροπής σκ. 55)

Το άρθρο 16 της Οδηγίας ρυθμίζει ειδικώς για τα παιδιά το δικαίωμα αυτοπρόσωπης παρουσίας του κατηγορουμένου στη δίκη του, το οποίο κατοχυρώνεται γενικώς για όλους τους κατηγορούμενους αδιακρίτως δυνάμει του άρθρου 8 της οδηγίας 2016/343/ΕΕ για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας. Σύμφωνα με το άρθρο 8 της οδηγίας

2016/343/ΕΕ όλοι οι ύποπτοι και οι κατηγορούμενοι έχουν δικαίωμα παράστασης στη δίκη τους (άρ. 8 παρ.1) και μόνο κατ' εξαίρεση μπορεί να δικασθεί κάποιος ερήμην υπό τον όρο ότι: **(α)** έχει ενημερωθεί εγκαίρως σχετικά με τη δίκη και τις συνέπειες της μη παράστασης, ή **(β)** αφού ενημερώθηκε για τη δίκη, εκπροσωπείται από εξουσιοδοτημένο δικηγόρο ο οποίος διορίστηκε είτε από ίδιο είτε αυτεπαγγέλτως (αρ. 8 παρ.2). Παρέκκλιση από τον κανόνα της παρουσίας του κατηγορουμένου στη δίκη του μπορεί να υπάρξει στην περίπτωση που η προσωρινή απομάκρυνση του από την αίθουσα κρίνεται αναγκαία από το δικαστήριο και τελεί προς το συμφέρον της ομαλής διεξαγωγής της ποινικής διαδικασίας, υπό τον όρο όμως ότι τηρούνται τα δικαιώματα της υπεράσπισης (άρ. 8 παρ. 5). Η πιθανή αυτή προσωρινή παρέκκλιση, επαναλαμβάνεται εξάλλου και στην σκέψη 56 του προοιμίου της Οδηγίας για τα παιδιά.

Σύμφωνα με την σκέψη 47 του προοιμίου της οδηγίας 2016/343/ΕΕ, η οδηγία αυτή συνάδει με τα θεμελιώδη δικαιώματα και τις αρχές που αναγνωρίζονται από τον Χάρτη και την ΕΣΔΑ, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, του τεκμηρίου αθωότητας και των δικαιωμάτων της υπεράσπισης. Σύμφωνα δε με τη νομολογία του Δικαστηρίου (Απόφαση ΔΕΕ της 15ης Σεπτεμβρίου 2022, υπόθεση C 347/21, DD, σκ. 31 επ.) οι διατάξεις του άρθρου 47, δεύτερο και τρίτο εδάφιο, και του άρθρου 48 του Χάρτη πρέπει να ερμηνεύονται κατά τέτοιο τρόπο ώστε να διασφαλίζεται ένα επίπεδο προστασίας σύμφωνο με εκείνο που κατοχυρώνεται στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, όπως η εν λόγω διάταξη ερμηνεύεται από το ΕΔΔΑ. Μνημονεύοντας αποφάσεις του ΕΔΔΑ, το Δικαστήριο ανέφερε στο πλαίσιο της ίδιας υπόθεσης ότι η διεξαγωγή δημόσιας συνεδρίασης συνιστά θεμελιώδη αρχή την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 6 της ΕΣΔΑ, το οποίο επιτάσσει να μπορεί ο κατηγορούμενος *«νομίμως να απαιτήσει «να ακουστεί», να έχει τη δυνατότητα να εκθέσει προφορικά τους υπερασπιστικούς ισχυρισμούς του, να παρακολουθήσει τις καταθέσεις των μαρτύρων κατηγορίας, να εξετάσει και να επανεξετάσει τους μάρτυρες»*⁷⁸.

Περαιτέρω, η παράγραφος 2 του άρθρου 16 ορίζει ότι τα παιδιά που δεν ήταν παρόντα στη δίκη τους έχουν δικαίωμα νέας δίκης ή άλλου ένδικου μέσου προστασίας σύμφωνα με τις προϋποθέσεις της οδηγίας 2016/343/ΕΕ. Στο άρθρο 9 της οδηγίας 2016/343/ΕΕ, κατοχυρώνεται το δικαίωμα σε νέα δίκη, σύμφωνα με το οποίο σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος δικάστηκε ερήμην χωρίς όμως να τηρούνται οι

⁷⁸ ορ. Απόφαση ΔΕΕ της 15ης Σεπτεμβρίου 2022, υπόθεση C 347/21, DD, σκ. 32

όροι του άρθρου 8 αναφορικά με την δέουσα ενημέρωση του ή την εκπροσώπηση του, τότε αυτός θα πρέπει να μπορεί να δικαστεί εκ νέου και να ανατρέψει την καταδικαστική σε βάρος του απόφαση.

Περαιτέρω, από τις διατάξεις του άρθρου 16 της Οδηγίας για τα παιδιά, προκύπτει ότι το δικαίωμα αυτοπρόσωπης παράστασης και συμμετοχής του παιδιού, αφορά στο πλαίσιο της δίκης και όχι την προδικασία. Ωστόσο σύμφωνα με τη γνώμη της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να εκφράζουν τη γνώμη τους ελεύθερα σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας σχετικά με τα ζητήματα που τα επηρεάζουν (UNCRC GC 12, 2009). Μολαταύτα, το άρθρο 16 ουδεμία αναφορά κάνει στην συμμετοχή του παιδιού στην προδικασία, γεγονός που προκαλεί εντύπωση. Στην πράξη, αυτό εμμέσως επιτυγχάνεται από τις προβλέψεις της Οδηγίας, έστω και αν δεν διακηρύσσεται στο άρθρο 16. Ειδικότερα, η Οδηγία εξασφαλίζει το δικαίωμα του παιδιού να «ακουστεί» και να συμμετάσχει στο στάδιο της προδικασίας μέσω της ατομικής αξιολόγησης του άρθρου 7 κατά τη διάρκεια της οποίας πρέπει να ακούγεται δεόντως η γνώμη του, καθώς και της δυνατότητας του παιδιού να ζητήσει ιατρική εξέταση στο πλαίσιο του άρθρου 8 (Rap, Zlotnik, van Leeuwen, & Liefwaard, 2018).

Ως προς το περιεχόμενο του δικαιώματος που παρέχεται στο άρθρο 16, ενδιαφέρον έχει η εξέταση των κατευθυντήριων γραμμών του Συμβουλίου της Ευρώπης, οι οποίες αποτέλεσαν πρότυπο του ενωσιακού νομοθέτη. Σύμφωνα με τις κατευθυντήριες αυτές γραμμές, οι δικαστές θα πρέπει να σέβονται το δικαίωμα ακρόασης των παιδιών και να ακούν την γνώμη τους, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία και την ωριμότητά τους (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010). Τέλος το παιδί θα πρέπει να μπορεί να συμμετέχει στη δίκη, υπό την έννοια ότι οι διαδικασίες θα διεξάγονται με τέτοιον τρόπο, ώστε να είναι σε θέση να τις κατανοήσει και να ασκήσει τα υπερασπιστικά του δικαιώματα, όπως αυτά προβλέπονται στα διεθνή πρότυπα και τις συμβάσεις και ιδίως στην ΕΣΔΑ και τον Χάρτη.

2. Δικαίωμα του παιδιού να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία

Συναφές δικαίωμα με αυτό της αυτοπρόσωπης παρουσίας και της συμμετοχής του παιδιού στη δίκη του, είναι και το δικαίωμα του παιδιού να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία, το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 15

της Οδηγίας, σε συμμόρφωση με τα διεθνή πρότυπα και δη του Κανόνες του Πεκίνου που ζητούν την συμμετοχή του γονέα του παιδιού ή του κηδεμόνα του στις ποινικές διαδικασίες (UN GENERAL ASSEMBLY Beijing Rules, 1985). Το εν λόγω δικαίωμα αποτελεί δικαίωμα του παιδιού και όχι του ασκούντος τη γονική μέριμνα και αυτός είναι ο λόγος αντικατάστασης του αρχικού τίτλου του άρθρου που είχε προταθεί από την Επιτροπή («Δικαίωμα πρόσβασης του ασκούντος τη γονική μέριμνα στις συνεδριάσεις του δικαστηρίου»), ώστε να καθίσταται σαφής ο φορέας του δικαιώματος (Cras, 2016).

Σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου, το παιδί δικαιούται να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα τόσο κατά την ακροαματική διαδικασία (άρθρο 15 παρ.1), όσο και στα υπόλοιπα στάδια της διαδικασίας – και δη κατά την αστυνομική προανάκριση- (άρθρο 15 παρ.4). Ειδικώς για την συνοδεία του παιδιού κατά τα υπόλοιπα στάδια πλην της ακροαματικής διαδικασίας, το άρθρο 15 παρ. 4 θέτει δύο όρους, και συγκεκριμένα **(α)** να εξυπηρετεί η συνοδεία αυτή το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού και σωρευτικά **(β)** η παρουσία του ασκούντος τη γονική μέριμνα να μην θίγει τη ποινική διαδικασία. Επιπλέον, βάσει του άρθρου 17 της Οδηγίας, το δικαίωμα του παιδιού να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα εφαρμόζεται και στα εκζητούμενα παιδιά από την στιγμή της σύλληψης τους στο κράτος μέλος εκτέλεσης του ΕΕΣ, ενώ κατά ρητή απαίτηση του άρθρου 2 παρ. 3, το δικαίωμα συνοδείας από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα, δεν εφαρμόζεται στην περίπτωση προσώπων που ήταν μεν παιδιά όταν κατέστησαν ύποπτα, κατηγορούμενα ή εκζητούμενα στο πλαίσιο διαδικασίας ΕΕΣ, αλλά συμπλήρωσαν στην συνέχεια την ηλικία των 18 ετών. Πράγματι, όπως και στην περίπτωση του άρθρου 5 της Οδηγίας, σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα, έτσι και εν προκειμένω είναι πιθανό ο νεαρός πλέον ενήλικας να μην επιθυμεί πλέον τη «συμμετοχή» του ασκούντος τη γονική μέριμνα στις διαδικασίες.

Σε κάθε περίπτωση, σύμφωνα με τις διατάξεις των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 15, είναι δυνατόν το παιδί να επιλέξει να συνοδευτεί από άλλον κατάλληλο ενήλικα αντί του ασκούντος τη γονική μέριμνα, τόσο κατά την ακροαματική διαδικασία όσο και κατά τα υπόλοιπα στάδια της ποινικής διαδικασίας στην οποία συμμετέχει και στο πλαίσιο εκτέλεσης ενός ΕΕΣ. Αυτό μπορεί να συμβεί εφόσον η παρουσία του ασκούντος τη γονική μέριμνα, είτε αντιβαίνει στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, είτε δεν είναι εφικτή για αντικειμενικούς λόγους, είτε θα έθετε σε σοβαρό κίνδυνο την ποινική διαδικασία, κατά τρόπο όμοιο με τα οριζόμενα στο

άρθρο 5 της Οδηγίας σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης του ασκούντος τη γονική μέριμνα. Εφόσον το παιδί δεν ορίσει ενήλικα της επιλογής του και συντρέχει λόγος μη παρουσίας του ασκούντος τη γονική μέριμνα, τότε οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να ορίσουν αυτεπαγγέλτως κατάλληλο συνοδό για το παιδί, με γνώμονα πάντοτε το υπέρτατο συμφέρον του. Ωστόσο, μόλις οι περιστάσεις που δικαιολογούν την αντικατάσταση του ασκούντος τη γονική μέριμνα από τρίτο κατάλληλο ενήλικα, παύσουν να υφίστανται, το παιδί έχει και πάλι το δικαίωμα να συνοδεύεται από τον κάτοχο της γονικής μέριμνας κατά τη διάρκεια των υπόλοιπων δικαστικών ακροάσεων, κατά ρητή απαίτηση του άνω άρθρου.

3. Εθνικές ρυθμίσεις

Ο Νόμος 4689/2020 δεν περιλαμβάνει ειδικό άρθρο σχετικά με το δικαίωμα του ανηλίκου να παρίσταται αυτοπροσώπως στη δίκη του και να συμμετάσχει σ' αυτή. Κατά κανόνα, σε ο, τι αφορά στους ανήλικους, το ποινικό δίκαιο προβλέπει γι' αυτούς τα ίδια υπερασπιστικά δικαιώματα με τους κατηγορουμένους και υπόπτους εν γένει, υπό την επιφύλαξη ειδικότερων διατάξεων που τους αφορούν. Δυνάμει του άρθρου 340 παρ.1 ΚΠΔ ο κατηγορούμενος κατ' αρχήν «οφείλει» να εμφανίζεται αυτοπροσώπως στο ακροατήριο κατά τη συζήτηση, έχοντας ταυτοχρόνως δικαίωμα να διορίζει συνήγορο υπεράσπισης. Επιτρεπτή είναι η εκπροσώπηση του κατηγορουμένου από συνήγορο με ρητό διορισμό του, οπότε ο κατηγορούμενος θεωρείται παρών και ο συνήγορος του διενεργεί όλες τις διαδικαστικές πράξεις γι' αυτόν, πλην όμως το δικαστήριο αν το κρίνει αναγκαίο μπορεί να διατάξει την βίαιη προσαγωγή του (ΚΠΔ 340 παρ.3).

Σε περίπτωση που ο κατηγορούμενος κλητεύθηκε σαν αγνώστου διαμονής ενώ στην πραγματικότητα η διαμονή του ήταν γνωστή, με αποτέλεσμα να μην εμφανιστεί αυτοπροσώπως στην δίκη του και να μην εκπροσωπηθεί από συνήγορο και να καταδικαστεί ερήμην για τέλεση πλημμελήματος, μπορεί να ασκήσει αίτηση ακύρωσης κατά το ΚΠΔ 430. Αντιστοίχως στα κακουργήματα, δυνάμει του ΚΠΔ 435, ο κατηγορούμενος μπορεί να υποβάλει αίτηση για ακύρωση της διαδικασίας που πραγματοποιήθηκε χωρίς την παρουσία του ή την εκπροσώπησή του από συνήγορο. Με τις ανωτέρω προβλέψεις το ΚΠΔ εξασφαλίζεται το δικαίωμα του κατηγορουμένου – εννοείται και του ανηλίκου- να παρίσταται αυτοπροσώπως στη δίκη του.

Αναφορικά με το δικαίωμα του ανήλικου να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη διαδικασία, το άρθρο 14 του Ν. 4689/2020 προβλέπει ότι αυτό εφαρμόζεται τόσο στην προδικασία όσο και στην κύρια διαδικασία, εισάγοντας συνάμα εξαιρέσεις από τον κανόνα, ειδικώς για την προδικασία, η οποία μπορεί να διεξάγεται χωρίς την παρουσία του ασκούντος τη γονική μέριμνα, όταν συντρέχει μια από τις περιπτώσεις που αναφέρει η Οδηγία, ήτοι η παρουσία του δεν εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του ανήλικου ή δυσχεραίνει την πρόοδο της ποινικής διαδικασίας (άρθρο 14 παρ. 4). Ομοίως, ενσωματώνονται με το συγκεκριμένο άρθρο και οι προβλέψεις της Οδηγίας, ως προς το δικαίωμα του ανήλικου να συνοδεύεται από άλλο κατάλληλο ενήλικο πρόσωπο, εφόσον είτε εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του, είτε δεν είναι εφικτή η παρουσία του ασκούντος τη γονική μέριμνα, είτε η παρουσία του θα έθετε σε κίνδυνο την διεξαγωγή της διαδικασίας, επαναλαμβάνοντας εν πολλοίς τις διατάξεις της Οδηγίας ως προς τους όρους και τις προϋποθέσεις της συγκεκριμένης δυνατότητας και της προσωρινής εφαρμογής της.

Παρά την νομική πρόβλεψη του ανωτέρω δικαιώματος, ζήτημα τίθεται και πάλι στο κατά πόσον εφαρμόζεται στην πράξη ιδίως από τις αστυνομικές αρχές, κυρίως στις περιπτώσεις που ανακρίνονται παιδιά που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες (λχ. Ρομά) ή μετανάστες, οπότε η συνοδεία τους από ενήλικα, και δη ο ορισμός κατάλληλου ενήλικα από τις αστυνομικές αρχές, προκειμένου να τον συνοδεύσει, είναι πιθανό να παρακάμπτεται. Αυτό σε μεγάλο βαθμό συνδέεται με την ελλιπή ενημέρωση που τα πρόσωπα αυτά λαμβάνουν κατά παράβαση του άρθρου 5 (της Οδηγίας και του Ν.4689/2020), αφού δεν γίνεται με τρόπο και σε γλώσσα τέτοια ώστε να επιτευχθεί ο σκοπός της και τελικά να καταστεί δυνατή η άσκηση των επιμέρους δικαιωμάτων των παιδιών (UNICEF Greece, 2023).

Τέλος, μολονότι το άρθρο 17 της Οδηγίας κατοχυρώνει ρητώς το δικαίωμα του εκζητούμενου παιδιού να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα κατά τη σύλληψή του δυνάμει ΕΕΣ στο κράτος μέλος εκτέλεσης, στο άρθρο 15 του Ν. 4689/2020, απαντά μόνο το δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού από τον αρμόδιο Εισαγγελέα Εφετών σχετικά με το δικαίωμα του να συνοδεύεται από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα, χωρίς όμως να αναφέρει ρητώς την αναλογική εφαρμογή του (διακριτού) αυτού δικαιώματος και στην περίπτωση εκζητούμενου παιδιού.

Κεφάλαιο Έβδομο: Η στέρηση της ελευθερίας των παιδιών ως έσχατο μέτρο, η ειδική μεταχείριση των παιδιών που στερούνται της ελευθερίας τους και το δικαίωμα τους σε ιατρική εξέταση

1. Περιορισμός της στέρησης της ελευθερίας και εναλλακτικά μέτρα

Σύμφωνα με τον Χάρτη «κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια» (άρθρο 6), ενώ σύμφωνα με την ΕΣΔΑ κανείς δεν επιτρέπεται να στερηθεί την ελευθερία του, εξαιρουμένης της νόμιμης σύλληψης ή κράτησης, όπως η σύλληψη για εύλογη υποψία εγκλήματος ή η φυλάκιση για την εκπλήρωση μιας ποινής, υπό τους όρους και τις προϋποθέσεις του άρθρου 5. Περαιτέρω, σύμφωνα με τους Κανόνες του Πεκίνου, η κράτηση εν αναμονή της δίκης χρησιμοποιείται μόνο ως έσχατο μέτρο και για το συντομότερο δυνατό χρονικό διάστημα και η κράτηση εν αναμονή της δίκης αντικαθίσταται από εναλλακτικά μέτρα, όπως η στενή επιτήρηση, η εντατική φροντίδα ή η τοποθέτηση σε οικογένεια ή σε εκπαιδευτικό ίδρυμα. περιβάλλον ή στο σπίτι (UN GENERAL ASSEMBLY Beijing Rules, 1985).

Σε συμμόρφωση με τις άνω διατάξεις, το άρθρο 10 της Οδηγίας ρυθμίζει το πλαίσιο στέρησης της ελευθερίας των παιδιών και θέτει ειδικές εγγυήσεις για την προστασία τους, λαμβάνοντας υπόψη το υπέρτατο συμφέρον τους. Συγκεκριμένα, ορίζει ότι η στέρηση της ελευθερίας θα πρέπει να επιβάλλεται σε βάρος παιδιού, μόνο ως έσχατο μέτρο και για το ελάχιστο δυνατό χρονικό διάστημα. Η πρόβλεψη αυτή έρχεται σε συμφωνία με τα διεθνή πρότυπα⁷⁹ αλλά και την αρχή διαπαιδαγώγησης που διέπει το δίκαιο των ανηλίκων. Ήδη από το προοίμιο της Οδηγίας (σκέψη 45) υπογραμμίζεται ότι η στέρηση της ελευθερίας των παιδιών θα πρέπει να αποφεύγεται λόγω των σοβαρών επιπτώσεων που δύναται να έχει στη σωματική, πνευματική και κοινωνική ανάπτυξή τους, καθώς και στην επανένταξή τους στην κοινωνία.

Η Επιτροπή στην πρόταση που κατέθεσε για την έκδοση της Οδηγίας, έκανε λόγο για «Δικαίωμα στην ελευθερία», αναφέροντας ότι η στέρηση της ελευθερίας των παιδιών θα αποτελεί έσχατο μέτρο και ότι κάθε στέρηση της ελευθερίας παιδιών πριν από την καταδίκη τους υπόκειται σε περιοδική επανεξέταση από δικαστήριο. Το

⁷⁹ Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι στις κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική για τα παιδιά δικαιοσύνη, αναφέρεται ότι κάθε μορφή στέρησης της ελευθερίας των παιδιών θα πρέπει να αποτελεί έσχατο μέτρο και να εφαρμόζεται για τη μικρότερη δυνατή χρονική διάρκεια. (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, Council of Europe Publishing, 2011, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>, (IV.19)

τελικό κείμενο του άρθρου 10 της Οδηγίας διατήρησε τη διατύπωση της Επιτροπής, ήτοι ότι η στέρηση της ελευθερίας του παιδιού πρέπει να επιβάλλεται μόνο ως έσχατο μέσο και για όσο το δυνατόν συντομότερο χρονικό διάστημα. Ωστόσο ο περιορισμός αυτός δεν θίγει τη δυνατότητα των αστυνομικών ή άλλων αρχών επιβολής του νόμου να συλλαμβάνουν ένα παιδί όταν αυτό είναι αναγκαίο, όπως για παράδειγμα όταν το παιδί συλλαμβάνεται επ' αυτοφώρω ή αμέσως μετά τη διάπραξη ποινικού αδικήματος (προοίμιο της Οδηγίας σκ. 45). Επιπλέον, διατηρήθηκε στο τελικό κείμενο και η πρόταση της Επιτροπής ότι η κράτηση του παιδιού πρέπει να βασίζεται σε αιτιολογημένη απόφαση που υπόκειται σε περιοδική επανεξέταση από δικαστήριο, είτε αυτεπαγγέλτως, είτε κατόπιν αίτησης του ιδίου του παιδιού, του δικηγόρου του ή άλλης δικαστηριακής αρχής και ιδίως του εισαγγελέα ⁸⁰.

Για την επιβολή της στέρησης της ελευθερίας, θα πρέπει να λαμβάνονται δεόντως υπόψη η ηλικία και η ατομική κατάσταση του παιδιού, καθώς και οι ιδιαίτερες περιστάσεις εκάστης περίπτωσης. Σε κάθε περίπτωση, οι αρμόδιες αρχές των κρατών μελών, υποχρεούνται βάσει της Οδηγίας, πριν καταφύγουν στην κράτηση του παιδιού, να εξετάζουν πάντοτε εναλλακτικά μέτρα και να προσφεύγουν σε αυτά όταν είναι εφικτό (άρθρο 11 της Οδηγίας). Ειδικότερα, όταν πληρούνται οι προϋποθέσεις για τη στέρηση της ελευθερίας, οι αρμόδιες αρχές επιβάλλουν, εναλλακτικά μέτρα, όπως ενδεικτικά: υποχρέωση του παιδιού να διαμένει σε συγκεκριμένο τόπο, περιορισμούς όσον αφορά την επαφή με συγκεκριμένα πρόσωπα, υποχρεώσεις εμφάνισης στις αρμόδιες αρχές, υποβολή σε θεραπευτική αγωγή ή πρόγραμμα απεξάρτησης ή συμμετοχή σε εκπαιδευτικά μέτρα (προοίμιο της Οδηγίας σκ. 46).

Συνάγεται, επομένως, εκ των ανωτέρω ότι οι αρμόδιες αρχές των κρατών μελών, όταν φέρεται ενώπιον τους ανήλικος ύποπτος ή κατηγορούμενος, στις περιπτώσεις εκείνες στις οποίες μπορεί να επιβληθεί σε βάρος του μέτρο κράτησης – και που πιθανώς θα επιβαλλόταν σε περίπτωση ενηλίκου ύποπτου ή κατηγορουμένου- πρέπει να προκρίνουν την επιβολή εναλλακτικών μέτρων, όπως αυτά που ενδεικτικώς αναφέρονται στο Προοίμιο της Οδηγίας. Μόνον εάν αυτά δεν επαρκούν, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, μπορούν να επιβάλουν στέρηση της ελευθερίας του.

⁸⁰ ορ. άρθρο 10 παρ.2 Οδηγίας και προοίμιο Οδηγίας σκ. 47

Η αρχή ότι η στέρηση της ελευθερίας του παιδιού επιβάλλεται μόνο ως «έσχατο μέσο» ισχύει και στην περίπτωση των εκζητούμενων παιδιών κατά την σύλληψη τους δυνάμει διαδικασίας ΕΕΣ στο κράτος μέλος εκτέλεσης, όπως προβλέπεται στο άρθρο 17 της Οδηγίας. Οπότε και για τα εκζητούμενα παιδιά, θα πρέπει να προκρίνονται εναλλακτικά της κράτησης μέτρα, και σε εξαιρετικές και μόνο περιπτώσεις να κρατούνται.

2. Συνθήκες κράτησης ανηλίκων – ειδική μεταχείριση σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας

Σε ορισμένες περιπτώσεις η στέρηση της ελευθερίας του παιδιού (υπόπτου, κατηγορουμένου ή εκζητούμενου στο πλαίσιο ΕΕΣ) κρίνεται αναγκαία από τις συνθήκες και επιβάλλεται κατ' εξαίρεση. Αυτό μπορεί να συμβαίνει σε περίπτωση υπαρκτού κινδύνου αλλοίωσης των αποδεικτικών στοιχείων, επηρεασμού μαρτύρων ή φυγής⁸¹. Στις περιπτώσεις αυτές, το άρθρο 12 της Οδηγίας, ορίζει ότι τα παιδιά κατά την διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας τους πρέπει να λαμβάνουν ειδική μεταχείριση λόγω της ευάλωτης φύσης τους και της αναπτυσσόμενης προσωπικότητάς τους, κατά τρόπο σύμφωνο με τα διεθνή πρότυπα του Συμβουλίου της Ευρώπης και των Ηνωμένων Εθνών. Δεδομένου του πεδίου εφαρμογής της Οδηγίας, για τους σκοπούς αυτής ως στέρηση της ελευθερίας νοούνται καταστάσεις στις οποίες τα παιδιά συλλαμβάνονται, τίθενται υπό αστυνομική επιτήρηση και κρατούνται προφυλακισμένα, αλλά εξαιρείται η κράτηση που επιβάλλεται ως ποινή (φυλάκιση), ενώ εφαρμόζεται αναλογικά και στην περίπτωση κράτησης εκζητούμενου παιδιού σύμφωνα με τις επιταγές του άρθρου 17 της Οδηγίας.

Η ειδική μεταχείριση των παιδιών κατά την διάρκεια της κράτησης τους σημαίνει, ειδικότερα, ότι αυτά κρατούνται κατά κανόνα χωριστά από τους ενήλικες, εκτός αν το υπέρτατο συμφέρον τους επιβάλλει το αντίθετο (άρθρο 12 παρ.1). Ο διαχωρισμός των κρατούμενων παιδιών από τους ενήλικες ισχύει κατά κανόνα και στην αστυνομική κράτηση, εκτός αν (και πάλι) αυτό δεν εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον τους ή επιπλέον αν ο διαχωρισμός δεν είναι πρακτικά δυνατός, οπότε τα παιδιά κρατούνται μαζί με ενήλικες με τρόπο, όμως, συμβατό με το υπέρτατο συμφέρον τους (άρθρο 12 παρ.2). Η δεύτερη αυτή εξαίρεση που τίθεται στον κανόνα της χωριστής κράτησης των παιδιών στην περίπτωση της αστυνομικής κράτησης,

⁸¹ ορ. πρόταση της Επιτροπής COM(2013) 822 final 2013/0408 (COD)

είναι πιθανό να συμβεί σε αραιοκατοικημένες περιοχές, όπου τα αστυνομικά τμήματα δεν διαθέτουν χωριστές εγκαταστάσεις για την κράτηση παιδιών, λόγω μειωμένης παιδικής εγκληματικότητας⁸². Η χωριστή κράτηση μπορεί να συνεχιστεί και μετά την συμπλήρωση 18^{ου} έτους του ατόμου, εφόσον αυτό δικαιολογείται από τις περιστάσεις και δεν αντίκειται στο υπέρτατο συμφέρον των λοιπών παιδιών που κρατούνται μαζί με τον νεαρό ενήλικα (άρθρο 12 παρ. 3 & 4). Η κράτηση του νεαρού ενήλικα με τα παιδιά, δεν θα πρέπει σε καμία περίπτωση να συνεχίζεται μετά την συμπλήρωση του 24^{ου} έτους της ηλικίας του (προοίμιο σκ 50).

Περαιτέρω, η Οδηγία επιβάλλει ειδικές εγγυήσεις για την προστασία του παιδιού κατά τη διάρκεια της κράτησης του, και συγκεκριμένα προβλέπει (άρθρο 12 παρ.5) ότι θα πρέπει, **(α)** να διαφυλάσσεται η υγεία, η σωματική και πνευματική ανάπτυξη του, **(β)** να έχει πρόσβαση στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, λαμβάνοντας ειδική μέριμνα για τα παιδιά που αντιμετωπίζουν σωματικά, αισθητηριακά ή μαθησιακά προβλήματα, **(γ)** να διασφαλίζεται η ουσιαστική και τακτική επικοινωνία με την οικογένεια του, **(δ)** καθώς και η κοινωνική επανένταξή του μέσω της πρόσβασης του σε κατάλληλα προγράμματα και **(ε)** να εξασφαλίζεται ο σεβασμός της θρησκευτικής του ελευθερίας. Τα μέτρα που προάγουν το δικαίωμα στην εκπαίδευση, στην οικογενειακή ζωή και στην πρόσβαση σε προγράμματα επανένταξης του παιδιού θα πρέπει να εφαρμόζονται με την επιφύλαξη της αρχής της αναλογικότητας, λαμβανομένης υπόψη κυρίως της διάρκειας της κράτησης. Ειδική μνεία γίνεται (άρθρο 12 παρ. 6) στην δυνατότητα που πρέπει να έχουν τα παιδιά που στερούνται την ελευθερία τους να συναντήσουν όσον το δυνατό νωρίτερα τον ασκούντα τη γονική μέριμνα (ή άλλο κατάλληλο ενήλικου προσώπου κατά τα άρθρα 5 και 15), με την επιφύλαξη όμως η συνάντηση αυτή να μην παρεμποδίζει τις ανακριτικές και επιχειρησιακές ανάγκες.

Ιδιαίτερη σημασία έχει και η πρόβλεψη του άρθρου 20 παρ.1, σχετικά με την ειδική κατάρτιση του προσωπικού των καταστημάτων κράτησης στο οποίο κρατούνται παιδιά, ώστε να εξασφαλιστεί η κατάλληλη μεταχείριση τους. Πράγματι το κρατούμενο παιδί θα πρέπει κατά την διάρκεια της κράτησης του να λαμβάνει την κατάλληλη αρωγή από το προσωπικό του καταστήματος κάτι που μπορεί να

⁸² ορ. Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της οδηγίας (ΕΕ) 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2016, σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών Βρυξέλλες, 24.10.2024 COM(2024) 489 final

πραγματοποιηθεί μόνον εάν το προσωπικό αυτό γνωρίζει πως μπορεί να συμπεριφερθεί και να επικοινωνήσει μαζί του.

3. Ειδικώς το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης των παιδιών που στερούνται της ελευθερίας τους

Σύμφωνα με το άρθρο 8 της Οδηγίας, τα παιδιά που στερούνται την ελευθερία τους, έχουν δικαίωμα ιατρικής εξέτασης. Σύμφωνα δε με το άρθρο 17, το δικαίωμα της ιατρικής εξέτασης εφαρμόζεται αναλογικά και στα εκζητούμενα παιδιά, κατά την σύλληψη τους στο κράτος μέλος εκτέλεσης. Η ιατρική εξέταση αυτή, κατατείνει στην αξιολόγηση της γενικής πνευματικής και σωματικής κατάστασης του παιδιού και τα αποτελέσματα της πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά τον προσδιορισμό της ικανότητας του παιδιού να υποβληθεί σε ανάκριση ή σε οποιοδήποτε μέτρο λαμβάνεται κατά του παιδιού (άρθρο 8 παρ. 2). Η ιατρική εξέταση πρέπει να είναι όσο το δυνατόν λιγότερο επεμβατική προς το παιδί και να διενεργείται από εξειδικευμένο πρόσωπο. Το πόρισμα της ιατρικής εξέτασης πρέπει να συντάσσεται εγγράφως, και εφόσον απαιτείται να παρέχεται στο παιδί η δέουσα ιατρική περίθαλψη (άρθρο 8 παρ. 4), ενώ επιπλέον, όταν απαιτείται, θα πρέπει να επαναλαμβάνεται η ιατρική εξέταση (άρθρο 8 παρ.5).

Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί, ότι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, είχε εισηγηθεί κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων την διεύρυνση του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 8, ζητώντας το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης να εφαρμόζεται και όταν το απαιτεί η διαδικασία ή όταν αυτό τελεί προς το συμφέρον του παιδιού, και επιπλέον να περιλαμβάνει ιατρική περίθαλψη του παιδιού. Τελικώς, κάτι τέτοιο δεν έγινε αποδεκτό από το Συμβούλιο, το οποίο θεώρησε αφενός ότι το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης θα πρέπει να εφαρμόζεται μόνο κατά την στέρηση της ελευθερίας του παιδιού και αφετέρου ότι ιατρική περίθαλψη θα πρέπει να παρέχεται μόνο σε περιπτώσεις επείγουσες και εφόσον απαιτείται (Cras, 2016).

Το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης πρέπει να εφαρμόζεται «χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση» σύμφωνα με την παράγραφο 1 του άρθρου 8, χωρίς ωστόσο να εξειδικεύεται περαιτέρω ο ακριβής χρόνος που πρέπει να διενεργείται η εν λόγω εξέταση (Rap, Zlotnik, van Leeuwen, & Liefwaard, 2018). Σε κάθε περίπτωση σύμφωνα με τους Κανόνες του ΟΗΕ για την προστασία των ανηλίκων που τελούν σε στέρηση της ελευθερίας τους *«κάθε ανήλικος έχει δικαίωμα να εξεταστεί από γιατρό αμέσως μετά την εισαγωγή του σε κατάσταση κράτησης, με σκοπό την καταγραφή*

τυχόν ενδείξεων προηγούμενης κακομεταχείρισης και τον εντοπισμό τυχόν σωματικής ή ψυχικής κατάστασης που απαιτεί ιατρική φροντίδα» (Κανόνες της Αβάνας του 1990, κανόνας 50). Η ιατρική εξέταση διενεργείται είτε κατόπιν πρωτοβουλίας των αρμοδίων αρχών, ιδίως όταν έχουν *συγκεκριμένες ενδείξεις σχετικά με την υγεία* του παιδιού που επιβάλουν την εξέταση του, είτε κατόπιν αίτησης του ιδίου του παιδιού ή του ασκούντος τη γονική μέριμνα (ή άλλου κατάλληλου ενήλικα κατά το άρθρο 5 της Οδηγίας) είτε του συνηγόρου του παιδιού (άρθρο 8 παρ.3). Το δικαίωμα ιατρικής εξέτασης, εφαρμόζεται και στην περίπτωση ατόμων που όταν ξεκίνησαν οι σε βάρος τους διαδικασίες ήταν παιδιά, πλην όμως στην συνέχεια ενηλικιώθηκαν, με την ρητή όμως εξαίρεση στην περίπτωση αυτή, ότι εν προκειμένω η ιατρική εξέταση δεν μπορεί να ζητηθεί από τον ασκούντα τη γονική μέριμνα (άρθρο 2 παρ. 3).

Επιπλέον, το ΕΔΔΑ στην απόφαση του της 23^{ης} Μαρτίου 2016, επί της υπόθεσης Blokhin κατά Ρωσίας έκρινε ότι *«εάν οι αρχές εξετάζουν το ενδεχόμενο να στερήσουν την ελευθερία ενός παιδιού, θα πρέπει να γίνεται ιατρική αξιολόγηση της κατάστασης της υγείας του παιδιού για να διαπιστωθεί εάν μπορεί ή όχι να τοποθετηθεί σε κέντρο κράτησης ανηλίκων»* (ΕΔΔΑ, Blokhin κατά Ρωσίας σκ.138). Ομοίως, το Συμβούλιο της Ευρώπης στις κατευθυντήριες γραμμές για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη συνιστά επίσης την παροχή ιατρικής περίθαλψης στα παιδιά που στερούνται της ελευθερίας τους (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010).

4. Εθνικές ρυθμίσεις

Με τον Νόμο 4689/2020, εισήχθησαν στην ελληνική έννομη τάξη άρθρα σχετικά με τα εναλλακτικά μέτρα (άρθρο 10 του Ν. 4689/2020) και την ειδική μεταχείριση στην περίπτωση στέρησης της ελευθερίας (άρθρο 11 του Ν. 4689/2020), χωρίς όμως να συμπεριληφθεί ρύθμιση σχετικά με τον περιορισμό της στέρησης της ελευθερίας του ανηλίκου, κατ' αντιστοιχία με το άρθρο 10 της Οδηγίας. Αυτό συνέβη, διότι ήδη το ελληνικό ποινικό δίκαιο προέβλεπε την στέρηση της ελευθερίας του ανηλίκου μόνο ως έσχατο μέτρο που επιβάλλεται κατ' εξαίρεση και υπό αυστηρές προϋποθέσεις.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του Νόμου 4689/2020 σε συνδυασμό με τις διατάξεις του ΠΚ και του ΚΠΔ, στην περίπτωση που είναι αναγκαίο, θα πρέπει να επιβάλλονται στους ανηλίκους κατ' αρχήν αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα. Διευκρινίζεται ότι κατά το ελληνικό ποινικό δίκαιο, ως ανήλικοι νοούνται αυτοί που κατά τον χρόνο τέλεσης της πράξης έχουν ηλικία μεταξύ 12 και 18 ετών. Σε

ανηλίκους ηλικίας μεταξύ 12-15 ετών επιβάλλονται μόνο αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ενώ από την συμπλήρωση του 15^{ου} έτους δύναται να επιβληθεί και ο εγκλεισμός σε ειδικό κατάστημα κράτησης νέων (ΠΚ 121).

Ως αναμορφωτικά μέτρα κατά το ελληνικό ποινικό δίκαιο (ΠΚ 122) νοούνται (από το ηπιότερο στο αυστηρότερο): **(α)** η επίπληξη, **(β)** η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας στους γονείς ή στους επιτρόπους του ανηλίκου, **(γ)** η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας σε ανάδοχη οικογένεια, **(δ)** η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας σε προστατευτικές εταιρείες ή σε ιδρύματα ανηλίκων ή σε επιμελητές ανηλίκων, **(ε)** η συνδιαλλαγή μεταξύ ανήλικου δράστη και θύματος, **(στ)** η αποζημίωση του θύματος, **(ζ)** η παρακολούθηση κοινωνικών και ψυχολογικών προγραμμάτων σε κρατικούς, δημοτικούς, κοινοτικούς ή ιδιωτικούς φορείς, **(η)** η φοίτηση σε σχολές επαγγελματικής ή άλλης εκπαίδευσης ή κατάρτισης, **(θ)** η παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων κυκλοφοριακής αγωγής, **(ι)** η παροχή κοινωφελούς εργασίας, **(ια)** η ανάθεση της επιμέλειας και επιτήρησης του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων και **(ιβ)** η τοποθέτηση σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής. Ως περιοριστικοί όροι επιβάλλονται ένα ή περισσότερα αναμορφωτικά μέτρα εκτός από την τοποθέτηση του ανηλίκου σε κατάλληλο κρατικό, δημοτικό, κοινοτικό ή ιδιωτικό ίδρυμα αγωγής (ιβ), το οποίο δύναται να επιβληθεί κατ' εξαίρεση ως περιοριστικός όρος, εφόσον παραβιάστηκε το αρχικώς επιβαλλόμενο αναμορφωτικό μέτρο και προς αντικατάσταση αυτού (ΚΠΔ 283 παρ.1 εδάφιο τρίτο και τέταρτο).

Περαιτέρω, ως θεραπευτικά μέτρα κατά το ελληνικό ποινικό δίκαιο νοούνται (ΠΚ 123) **(α)** η ανάθεση της υπεύθυνης επιμέλειας του ανηλίκου στους γονείς, στους επιτρόπους του ή σε ανάδοχη οικογένεια, **(β)** η ανάθεση της επιμέλειας του ανηλίκου σε προστατευτικές εταιρείες ή σε επιμελητές ανηλίκων, **(γ)** η παρακολούθηση συμβουλευτικού θεραπευτικού προγράμματος από τον ανήλικο, συνδυαστικά με τα δύο προηγούμενα μέτρα ή και μεμονωμένα ή τέλος **(δ)** η παραπομπή του ανηλίκου σε θεραπευτικό ή άλλο κατάλληλο κατάστημα.

Στην περίπτωση που ο ανήλικος έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του και κατηγορείται για πράξη, την οποία αν είχε τελέσει ενήλικος θα ήταν κακούργημα και εμπεριέχει στοιχεία βίας ή στρέφεται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας, είναι δυνατόν να επιβληθεί στον ανήλικο κατ' οίκον περιορισμός με ηλεκτρονική επιτήρηση, ο οποίος δεν μπορεί όμως να υπερβαίνει τους έξι μήνες με δυνατότητα παράτασης το πολύ για τρεις μήνες με απόφαση δικαστηρίου. Η

προσωρινή κράτηση μπορεί να επιβληθεί, ομοίως, σε ανήλικο κατηγορούμενο που έχει συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας του, εφόσον κατηγορείται για πράξη την οποία αν την τελούσε ενήλικος θα ήταν κακούργημα και εμπεριέχει στοιχεία βίας ή στρέφεται κατά της ζωής ή της σωματικής ακεραιότητας και δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να υπερβαίνει τους έξι μήνες (ΚΠΔ 287). Αν ο ανήλικος δεν συμμορφώνεται ή παραβιάσει τον περιορισμό κατ' οίκων (ΠΚ 173^Α) είναι δυνατή η αντικατάστασή του με προσωρινή κράτηση (ΠΚ 285). Το ένταλμα προσωρινής κράτησης πρέπει να περιέχει ειδική και εμπεριστατωμένη αιτιολογία από την οποία να προκύπτει γιατί τα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα δεν κρίνονται στη συγκεκριμένη περίπτωση επαρκή, λαμβανομένων κατά περίπτωση υπόψη των ιδιαίτερων συνθηκών τέλεσης της πράξης και της προσωπικότητας του ανηλίκου (ΠΚ 287 σε συνδυασμό με ΠΚ127).

Από τις ανωτέρω διατάξεις, προκύπτει ότι κατά το ελληνικό ποινικό δίκαιο, η κράτηση του ανηλίκου σε ειδικό κατάστημα πρέπει να επιβάλλεται μόνο κατ' εξαίρεση και ως έσχατο μέτρο, εφόσον κρίνεται *in concreto* ότι δεν επαρκούν τα προβλεπόμενα αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα και εφόσον η σχετική απόφαση αιτιολογείται ειδικώς και εμπεριστατωμένως. Σημειωτέον ότι δεν εφαρμόζεται η αυτόφωρη διαδικασία σε εγκλήματα που τελούνται από ανήλικο (ΠΚ 242 παρ.3). Ωστόσο, ζήτημα ανακύπτει σχετικά με την συμμόρφωση του ελληνικού ποινικού δικαίου με τις διατάξεις της Οδηγίας σχετικά με τον διαχωρισμό των παιδιών από τους ενήλικους κατά την διάρκεια της κράτησης (άρθρο 12 παρ. 1,2,3 και 4 της Οδηγίας).

Ειδικότερα, το άρθρο 11 του Ν. 4689/2020 προβλέπει ότι οι νεαροί κρατούμενοι ηλικίας μεταξύ 15 και 21 ετών στους οποίους έχει επιβληθεί προσωρινή κράτηση ή ποινικός σωφρονισμός, κρατούνται σε ειδικά καταστήματα κράτησης νέων, στα οποία εφαρμόζονται εξειδικευμένα προγράμματα μορφωτικού και επαγγελματικού χαρακτήρα. Ομοίως, οι ανήλικοι δράστες που έχουν συλληφθεί επ' αυτοφώρω ή σε βάρος των οποίων έχει εκτελεσθεί ένταλμα σύλληψης ή βιαιάς προσαγωγής, κρατούνται σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους των αστυνομικών τμημάτων, εκτός εάν κρίνεται ότι αυτό δεν εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον τους ή εάν, σε εξαιρετικές περιστάσεις, αυτό δεν είναι πρακτικά δυνατό, υπό την προϋπόθεση ότι οι ανήλικοι κρατούνται μαζί με ενήλικους με τρόπο συμβατό με το υπέρτατο συμφέρον τους. Από το γράμμα όμως αυτών των διατάξεων τελικά προκύπτει ότι η κοινή κράτηση παιδιών (που έχουν συμπληρώσει το 15^ο έτος της

ηλικίας τους) με τα παιδιά που ενηλικιώνονται κατά τη διάρκεια της κράτησής τους (τουλάχιστον έως ότου συμπληρώσουν την ηλικία των 21 ετών), αποτελεί τον κανόνα, αποδυναμώνοντας έτσι το δικαίωμα του παιδιού να κρατείται κατ' αρχήν χωριστά από τους ενήλικες, ακόμη και από τους νεαρούς ενήλικες. Πράγματι, η Οδηγία προβλέπει ότι η κοινή κράτηση παιδιών με νεαρούς ενήλικες, οι οποίοι συμπλήρωσαν μόλις το 18^ο έτος της ηλικίας τους, αποτελεί εξαίρεση και όχι κανόνα και θα πρέπει σε κάθε περίπτωση να βασίζεται σε αξιολόγηση με γνώμονα το υπέρτατο συμφέρον των παιδιών μαζί με τα οποία θα κρατείται ο νεαρός ενήλικας⁸³.

Περαιτέρω, δυνάμει του αρ. 11 παρ.3 του Νόμου ενσωμάτωσης της Οδηγίας, προβλέπεται ότι οι νεαροί κρατούμενοι επιτρέπεται να παραμένουν στα «ειδικά γι' αυτούς καταστήματα ή τμήματα», μέχρι τη συμπλήρωση του 25^{ου} έτους της ηλικίας τους, εάν αυτό κρίνεται αναγκαίο από την Κεντρική Επιτροπή Μεταγωγών (Κ.Ε.Μ.), μετά από πρόταση του Συμβουλίου Φυλακής, προς ολοκλήρωση των μορφωτικών ή επαγγελματικών προγραμμάτων, τα οποία παρακολουθούν, εφόσον οι ίδιοι δείχνουν ενδιαφέρον και η παραμονή τους στο κατάστημα δεν προκαλεί προβλήματα στην κοινή διαβίωση και την ομαλή λειτουργία του καταστήματος. Από το γράμμα της διάταξης αυτής, προκύπτει ότι οι νεαροί ενήλικες θα κρατούνται χωριστά τόσο από τα παιδιά όσο και από άλλους ενήλικες («σε ειδικά γι' αυτούς»), προκαλώντας έτσι νομική αβεβαιότητα ως προς το που τελικά αυτοί θα κρατούνται.

Η Επιτροπή, θεωρώντας ότι η Ελλάδα έχει μεταφέρει πλημμελώς στο εθνικό δίκαιο τις απαιτήσεις της Οδηγίας για την ειδική μεταχείριση σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας, αποφάσισε να κινήσει διαδικασία επί παραβάσει με την αποστολή προειδοποιητικής επιστολής [INFR(2019)0191]⁸⁴. Αρχικώς, η Ελλάδα έλαβε προειδοποιητική επιστολή τον Σεπτέμβριο του 2019 λόγω μη κοινοποίησης των μέτρων μεταφοράς της οδηγίας στο εθνικό δίκαιο⁸⁵. Μετά την μεταφορά της Οδηγίας, η Επιτροπή θεωρώντας ότι η Ελλάδα δεν ενσωμάτωσε πλήρως και ορθώς τις απαιτήσεις της οδηγίας όσον αφορά την ειδική μεταχείριση σε περίπτωση στέρησης

⁸³ ορ. Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της οδηγίας (ΕΕ) 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2016, σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών Βρυξέλλες, 24.10.2024 COM(2024) 489 final

⁸⁴ ορ. Δέσμη Παραβάσεων Νοεμβρίου 2023: κυριότερες αποφάσεις, διαθέσιμο εδώ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/inf_23_5380

⁸⁵ υπενθυμίζεται ότι η Οδηγία προέβλεπε προθεσμία μεταφοράς της Οδηγίας στο εθνικό δίκαιο μέχρι τις 11-6-2019 και η Ελλάδα την μετέφερε το 2020, με τον νόμο 4689/2020

της ελευθερίας, αποφάσισε να αποστείλει συμπληρωματική προειδοποιητική επιστολή τάσσοντας προθεσμία δύο μηνών για να λάβει τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις ελλείψεις που διαπιστώθηκαν από την Επιτροπή, ιδίως αναφορικά με την κατά κανόνα κράτηση των νεαρών ενηλίκων με τα παιδιά.

Αναφορικά με το δικαίωμα σε ιατρική εξέταση, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 8 του Ν. 4689/2020, ο ανήλικος που στερείται την ελευθερία του έχει δικαίωμα να ζητήσει την υποβολή του σε ιατρική εξέταση χωρίς αδικαιολόγητη καθυστέρηση. Ο εθνικός νομοθέτης, καταρχήν ανταποκρίθηκε στις διατάξεις της Οδηγίας, προβλέποντας ότι η εν λόγω ιατρική εξέταση θα είναι όσο το δυνατόν λιγότερο επεμβατική, θα διενεργείται από εξειδικευμένο ιατρό, θα συντάσσεται έγγραφη έκθεση, η οποία θα αποτελεί μέρος της δικογραφίας, στην οποία πρόσβαση ούτως ή άλλως έχουν μόνο οι έχοντες προς τούτο έννομο συμφέρον και στις περιπτώσεις που είναι αναγκαίο, θα παρέχεται στον ανήλικο ιατρική περίθαλψη. Περαιτέρω, τα αποτελέσματα της ιατρικής εξέτασης λαμβάνονται υπόψη, όταν προσδιορίζουν την ικανότητα του ανηλίκου να κατανοήσει πλήρως και να παρακολουθήσει την ποινική διαδικασία και η ιατρική εξέταση διενεργείται είτε αυτεπαγγέλτως, εφόσον υπάρχουν συγκεκριμένες ενδείξεις που απαιτούν τη διακρίβωση της πνευματικής και σωματικής κατάστασης του ανηλίκου, είτε κατόπιν σχετικής αίτησης του ανηλίκου, του ασκούντος τη γονική μέριμνα ή άλλου κατάλληλου προσώπου, ή του συνηγόρου υπεράσπισης.

Ειδικώς, ως προς τη σύλληψη του εκζητούμενου ανηλίκου, το άρθρο 15 του Ν.4689/2020 προβλέπει ότι μετά τη βεβαίωση της ταυτότητάς του, ο αρμόδιος Εισαγγελέας Εφετών αποφασίζει εάν είναι αναγκαίο να τεθεί υπό κράτηση, ώστε να αποφευχθεί η διαφυγή του ή να αφεθεί ελεύθερος με την επιβολή περιοριστικών όρων, σε περίπτωση παραβίασης των οποίων είναι δυνατή η αντικατάστασή τους με το αναμορφωτικό μέτρο του περιορισμού του ανηλίκου σε ειδικό κατάστημα κράτησης, ενώ αν υπάρχει κίνδυνος φυγής του, οι περιοριστικοί όροι που του επιβλήθηκαν, μπορούν να αντικατασταθούν με κράτηση. Σε περίπτωση κράτησης του εκζητούμενου ανηλίκου ή επιβολής περιοριστικών όρων, δικαιούται εντός δύο ημερών να προσφύγει στο Συμβούλιο Εφετών, το οποίο ορίζει δικάσιμο εντός πέντε ημερών και, αφού τον ακούσει, αποφασίζει αμέσως αμετάκλητα (άρθρο 15 παρ. 3). Ζήτημα, ωστόσο, ανακύπτει στην περίπτωση του εκζητούμενου παιδιού το οποίο κατά το άρθρο 17 της Οδηγίας έχει αναλογικά δικαίωμα ιατρικής εξέτασης, κατά την σύλληψη του στο κράτος μέλος εκτέλεσης του ΕΕΣ. Εν προκειμένω, ο Έλληνας

νομοθέτης, στο άρθρο 15 του Ν. 4689/2020, προβλέπει μεν το δικαίωμα ενημέρωσης του παιδιού σχετικά με το δικαίωμα σε ιατρική εξέταση κατά το άρθρο 8 [άρθρο 15 παρ. 1 περ. (η)], πλην όμως δεν κάνει αναφορά στην ισχύ του ίδιου του δικαιώματος το οποίο εφαρμόζεται αναλογικά και στα εκζητούμενα παιδιά, γεγονός το οποίο δύναται να δημιουργήσει νομική αβεβαιότητα, εφόσον δεν προβλέπεται ρητώς η εφαρμογή του δικαιώματος αυτού στα εκζητούμενα παιδιά, παρά μόνο το διακριτό δικαίωμα της ενημέρωσης κατά το άρθρο 4.

Δυστυχώς, είναι αλήθεια ότι τις περισσότερες φορές η πραγματικότητα αναφορικά με τις συνθήκες κράτησης των ανηλίκων υπόπτων και κατηγορουμένων στην Ελλάδα κατά πολύ απέχουν από τα διεθνή πρότυπα και το γράμμα του νόμου εν γένει. Η αστυνομική βία, η οποία αποτελεί δυστυχώς υπαρκτό και ουδόλως σπάνιο φαινόμενο, ιδίως σε βάρος μεταναστών, προσφύγων ή ατόμων που ανήκουν σε μειονότητες (λχ Ρομά), οι μικροσκοπικοί χώροι κράτησης και η παραβίαση του κατά το νόμο χρόνου κράτησης, σε καμία περίπτωση δεν εξυπηρετούν το υπέρτατο συμφέρον των παιδιών ούτε προστατεύουν την νεότητα όπως τα διεθνή πρότυπα επιβάλλουν. Πολλάκις η Επιτροπή Πρόληψης Βασανιστηρίων του Συμβουλίου της Ευρώπης (εφεξής ΕΠΒ), έχει επισκεφτεί την Ελλάδα και τα αποτελέσματα της έρευνας της κάθε άλλο παρά ενθαρρυντικά είναι.

Σε σχετική επίσκεψη που πραγματοποίησε η ΕΠΒ τον Απρίλιο του 2015 [CPT/Inf(2016)4, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 14 to 23 April 2015], ήτοι σε χρόνο πριν την έκδοση της Οδηγίας, προέκυψε ότι πολλά παιδιά κρατούμενα- κυρίως Ρομά- είχαν πέσει θύματα λεκτικής και σωματικής βίας και κακομεταχείρισης από τους αστυνομικούς κατά την σύλληψη ή κατά τη διάρκεια της κράτησης τους, ή είχαν εξαναγκαστεί σε έγγραφη ομολογία, χωρίς καν να έχουν την συνδρομή δικηγόρου. Επιπλέον, μαρτυρίες έδειξαν ότι παιδιά τοποθετούνται σε μικρά και στενά κελιά «με ένα στρώμα στο πάτωμα» (sic). Επιπλέον, στο πλαίσιο της ίδιας έρευνας, προέκυψε ότι ανήλικος κρατούνταν για εβδομάδες στο αστυνομικό τμήμα (στην ΓΑΔΑ), χωρίς καν σχετική δικαστική απόφαση (!). Μολονότι τα σχετικά ευρήματα της ΕΠΒ είναι παλαιά, αμφίβολο δυστυχώς είναι ότι οι συνθήκες κράτησης των ανηλίκων έχουν στην πράξη αλλάξει.

Κεφάλαιο Όγδοο: Περαιτέρω εγγυήσεις για την αποτελεσματική προστασία των παιδιών

1. Έγκαιρη και επιμελής εξέταση των υποθέσεων

Δεδομένης της ευάλωτης θέσης στην οποία βρίσκεται το παιδί όταν έρχεται αντιμέτωπο με τις ποινικές διαδικασίες και της ανάγκης προστασίας του, επιβάλλεται οι διαδικασίες αυτές να ολοκληρώνονται το συντομότερο δυνατόν και με τη δέουσα επιμέλεια. Με βάση την σκέψη αυτή, η Οδηγία στο άρθρο 13 ορίζει ότι οι ποινικές διαδικασίες που αφορούν παιδιά πρέπει να χαρακτηρίζονται επείγουσες και να εξετάζονται από τις αρμόδιες αρχές επιμελώς. Σε κάθε περίπτωση, οι αρμόδιες αρχές θα πρέπει να σέβονται την αξιοπρέπεια των παιδιών όταν διενεργούν πράξεις που τα αφορούν κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους, λαμβάνοντας υπόψη την ηλικία, την ωριμότητα, το επίπεδο κατανόησης εκάστου παιδιού και πιθανών ειδικών αναγκών ή δυσχερειών στην επικοινωνία τους. Συνάγεται επομένως, ότι το «επείγον» που πρέπει να χαρακτηρίζει τις ποινικές διαδικασίες που αφορούν τα παιδιά, δεν θα πρέπει να παρακάμπτει την φιλική προς εκείνα δικαιοσύνη. Η εγγύηση της έγκαιρης και επιμελούς εξέτασης, πρέπει να τηρείται και στην περίπτωση των εκζητούμενων παιδιών κατά τη σύλληψη τους δυνάμει ΕΕΣ στο κράτος μέλος εκτέλεσης (άρθρο 17)

Η συγκεκριμένη πρόβλεψη της Οδηγίας, φιλοδοξεί να μην παρατείνεται επί μακρόν μια ήδη επίπονη για τα παιδιά διαδικασία, η οποία προκαλεί σ' αυτά δικαιολογημένο άγχος και ενέχει σοβαρούς κινδύνους για την προσωπικότητα τους, η οποία ακόμη αναπτύσσεται. Η πρόβλεψη αυτή, πράγματι εξυπηρετεί το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού σύμφωνα με το άρθρο 24 του Χάρτη, ενώ παράλληλα συνάδει με τις διατάξεις του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη, όπως αυτό ορίζεται στο άρθρο 47 του Χάρτη και στο άρθρο 6 της ΕΣΔΑ. Ειδικότερα, το δικαίωμα σε δίκαιη δίκη (σύμφωνα με το άρθρο 47 παρ.2 του Χάρτη και το άρθρο 6 παρ.1 της ΕΣΔΑ), προβλέπει ότι *«κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να δικασθεί η υπόθεση του δίκαια, δημόσια και εντός εύλογης προθεσμίας»*. Η έννοια της *«εύλογης προθεσμίας»* είναι αυτόνομη και ερμηνεύεται από το ΔΕΕ και το ΕΔΔΑ, κατά τρόπο όμοιο, δεχόμενα τα δικαστήρια αυτά ορισμένα κριτήρια για την εκτίμηση του εύλογου χρόνου, ήτοι τη πολυπλοκότητα της υπόθεσης, τη συμπεριφορά του ενδιαφερόμενου προσώπου, τη στάση των αρμόδιων κρατικών αρχών (Σισιλιάνος, 2017). Δοθέντος, ότι εν προκειμένω μιλούμε για παιδιά, ήτοι πρόσωπα κατεξοχήν ευάλωτα, είναι προφανώς

δικαιολογημένη η περαιτέρω προστασία τους και η εξέταση των υποθέσεων που τα αφορούν ως επείγουσες.

Εξάλλου, και οι κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, ζητούν την αποφυγή αδικαιολόγητης καθυστέρησης αναφορικά με τις διαδικασίες που αφορούν τα παιδιά, οι οποίες θα πρέπει να εξετάζονται ως επείγουσες *«έτσι ώστε να δίδεται ταχεία απάντηση και να προστατεύεται το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, με πλήρη σεβασμό παράλληλα στο κράτος δικαίου»* (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010).

2. Εξασφάλιση αποτελεσματικής ένδικης προστασίας

Το άρθρο 19 της Οδηγίας ορίζει ότι τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινική διαδικασία, καθώς και εκείνα που είναι εκζητούμενα στο πλαίσιο εκδοθέντος ΕΕΣ, πρέπει να διαθέτουν βάσει του εθνικού δικαίου αποτελεσματικά ένδικα μέσα τα οποία θα δύνανται να ασκούν σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων που τους παρέχει η Οδηγία. Η πρόβλεψη του άρθρου 19 της Οδηγίας είναι γενική και αόριστη, με αποτέλεσμα να επαφίεται στους εθνικούς νομοθέτες να εξειδικεύσουν τις προϋποθέσεις και τις συνέπειες άσκησης των ενδίκων μέσων που θα εξασφαλίζουν την προστασία των δικαιωμάτων των παιδιών που προβλέπονται στην Οδηγία (Αρβανίτης, 2019).

Στην πρόσφατη απόφαση του επί της υπόθεσης C-603/22, το ΔΕΕ αποφάνθηκε ότι κατ' εφαρμογή του άρθρου αυτού, τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι πρέπει να έχουν τη δυνατότητα να αμφισβητήσουν αποτελεσματικά την προσβολή των δικαιωμάτων τους, χωρίς όμως αυτό να συνεπάγεται ότι το εν λόγω άρθρο ρυθμίζει και τις συνέπειες ως προς το παραδεκτό των αποδείξεων που αποκτήθηκαν κατά προσβολή των δικαιωμάτων που απονέμει η Οδηγία⁸⁶. Εναπόκειται, δηλαδή κατ' αρχήν αποκλειστικά στον εθνικό νομοθέτη να καθορίσει τους κανόνες σχετικά με το παραδεκτό, στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, των αποδεικτικών στοιχείων που έχουν αποκτηθεί κατά προσβολή των δικαιωμάτων που παρέχει η Οδηγία, όπως για παράδειγμα αυτοενοχοποιητικές δηλώσεις του παιδιού στην αστυνομική προανάκριση κατά παράβαση του δικαιώματος πρόσβασης σε

⁸⁶ Απόφαση ΔΕΕ της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2023, C-603/22, M.S.J.W, M.P, σκ 164 επ.

δικηγόρο ⁸⁷. Κατά πάγια νομολογία, η διασφάλιση και η άσκηση των δικαιωμάτων των πολιτών που πηγάζουν από το δίκαιο της Ένωσης πραγματοποιείται βάσει του εθνικού δικαίου των κρατών μελών και με την άσκηση των ενδίκων μέσων και βοηθημάτων που προβλέπονται εκεί *«υπό τον όρο ωστόσο ότι οι κανόνες αυτοί δεν είναι λιγότερο ευνοϊκοί από τους διέποντες παρόμοιες καταστάσεις που υπόκεινται στο εσωτερικό δίκαιο (αρχή της ισοδυναμίας) και δεν καθιστούν πρακτικώς αδύνατη ή υπέρμετρα δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων που απονέμει το δίκαιο της Ένωσης»*⁸⁸. Σε κάθε περίπτωση, βέβαια, ο εθνικός δικαστής πρέπει να είναι σε θέση, αφενός, να ελέγξει αν τα δικαιώματα αυτά, ερμηνευόμενα υπό το πρίσμα του άρθρου 47 και του άρθρου 48, παράγραφος 2, του Χάρτη, έγιναν σεβαστά και, αφετέρου, να συναγάγει όλες τις συνέπειες που απορρέουν από την προσβολή του δικαιώματος, ιδίως όσον αφορά την αποδεικτική ισχύ των αποδεικτικών στοιχείων που αποκτήθηκαν υπό τις συνθήκες αυτές⁸⁹.

3. Κατάρτιση εθνικών αρχών

Προκειμένου ένα σύστημα δικαιοσύνης να είναι «φιλικό» προς τα παιδιά, θα πρέπει οι επαγγελματίες που έρχονται σε επαφή με τα κατηγορούμενα ή ύποπτα παιδιά να γνωρίζουν πως θα τα αντιμετωπίσουν και πως θα χειριστούν τις ιδιαίτερες ανάγκες τους. Με γνώμονα αυτό, κομβικής σημασίας καθίστανται οι διατάξεις του άρθρου 20 περί κατάρτισης και εξειδίκευσης των επαγγελματιών που εργάζονται με παιδιά που καθίστανται ύποπτοι ή κατηγορούμενοι σε ποινικές διαδικασίες. Ειδικότερα, το άρθρο 20 προβλέπει ότι το προσωπικό των αρχών επιβολής του νόμου και των καταστημάτων κράτησης που ασχολείται με υποθέσεις που αφορούν παιδιά πρέπει να λαμβάνει ειδική κατάρτιση σε επίπεδο κατάλληλο για την επαφή του με τα παιδιά όσον αφορά τα δικαιώματα των παιδιών, τις κατάλληλες ανακριτικές τεχνικές, την παιδική ψυχολογία, και την επικοινωνία σε γλώσσα προσαρμοσμένη στο παιδί. Ομοίως, ειδική κατάρτιση θα πρέπει να λαμβάνουν δικαστές, εισαγγελείς (άρθρο 20 παρ.2) και δικηγόροι (άρθρο 20 παρ. 3), οι οποίοι που ασχολούνται με ποινικές διαδικασίες που αφορούν παιδιά.

⁸⁷ Απόφαση ΔΕΕ της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2023, ομοίως, σκ. 169 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία

⁸⁸ Απόφαση ΔΕΕ της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2023, ομοίως σκ 170

⁸⁹ Απόφαση ΔΕΕ της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 2023, ομοίως 174

Σύμφωνα με την αιτιολογική σκέψη της πρότασης της Επιτροπής για την έκδοση της Οδηγίας (σκ.64- 65) «οι δικαστικές αρχές, οι αρχές επιβολής του νόμου και οι σωφρονιστικοί υπάλληλοι που ασχολούνται με υποθέσεις που αφορούν παιδιά θα πρέπει να γνωρίζουν τις ιδιαίτερες ανάγκες των παιδιών διαφόρων ηλικιακών ομάδων και να μεριμνούν ώστε η διαδικασία να προσαρμόζεται σε αυτές», τονίζοντας έτσι έτι περισσότερο την σημασία της συγκεκριμένης πρόβλεψης. Σημειωτέον, ότι η πρόβλεψη του άρθρου 20 της Οδηγίας, έρχεται σε συμμόρφωση με τα διεθνή πρότυπα, και δη με τις γενικές κατευθυντήριες γραμμές της Επιτροπής των Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη, οι οποίες προτρέπουν τα συμβαλλόμενα κράτη να μεριμνήσουν ώστε

«όλοι οι επαγγελματίες που εργάζονται με παιδιά και για παιδιά να λαμβάνουν την απαιτούμενη διεπιστημονική κατάρτιση σχετικά με τα δικαιώματα και τις ανάγκες των παιδιών σε κάθε ηλικία, καθώς και σχετικά με τις διαδικασίες που είναι κατάλληλες για κάθε ηλικία και επιπλέον, οι επαγγελματίες που έρχονται κατά την εργασία τους σε άμεση επαφή με παιδιά να λαμβάνουν κατάρτιση ώστε να μπορούν να επικοινωνούν με παιδιά κάθε ηλικίας και κάθε σταδίου ανάπτυξης, καθώς και με παιδιά που βρίσκονται σε ιδιαίτερα ευάλωτη κατάσταση» (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010).

4. Εθνικές ρυθμίσεις

Σύμφωνα με το άρθρο 12 του Ν. 4689/2020, οι ποινικές διαδικασίες που αφορούν ανηλίκους διεξάγονται κατ' απόλυτη προτεραιότητα και εξετάζονται με τη δέουσα επιμέλεια, όπως ακριβώς ορίζει το άρθρο 13 της Οδηγίας. Σε όλα τα στάδια της διαδικασίας, θα πρέπει να προστατεύεται η αξιοπρέπεια των ανηλίκων και να λαμβάνονται υπόψη οι ειδικές ανάγκες τους (άρθρο 12 παρ.2 σ. α). Η εξέταση των ανηλίκων πρέπει να διενεργείται άμεσα, να περιορίζεται σε όσο το δυνατόν λιγότερες καταθέσεις, ενώ θα πρέπει να συντάσσεται έκθεση εξέτασης, στην οποία θα καταγράφονται και οι ερωτήσεις που απευθύνονται στον ανήλικο (άρθρο 12 παρ. 2 σ. β), οι οποίες πρέπει να υποβάλλονται «με τρόπο ευκρινή και ουδέτερο, μη καθοδηγητικό, μη υποβολιμαίο ή συναισθηματικά φορτισμένο» (άρθρο 12 παρ.2 σ. γ).

Αν ο εξεταζόμενος ανήλικος φέρεται ότι διέπραξε κάποια από τις ακόλουθες πράξεις: Αρπαγή (322 ΠΚ), Εμπορία Ανθρώπων (323^A ΠΚ), Αρπαγή ανηλίκων (324 ΠΚ), Βιασμός (336 ΠΚ), Προσβολή γενετήσιας Αξιοπρέπειας (337 ΠΚ), Κατάχρηση ανίκανου προς αντίσταση σε γενετήσια πράξη (338 ΠΚ), Γενετήσιες πράξεις με ανηλίκους ή ενώπιον τους (339 ΠΚ), Κατάχρηση ανηλίκων (342 ΠΚ), Γενετήσια

πράξη μεταξύ συγγενών (345 ΠΚ), Διευκόλυνση προσβολών ανηλικότητας (348 ΠΚ), Πορνογραφία ανηλίκων (348^Α ΠΚ), Προσέλκυση παιδιών για γενετήσιους λόγους (348Β ΠΚ), Πορνογραφικές παραστάσεις ανηλίκων (348Γ ΠΚ), Μαστροπεία (349 ΠΚ), Γενετήσια πράξη με ανήλικο έναντι αμοιβής (351^Α ΠΚ), ή πράξεις που αφορούν στη διευκόλυνση εισόδου και παραμονής πολιτών τρίτης χώρας με σκοπό την αποκόμιση κέρδους καθώς και στις μεταφορές πολιτών τρίτης χώρας που δεν έχουν δικαίωμα εισόδου στο ελληνικό έδαφος (άρθρα 29 παρ. 5 και 6 και 30 του ν. 4251/2014 ως ισχύουν), κατά την εξέταση του πρέπει να παρίσταται ένας παιδοψυχίατρος και σε περίπτωση έλλειψής του, ψυχίατρος ή ψυχολόγος, μέλος της Επιστημονικής Ομάδας Εκτίμησης Ανηλίκων Δραστών του άρθρου 7 (άρθρο 12 παρ.2.σ.δ). Σημειωτέον ότι για τις ανωτέρω πράξεις, προβλέπεται οπτικοακουστική καταγραφή της ανάκρισης του ανηλίκου κατά το άρθρο 9 .

Στις λοιπές περιπτώσεις πράξεων που αν τελούνταν από ενήλικο θα ήταν κακουργήματα, η παράσταση εξειδικευμένου επαγγελματία ψυχικής υγείας κατά την εξέταση του ανηλίκου είναι δυνητική και παραγγέλλεται από τον αρμόδιο Εισαγγελέα, ιδίως εάν ο ανήλικος ύστερα από διενεργηθείσα ιατρική εξέταση στο πλαίσιο του άρθρου 8, έχει διαγνωσθεί ότι έχει ειδικές ανάγκες, δηλαδή, ότι πρόκειται για άτομο με χαμηλό δείκτη νοημοσύνης ή με οριακή νοημοσύνη, με αυτισμό ή με προβλήματα ψυχικής υγείας, όπως η διαταραχή ελλειμματικής προσοχής και υπερκινητικότητας (Δ.Ε.Π.Υ.), η διαταραχή διαγωγής, η αντικοινωνική διαταραχή της προσωπικότητας και οι διαταραχές εθισμού (άρθρο 12 παρ. 2 σ.δ).

Αναφορικά με τα εκζητούμενα παιδιά, ο Ν. 4689/2020, ως ισχύει, προβλέπει την άμεση ενημέρωση τους μετά την σύλληψη σχετικά με τα δικαιώματά τους, μέσω της χορήγησης σχετικού εντύπου και την χωρίς αναβολή οδήγηση τους ενώπιον του Εισαγγελέα Εφετών (άρθρο 15 παρ.1). Αμέσως μετά τη σύλληψη και την βεβαίωση της ταυτότητας του ο αρμόδιος Εισαγγελέας πρέπει να αποφασίσει εάν είναι αναγκαίο να τεθεί υπό κράτηση ή να αφεθεί ελεύθερος με την επιβολή περιοριστικών όρων (άρθρο 15 παρ.2). Σε περίπτωση που διαταχθεί η κράτηση του ή η επιβολή περιοριστικών όρων σε βάρος του, ο ανήλικος μπορεί μέσα σε προθεσμία 2 ημερών από την έκδοση της σχετικής διάταξης να προσφύγει στο Συμβούλιο Εφετών, το οποίο ορίζει δικάσιμο εντός 5 ημερών και, αφού τον ακούσει, αποφασίζει αμέσως αμετάκλητα.

Αναφορικά με την κατάρτιση των αρμοδίων αρχών, αστυνομικών, Επιμελητών, δικαστικών λειτουργών και δικηγόρων που επιτάσσει η Οδηγία

Κατάρτιση, ο εθνικός νομοθέτης προέβλεψε στο άρθρο 17 του Ν.4689/2020 ότι τα αρμόδια υπουργεία και φορείς πρέπει να εξασφαλίσουν την ειδική επιμόρφωση των δικαστικών και εισαγγελικών λειτουργών, των γενικών και ειδικών ανακριτικών υπαλλήλων, των υπαλλήλων που εργάζονται στα Ειδικά Καταστήματα Κράτησης Νέων και στα Ιδρύματα Αγωγής, των Επιμελητών Ανηλίκων και των Επιμελητών Κοινωνικής Αγωγής, που στελεχώνουν τις αντίστοιχες υπηρεσίες, των παιδοψυχιάτρων, ψυχιάτρων, ψυχολόγων, που διορίζονται για τους σκοπούς του άρθρου 12, των μελών των Επιστημονικών Ομάδων Εκτίμησης, των υπαλλήλων που εργάζονται σε υπηρεσίες αποκαταστατικής δικαιοσύνης, καθώς και των δικηγόρων, σε θέματα σχετικά με τα δικαιώματα των ανηλίκων, τις κατάλληλες ανακριτικές τεχνικές, την παιδική ψυχολογία και την επικοινωνία σε γλώσσα προσαρμοσμένη στους ανηλίκους.

Τέλος, αναφορικά με την αποτελεσματική ένδικη προστασία που προτάσσει το άρθρο 19 της Οδηγίας, καθότι δεν υφίσταται ειδική πρόβλεψη στον Ν. 4689/2020, τα ένδικα μέσα που δύνανται να ασκηθούν σε περίπτωση παραβίασης των δικαιωμάτων του παιδιού, είναι όλα τα προβλεπόμενα από τον ΚΠΔ, προτείνοντας την πρόκληση απόλυτης ακυρότητας (Αρβανίτης, 2019). Συγκεκριμένα, η παραβίαση των διατάξεων του Ν 4689/2020 και της Οδηγίας για τα παιδιά, σχετικά με τα δικαιώματα των ανηλίκων υπόπτων και κατηγορουμένων, καθώς και των εκζητούμενων παιδιών μπορεί να θεμελιώσει λόγο απόλυτης ακυρότητας της διαδικασίας κατά ΚΠΔ 171 παρ.1 (δ). Η εν λόγω διάταξη προβλέπει ότι η μη τήρηση διατάξεων που αφορούν *«την εμφάνιση, την εκπροσώπηση και την υπεράσπιση του κατηγορουμένου ή του προσώπου στο οποίο αποδίδεται η πράξη κατά την προκαταρκτική εξέταση και την άσκηση των δικαιωμάτων που τους παρέχονται από τον νόμο, την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και τον Χάρτη Θεμελιωδών Ελευθεριών της Ε.Ε»* συνιστά απόλυτη ακυρότητα και ως τέτοια συνιστά λόγο αναίρεσης κατ'εφαρμογή του άρθρου 510 παρ.1 περ. (Α) ΚΠΔ.

Συμπεράσματα

Η Οδηγία 2016/800/ΕΕ, η οποία ως στόχο έχει την προστασία των παιδιών που βρίσκονται αντιμέτωπα με την ποινική δικαιοσύνη, δεν μπορεί παρά να έχει θετικό πρόσημο. Οι διατάξεις της, τελεολογικά ερμηνευόμενες προάγουν το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού, διευκολύνοντας παράλληλα την αμοιβαία αναγνώριση. Όπως επισημάνθηκε, σε ορισμένες περιπτώσεις προτιμήθηκαν πιο μετριοπαθείς νομοθετικές ρυθμίσεις, προς αποφυγή εντάσεων κατά το προνομοθετικό στάδιο. Μολονότι αυτό δεν αναιρεί τη συνολική προσήλωση του ενωσιακού νομοθέτη στην προστασία του παιδιού, ουσιαστικά χάθηκε μια ευκαιρία την θέσπιση ρηξικέλευθων ρυθμίσεων που θα εξασφάλιζαν έτι περαιτέρω την προστασία του παιδιού, όπως για παράδειγμα την εφαρμογή του δικαιώματος ιατρικής εξέτασης όχι μόνο κατά την στέρηση της ελευθερίας αλλά όποτε το αυτό τελεί προς το υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

Από την πλευρά του ο εθνικός νομοθέτης, ως επί το πλείστον ανταποκρίθηκε επιτυχώς στις απαιτήσεις της Οδηγίας. Εξαίρεση αποτελεί η «πρόχειρη» και αποσπασματική διατύπωση του άρθρου 15 του Ν. 4689/2020 ως προς τα δικονομικά δικαιώματα του εκζητούμενου ανηλίκου. Ομοίως, ζητήματα υφίστανται και αναφορικά με την ενσωμάτωση των διατάξεων της Οδηγίας ως προς την στέρηση της ελευθερίας του παιδιού, κυρίως αναφορικά με την κράτηση των νεαρών ενηλίκων κατά κανόνα μαζί με τα παιδιά, γεγονός που προκάλεσε την κίνηση διαδικασίας επί παραβάσει από την Επιτροπή κατά της Ελλάδος. Επιπλέον, η ελληνική έννομη τάξη εξακολουθεί να μην αντιμετωπίζει την συνδρομή του παιδιού από συνήγορο ως υποχρεωτική, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με το πνεύμα της Οδηγίας. Αυτό οδηγεί σε πρακτικές όπου, η μη πρόσβαση του παιδιού σε συνήγορο δεν αποτελεί την εξαίρεση, αλλά πιθανό ενδεχόμενο, ιδίως στις περιπτώσεις αδυναμίας του παιδιού να διορίσει δικηγόρο, αφού κατά τα προβλεπόμενα στο εθνικό μας δίκαιο, η νομική βοήθεια, ακόμη και για τα παιδιά, εξαρτάται από οικονομικά κριτήρια.

Παρά τις αδυναμίες αυτές, η ενσωμάτωση των περισσότερων διατάξεων της Οδηγίας - έστω και καθυστερημένα- αποτελεί σημαντικό βήμα προόδου. Βέβαια η τυπική αυτή ενσωμάτωση δεν εγγυάται αναγκαία ότι τα παιδιά απολαμβάνουν στην πράξη την προστασία που προβλέπει η Οδηγία. Ορισμένες από τις νομοθετικές προβλέψεις στις οποίες οδηγήθηκε η ελληνική έννομη τάξη, είναι τόσο πρωτοποριακές για την ελληνική πραγματικότητα που τελικά δεν εφαρμόζονται.

Αυτό συνήθως συμβαίνει είτε διότι δεν υφίστανται κατάλληλες υποδομές, προσωπικό, ή οικονομικοί πόροι, είτε διότι οι αρμόδιες αρχές που έρχονται σε επαφή με παιδιά δεν αντιλαμβάνονται την σημασία του ρόλου που καλούνται να επιτελέσουν. Επομένως, η τυπική ενσωμάτωση των προβλέψεων της Οδηγίας, από μόνη της δεν επαρκεί, καθώς εξίσου – ή και περισσότερο- σημαντική είναι η ουσιαστική εφαρμογή τους και η ανταπόκριση Πολιτείας και συλλειτουργών της δικαιοσύνης στις επιταγές και στον σκοπό της Οδηγίας. Για το λόγο αυτό απαραίτητη κρίνεται η ουσιαστική ευαισθητοποίησης και η καλλιέργεια μιας νοοτροπίας που θα προάγει την «φιλικότητα» του συστήματος προς τα παιδιά στο σύνολο της. Η εφαρμογή των δικαιωμάτων των παιδιών είναι σημαντικό να μην αποτελεί μια τυπική νομική υποχρέωση αλλά μια ειλικρινή προσπάθεια των αρμοδίων αρχών να προστατέψουν την ανηλικότητα.

Τέλος, όπως η Τσόλκα παρατηρεί από μόνη της η ενσωμάτωση των διατάξεων των οδηγιών για τα δικονομικά δικαιώματα δεν επαρκεί για την ανάπτυξη της αποτελεσματικότητάς τους στην εσωτερική έννομη τάξη, αλλά αντιθέτως απαιτείται από τις εθνικές αρχές να διασφαλίσουν την πραγματική άσκηση *«των οικείων δικαιωμάτων, κατά το ενωσιακό αυτών νόημα, στο πλαίσιο του εσωτερικού συστήματος των κρατών μελών»*, καταθέτοντας οι δικαστικές αρχές προδικαστικά ερωτήματα ενώπιον του ΔΕΕ, αν είναι τούτο κρίνεται επιβεβλημένο (Τσόλκα, 2024). Μέχρι στιγμής, δυστυχώς, η ελληνική έννομη τάξη φαίνεται να αρκείται στην τυπική συμμόρφωση της στις απαιτήσεις του ενωσιακού δικαίου, χωρίς όμως να ενδιαφέρεται στην πράξη να καταστήσει την ποινική δικαιοσύνη φιλικότερη προς τα παιδιά, σύμφωνα με το πνεύμα της Οδηγίας και του Χάρτη.

Νομολογία

Αποφάσεις ΔΕΕ διαθέσιμες εδώ https://curia.europa.eu/jcms/jcms/i_6/en/

Απόφαση του Δικαστηρίου της 13ης Ιανουαρίου 2019, υπόθεση C-646/17, Gianluca Moro

Απόφαση του Δικαστηρίου της 26ης Φεβρουαρίου 2013. υπόθεση C-399/11, Melloni

Απόφαση του Δικαστηρίου της 5ης Σεπτεμβρίου 2024, υπόθεση C-603/22, M.S, J.W, M.P

Προτάσεις της Γενικής Εισαγγελέα, Tamara Capeta της 22ας Φεβρουαρίου 2024, Υπόθεση C-603/22, M.S., J.W, M.P

Απόφαση του Δικαστηρίου της 23ης Ιανουαρίου 2018, υπόθεση C-367/16, Dawid Piotrowski

Απόφαση του Δικαστηρίου της 12^{ης} Μαρτίου 2020, υπόθεση C-659/18, VW

Απόφαση του Δικαστηρίου της 15ης Σεπτεμβρίου 2022, υπόθεση C 347/21, DD,

Αποφάσεις ΕΔΔΑ διαθέσιμες εδώ

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid2%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22]})

Απόφαση ΕΔΔΑ της 2ας Μαρτίου 2010, υπόθεση Panovits κατά Κύπρου

Απόφαση ΕΔΔΑ της 18^{ης} Νοεμβρίου 2014, υπόθεση Aras κατά Τουρκίας

Απόφαση ΕΔΔΑ της 27^{ης} Νοεμβρίου 2008, υπόθεση Salduz κατά Τουρκίας

Απόφαση ΕΔΔΑ της 4^{ης} Οκτωβρίου 2010, υπόθεση Adamkiewicz κατά Πολωνίας

Απόφαση ΕΔΔΑ της 23^{ης} Μαρτίου 2016, υπόθεση Blokhin κατά Ρωσίας

Πηγές

Convention on the Rights of the Child, 20 November 1989, United Nations, Treaty Series, vol.1577,

Οδηγία (ΕΕ) 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11^{ης} Μαΐου 2016 σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, Επίσημη Εφημερίδα της Ε.Ε., L132, 21.5.2016

Ψήφισμα του Συμβουλίου, της 30ής Νοεμβρίου 2009, για έναν οδικό χάρτη για την ενίσχυση των δικονομικών δικαιωμάτων των υπόπτων ή κατηγορουμένων σε ποινικές

διαδικασίες, 2009/C 295/01) Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης , C295, 4.12.2009

Το Πρόγραμμα της Στοκχόλμης – Μια ανοικτή και ασφαλής Ευρώπη που εξυπηρετεί και προστατεύει τους Πολίτες, 2010/C 115/01, Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, C115, 4.5.2010

Οδηγία (ΕΕ) 2010/64 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Οκτωβρίου 2010 σχετικά με το δικαίωμα σε διερμηνεία και μετάφραση κατά την ποινική διαδικασία, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L 280, 26.10.2010

Οδηγία (ΕΕ) 2012/13 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ης Μαΐου 2012 σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L142, 1.6.2012

Οδηγία (ΕΕ) 2013/48 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 22ας Οκτωβρίου 2013 σχετικά με το δικαίωμα πρόσβασης σε δικηγόρο στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας και διαδικασίας εκτέλεσης του ευρωπαϊκού εντάλματος σύλληψης, καθώς και σχετικά με το δικαίωμα ενημέρωσης τρίτου προσώπου σε περίπτωση στέρησης της ελευθερίας του και με το δικαίωμα επικοινωνίας με τρίτα πρόσωπα και με προξενικές αρχές κατά τη διάρκεια της στέρησης της ελευθερίας, Επίσημη Εφημερίδα ΕΕ, L 294, 18.11.2013

Οδηγία (ΕΕ) 2016/343 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 9^{ης} Μαΐου 2016 για την ενίσχυση ορισμένων πτυχών του τεκμηρίου αθωότητας και του δικαιώματος παράστασης του κατηγορουμένου στη δίκη του στο πλαίσιο ποινικής διαδικασίας, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L 65, 11.3.2016

Οδηγία (ΕΕ) 2016/1919 Του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Οκτωβρίου 2016 , Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ, L 297, 1.11.2016

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Πρόταση για Οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, 27.11.2013, COM(2013) 822 final, 2013/0408 (COD)

Απόφαση - πλαίσιο 2002/584 ΔΕΥ του Συμβουλίου της 13^{ης} Ιουνίου 2002 για το ευρωπαϊκό ένταλμα σύλληψης και τις διαδικασίες παράδοσης μεταξύ των κρατών μελών, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ 2002, L190

Απόφαση- πλαίσιο 2009/299/ΔΕΥ του Συμβουλίου της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2009, Επίσημη Εφημερίδα της ΕΕ 2009, L81

N. 4689/2020, ΦΕΚ 103/27-5-2020, Τεύχος Α.

Οι Κανόνες του Πεκίνου που υιοθετήθηκαν το 1985, συμπληρώνοντας την Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού (UN GENERAL ASSEMBLY Beijing Rules, 1985)

Οι κατευθυντήριες γραμμές του Συμβουλίου της Ευρώπης για μια φιλική προς τα παιδιά δικαιοσύνη (Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010)

N. 2408/1996 (ΦΕΚ 104/4-6-1996/A)

N.3226/2004 (ΦΕΚ 24/4-2-2004/A),

N. 4620/2019 (ΦΕΚ Α' 96/11-6-2019)

Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αρ. Πρωτ. Ερώτησης 1440/14-11-2024, διαθέσιμο εδώ: <https://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleutikos-Elenchos/Mesa-Koinovouleutikou-Elegxou>

Η γνώμη της Επιτροπής των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού τα παιδιά έχουν το δικαίωμα να εκφράζουν τη γνώμη τους ελεύθερα σε κάθε στάδιο της ποινικής διαδικασίας σχετικά με τα ζητήματα που τα επηρεάζουν (UNCRC GC 12, 2009)

Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο για την εφαρμογή της οδηγίας (ΕΕ) 2016/800 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 11ης Μαΐου 2016, σχετικά με τις δικονομικές εγγυήσεις για τα παιδιά που είναι ύποπτοι ή κατηγορούμενοι στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών Βρυξέλλες, 24.10.2024 COM(2024) 489 final

Δέσμη Παραβάσεων Νοεμβρίου 2023: κυριότερες αποφάσεις, INFR(2019)0191, διαθέσιμο εδώ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/inf_23_5380

CPT/Inf(2016)4, Report to the Greek Government on the visit to Greece carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 14 to 23 April 2015

Βιβλιογραφία

Cras, S. (2016). The Directive on Procedural Safeguards for Children Who Are Suspects or Accused Persons in Criminal Proceedings, Genesis and Descriptive Comments Relating to Selected Articles. I. *Eurocrim* .

Fair Trials. (2018). *Children Directive Toolkit: EU Directive on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings*. Fair Trials International.

Giannouloupoulos, D. (2018). Falling on Deaf Ears: Looking for the Salduz Jurisprudence. Στο e. John D Jackson and Sarah J Summers, *Obstacles to Fairness in Criminal Proceedings: Individual Rights and Institutional Forms*. Hart Publishing.

Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. (2010). Council of Europe Publishing, <https://rm.coe.int/16804b2cf3>.

Mitsilegas., V. (2020). The Principle of Mutual Recognition in European Criminal Law. Στο 8. Σ. Ποινικολόγων., *Η Ποινική Δικονομία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: Τάσεις και προκλήσεις*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Pitsela, A., Nouskalis, G., Karagiannidis, C., & Giagkou, A. (2020). Implementation of Individual Assessment in Greece. Στο R. Vaiciuniene, *INDIVIDUAL ASSESSMENT OF SUSPECTED OR ACCUSED CHILDREN: insights into good practice in the light of the Directive (EU) 2016/800* (σσ. 115-140). Vilnius: Zara.

Radic, I. (2018). Right of the child to information according to the directive 2016/800/EU on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings. . *EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC) Vol.2* , σσ. 468-491.

Rap, S., Zlotnik, D., van Leeuwen, C., & Liefwaard, T. (2018). White Paper on the EU Directive 2016/800 on procedural safeguards for children who are suspects or accused persons in criminal proceedings: Key aspects, priorities and challenges for implementation in the EU Member States. *International Juvenil Observatory* .

UN GENERAL ASSEMBLY Beijing Rules. (1985, November 29).

UNCRC GC 12. (2009). *The Right of the child to be heard*. Geneva: UN.

UNICEF Greece. (2023). *Μελέτη σχετικά με τη φιλικότητα του συστήματος Δικαιοσύνης προς τα παιδιά στην Ελλάδα*. United Nations Children's Fund (UNICEF).

Αρβανίτης, Δ. (2019, Μαιος). Τα δικαιώματα πρόσβασης σε συνήγορο και νομικής βοήθειας στην ΕΕ. *The Art of Crime* .

Κανελλοπούλου- Μαλούχου, Ν. (2020). Άρθρο 52: Εμβέλεια και ερμηνεία των δικαιωμάτων και των αρχών. Στο Ε. Σαχπεκίδου, & Χ. Ταγαράς, *Κατ' άρθρο ερμηνεία του Χάρτη των θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (σ. 610 επ).

Κοσμάτος, Κ. (2021, Νοέμβριος). Η διεύρυνση των δικαιωμάτων των ανηλίκων υπόπτων ή κατηγορουμένων στο πλαίσιο ποινικών διαδικασιών, μετά τον Ν 4689/2020. *The Art of Crime* .

Κουράκης, Ν. (2012). *Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων* . Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα ΕΕ.

Κτενίδης., Ι. (2020). Τα ελληνικά δικαστήρια και το δίκαιο του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. *Μηναία νομική επιθεώρηση Αρμενόπουλος*, τεύχος 9 .

Σισιλιάνος, Λ. Α. (2017). *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ερμηνεία κατ' άρθρο*, 2η έκδ. Νομική Βιβλιοθήκη.

Τσόλκα, Ό. (2024). Οι ενωσιακοί «ελάχιστοι κανόνες» για τα δικαιώματα εκζητουμένων, υπόπτων και κατηγορουμένων προσώπων. Στο Γ. Δημήτρινας, Κ. Κοσμάτος, & Δ. Συμεωνίδης, *Το Φιλελεύθερο Ποινικό Δίκαιο - Τόμος στη μνήμη του Καθηγητή Ποινικού Δικαίου Στέφανου Παύλου*. Εκδόσεις Σάκκουλα Αθήνα-Θεσσαλονίκη.